P 365(2)

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

TK

az OKDT
és a KMK
folyóirata

1974

1

Kölcsönözhető

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi
és Dokumentációs Tanács,
a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata

Szerkesztő bizottság:
Arató Attila, Arató Ferenc,
Dobos Piroska, Gallai Ervin,
Gerő Zsoltné, Héberger Károly,
Kertész Gyula, Kövendi Dénes,
Láng Imre, Lévai Tamásné,
Németh Zsófia, N. Rácz Aranka,
Rejtő István, Ruzsás Lajosné,
Szurmay Ernő, Zircz Péter

Főszerkesztő: Sebestyén Géza
Szerkesztők: B. Nagy Ernő
Vajda Kornél

Szerkesztőség:
Budapest VIII., Múzeum utca 3.
Telefon: 134-000, 272. m.
Megjelenik kéthavonként.
Előfizetési díj: 90,- Ft.
Egyes szám ára: 15,- Ft.

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda.
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató.
Készült az NPI sokszorosító üzemében.
3764-73.
Felelős vezető: Mátrai Emil.
Példányszám: 600.
Terjedelem: 8,4 A/5 ív.
Terjeszti a Magyar Posta.
Index: 26.408.

20. ÉVFOLYAM
1974. 1. SZÁM

KÖNYVTÁRI
PÉLDÁNY

TARTALOM

Falusi lakosok és a könyvtár. (Egy felmérés tanulságaiból) (GEREBEN Ferenc) 5

Tudományos és közművelődési könyvtár egyesitése Lübeckben (MOLNÁR Ágnes) 20

A hazai könyvtárközi kölcsönzés gyakorlatának vizsgálata (A szegedi Egyetemi Könyvtár tapasztalatai alapján) (NÉMETH Zsófia - MADER Béla - URBÁNNÉ MARKOS Judit - NAGYMIKLÓSI Erzsébet) 26

Gépesitett kölcsönzési nyilvántartás a Drezdai Müszaki Egyetem Könyvtárában (ENGEL Pál) 38

Hazai körkép

Könyvtárak és témák a Könyvtárosban. Tallózás a lap tiz éves (1961-1970) repertóriumában (FUTALA Tibor) 45

Házikönyvtárak és közművelődési könyvtárak Balatonalmádiban (BEHRING Anikó) 56

Kitekintés

A Könyvtárgépesitési Iroda tevékenységének mérlege 1971-1972. (MOTAIS DE NARBONNE, Anne-Marie) 66

A könyvtár és a reklám (OAKES, Elizabeth) 69

Fórum

A törökbálinti társasraktár mint központi tároló-szolgáltató raktári lehetőség (BENEDEK Jenő) 75

A közgyüjteményi együttmüködésről (TUBA László) 77

Krónika

Könyvtárról könyvtárra. MM Könyvtárügyi Osztály 80

Szemle

Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. VI. (ism. SOMKUTI Gabriella)... 81

KATSÁNYI Sándor - KÖNYVES TÓTH Lilla: Fölfedezem a könyvtárat (ism. SZABÓ Sándor) 83

KERESZTÉNYI József: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem hálózati könyvtárosainak kézikönyve. I. A könyvtári munka (ism. SÁRDY Péter) 84

MAGYAR András: A Vas- és Fémmunkások Diósgyőri Szövetsége könyvtára a két világháboru között (ism. PÁLDY Róbert) 87

KANTOROVICS, V.: Glazami literatora (ism. KAMARÁS István) ... 89

Encyclopedia of library and information science (ism. HORVÁTH Magda)..... 91

Külföldi hirek 95

E számunk munkatársai: BEHRING Anikó (Balatonalmádi Községi Kvt.), BENEDEK Jenő (OMKDK), ENGEL Pál (Postai Müsz.Dok. Táj.Közp.), FUTALA Tibor (MM Könyvtárosztály), GEREBEN Ferenc (SZOT Központi Iskola), HORVÁTH Magda, KAMARÁS István (KMK), MADER Béla (JATE Könyvtára), MOLNÁR Ágnes, NAGYMIKLÓSI Erzsébet (JATE Könyvtára), NÉMETH Zsófia (JATE Könyvtára), PÁLDY Róbert (Könyvtáros), PÁLVÖLGYI Endre (OSZK), SÁRDY Péter (MM Könyvtárosztály), SOMKUTI Gabriella (OSZK), SÖVÉNYHÁZY Csilla (KMK), SZABÓ Sándor (KMK), TUBA László (Mosonmagyaróvári Városi Könyvtár), URBÁNNÉ MARKOS Judit (JATE Könyvtára)

Falusi lakósok és a könyvtár

(Egy felmérés tanulságaiból)

GEREBEN FERENC

Azt a művelődésszociológiai felmérést, melynek könyvtári vonatkozású eredményeit alább ismertetjük, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének Piackutató Csoportja keretében végeztük 1971 őszén.

23 kis- és nagyközségben folytattunk 1000 családra, és e családok 3177 tiz éven felüli tagjára kiterjedő kérdőives adatfelvételt a személyes kérdezés módszerével (1).

A felmérés a mai falu könyv- és olvasáskulturájának átfogó feltérképezésére törekedett. Ha a nyert adatok nem is általánosithatóak teljes mértékben az ország egész falusi népességére, a felvétel viszonylag széles köre, s az arányosságra törekvő, a véletlenszerüségen alapuló mintaválasztási módszer lehetővé tette, hogy vizsgálatunk jellemző, a főbb tendenciákról hiven tudósitó képet rajzoljon a falusi lakosok olvasási és könyvbeszerzési szokásairól, a falusi házikönyvtárak funkcionálásáról és jellemzőiről, s a mindezeket meghatározó tényezők szerepéről. Felmérésünkben viszonylag részletesen foglalkoztunk a könyvtári tagság, könyvtárhasználat kérdéskörével is (2).

Vizsgálatunk sajátos vonása, hogy egy-egy kérdőivünk egy teljes család könyvkulturájának jellemző adatait rögzitette ugy, hogy több vonatkozásban (pl.: olvasási gyakoriság, olvasói izlés, egy-egy könyvbeszerzési forrás igénybevétele stb.) külön-külön is regisztrálta az egyes családtagok "viselkedését", illetve teljesitményszintjét. Igy például - könyvtári vonatkozásban - egyfelől képet kaphattunk arról, hogy az egyes emberek különböző csoportjai (végzettség, életkor, foglalkozás szerint) milyen arányban tagjai valamilyen könyvtárnak, másfelől viszont lehetőség nyilt annak vizsgálatára, hogy egy könyvtárba járó családtag a könyvtár iránt érdeklődő vagy közömbös családban él-e, a hazavitt könyvtári könyv mennyiben jelent olvasási lehetőséget a család könyvtárba nem járó tagjai számára stb.

- . -

Első helyen annak a kérdésnek vizsgálatával kell foglalkoznunk, hogy mit jelent a könyvtári tagság falun, a könyvkultura egyéb jellemzőinek vonatkozásában: jelent-e valamiféle "kiválasztódást", együttjár-e tendenciaszerüen bizonyos kulturális viselkedésformákkal, teljesitményszintekkel. A könyvtárhasználat nem lehet öncél. Értékének, értelmének (s egyben a használat minőségének) próbáját eredményesen csak akkor állhatja ki, ha valami tendenciaszerüen észlelhető kulturális-emberi többletet tud létrehozni.

E téren természetesen már rendelkezünk bizonyos - nem utolsósorban felmérési - tapasztalatokkal. Tudjuk például, hogy a könyvtári tagok - országos átlagban - többet olvasnak, mint a nem tagok (3). Jelenleg az vár tisztázásra, hogy milyen összefüggések érvényesülnek szélesebb körben a mai faluban, ahol az átlagos könyvtártag jobbára csak a viszonylag szerény lehetőségekkel rendelkező községi könyvtárakba jut el. (Mintánk könyvtári tagjainak kilenctizede kizárólag a községi közművelődési könyvtárt látogatta!)

KÖNYVTÁRI TAGSÁG - OLVASÁSKULTURA

A vizsgálatba bevont 3177 tiz éven felüli falusi lakosnak 30%-a (940 fő) volt tagja valamilyen könyvtárnak. Ezzel a 30%-os átlaggal szemben a

rendszeres könyvolvasóknak 59%-a,
az időnkénti olvasóknak 34%-a,
a nagyon ritkán olvasóknak (4) 12%-a

volt könyvtártag. Ez másfelől azt jelenti, hogy a könyvtári tagoknak 61%-a, a könyvtárt nem használóknak pedig csak 18%-a volt rendszeres (havonta átlagosan egy könyvet) olvasó. Könyvtártagság és intenziv olvasás tehát falun is szorosan együttjáró jelenségek. (Azért kell itt együttjárásról beszélnünk, mert nemcsak arról van szó, hogy a könyvtár gyakoribb olvasásra ösztönöz: a beiratkozás egyben fejlettebb olvasói érdeklődést is feltételez. Ezért fontos, hogy minél fiatalabb korban kialakitsuk azt az érdeklődési szintet, mely nagy eséllyel képes kiváltani a könyvtárhasználat igényét.)

A mennyiségi tényezőkön kivül az olvasói érdeklődés fontos jellemzője: minősége; vagyis hogy milyen jellegü, értékü müvekre irányul elsősorban. Az olvasói izlés behatárolására a kérdezettek által megnevezett kedvelt olvasmányfajták, irók és emlékezetes könyvélmények együttes értékelése alapján tettünk kisérletet (5).

Az alábbiakban bemutatjuk, hogy az egyes izlésszintek képviselői között (ahol a 30%-os átlagtól való eltérés különösen jelentős volt), hogyan alakult a könyvtári tagok aránya:

"ifjusági" szint	61%
"modern" szint	50%
"modern + klasszikus" szint	45%
"bestseller" szint (6)	45%
"ismeretközlő" szint (7)	28%
"romantikus" szint	24%

Nem kelthet tul nagy meglepetést, hogy az ifjusági irodalom kedvelői között a legnagyobb a könyvtártagok aránya - ez kapcsolatos azzal az ismert ténnyel, hogy a könyvtárak legfőbb bázisát a fiatalok jelentik. Örvendetes az is, hogy az esztétikailag legértékesebb két izléskategória (a mai értékes müvek kedvelésén alapuló "modern"; s a mai és a klasszikus realista irodalmat együtt preferáló "modern + klasszikus") könyvtári tagjainak aránya szintén jelentősen meghaladja az átlagot.

A könyvtárhasználat átlagosnál alacsonyabb mértéke viszont két olyan izlésszintnél tapasztalható ("ismeretközlő" és "romantikus"), melyek felmérésük során következetesen az olvasáskultura alsóbb lépcsőfokain helyezkedtek el. Ez a jelenség az "ismeretközlő" szint esetén azzal magyarázható, hogy a "non-fiction" irodalom itt nem kiegészíti, hanem - többnyire egy praktikus, mindössze néhány alapfoku szakkönyvre kiterjedő olvasói érdeklődés képében - egyszerüen mellőzi a szépirodalmi olvasmány és élményanyagot. A romantikus müveken tul nem terjedő olvasói izlés esetében pedig az utóbbi évek városokban lefolytatott vizsgálatai is egyértelmüen a befogadói teljesitőképesség alacsony fokát észlelték.

Mindez lényegében a könyvtári tagság kulturális értékességét (gyakoribb olvasással, magasabb izlésszinttel való együttjárását) bizonyitja.

Fel kell azonban figyelni arra is, hogy a "bestseller" izlésnivó is átlagon felüli könyvtárhasználatot vonz (45%). Sőt ez bizonyos mértékig a fentebb nem szereplő "lektür" kategóriára (a kalandregények, krimik stb. kedvelői sorolódtak ide) is elmondható: itt (30%-os átlaggal szemben) 37%-os volt a könyvtári tagok aránya. Ez a jelenség arra figyelmeztet, hogy a könyvtári tagság ténye - a falusi könyvtárhasználók körében - bizonyos esetekben alacsonyabb értékszintü könyvéhséggel is jellemző együttjárást mutat (8). (Városon - legalábbis a fővárosban - más a helyzet: ott az izlésszinttel következetesen együtt csökken az olvasás gyakorisága is (9).) Az alacsonyabb értékszint azonban csak a "lektür" és főleg a "bestseller" izléskategóriák esetében kapcsolódott átlagot meghaladó könyvtárhasználói aránnyal. Lényegében tehát arról van szó, hogy falun a könyvtárhasználat tényével elsősorban az olvasás gyakorisága, s nem annyira értékszintje mutat megfelelést. Számottevő falusi rétegek léteznek, amelyekben már meglehetősen erős igény támadt a könyv, az olvasás, s ezáltal a könyvtárak iránt, de ez a készség még nem társult kellő mértékben az esztétikai érték iránti igénnyel.

Ez a réteg nagyon fontos számunkra, mert a falusi lakosság olvasóvá fejlődésének egyik tipikus lehetősége ölt testet benne: mégpedig egy olyan lehetőségé, melynek valóraváltásában a könyvtárak is aktiv szerepet vállalhatnak. Községi könyvtárainkban ki kell elégiteni, ugyanakkor - a körülményekhez szabott szakszerü nevelő ráhatásokkal - fokozatosan egyre feljebb kell emelni e könyv iránt érdeklődő, de alacsony izlésszintü réteg igényeit. Itt már nem egyszerüen a könyv, hanem a jó, és egyre jobb könyv kézbeadása a feladat. E réteget, bár pontos létszámát nem ismerjük, tapasztalataink alapján kifejezetten népesnek kell tartanunk: mintasokaságunkban a 10 éven felüli könyvtártagok (940 fő) mintegy 60%-ának izlésnivója nem érte el a klasszikus realista és értékes mai irodalom (illetve a nivós ifjusági irodalom) befogadásának szintjét.

Az olvasáskultura és a könyvtárhasználat kapcsolatát felmérésünk a családok szintjén is vizsgálta. Nevezetesen a család átlagos olvasásgyakorisági mutatója, valamint az egyes családok könyvtár iránti érdeklődésének mértéke között igyekeztünk összefüggéseket megállapitani (10).

Családi szintü olvasás és könyvtártagság kapcsolatát a következő táblázat szemlélteti:

A család átlagos olvasásgyakorisági mutatója	Százalékos megoszlás				összesen
	A család 7 éven felüli tagjai közül				
	senki-sem	min-denki	csak egyesek		
			csak 18 éven aluliak	18 éven felüliek (is)	
	tagja(i) valamilyen könyvtárnak				
0,0 pont	97,9	0,0	2,1	0,0	100,0
0,1 - 1,0 pont	64,2	1,7	21,6	12,5	100,0
1,1 - 2,0 pont	38,8	1,0	32,1	28,1	100,0
2,1 - 3,0 pont	30,6	8,5	19,8	41,1	100,0
3,1 - 4,0 pont	22,6	12,8	23,2	41,4	100,0
4,1 - 5,0 pont	15,0	24,6	10,8	49,6	100,0
Összesen:	38,7	8,8	19,8	32,7	100,0

A család átlagos olvasásgyakorisági mutatójának növekedésével egyértelmüen csökken a könyvtárba egyáltalán nem járó családok aránya. Ugyanakkor a családi olvasásszint emelkedésével együtt nő azoknak a családoknak arányszáma, ahol mindenki könyvtártag, sőt a növekedés észlelhető a 18 éven felüli családtagok mezőnyében is. Végső soron a leggyakrabban (4,1 - 5,0 pont értékkel) olvasó családoknak csak 15%-ában nem találtunk egyetlen könyvtártagot sem, és háromnegyed részüknél általános, vagy legalább a 18 éven felüli generációkra is kiterjedő volt a könyvtárhasználat.

A fenti táblázat figyelemreméltó tanulsága, hogy azok a családok, amelyek csak fiatal generációikkal képviseltetik magukat a könyvtárakban, összteljesitményüket tekintve csak alacsony olvasásintenzitási szintet érnek el. Ez egyfelől azt jelenti, hogy a könyvvel szemben meglehetősen közömbös családokban is felnövekvőben van egy könyv iránt érdeklődő és könyvtárhasználó fiatal réteg, ami perspektivikusan kétségtelenül pozitiv jelenség. Másfelől viszont azt jelenti, hogy a család egészének olvasáskulturája szempontjából nem elég, ha csak a fiatalok járnak el a könyvtárba: az általuk hazavitt könyv - általánosságban - nem tudja jelentősebb mértékben emelni a család olvasási szintjét.

Összefoglalva: alig képzelhető el - legalábbis falun - olyan könyv iránt intenziven érdeklődő család, melyben legalább egy könyvtártag ne akadna, s a család olvasási szintje annál magasabb, mintél több generációra, s ezen tul személyre terjed ki a családon belül a könyvtárhasználat. Községi könyvtárainknak mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy az egész család számára kölcsönző gyerek ma még meglehetősen általános képlete helyére a könyvtár és a (fiatal s felnőtt) olvasók s z e m é l y e s - az egyéni sajátosságokat is érvényesitő - kapcsolata kerüljön.

Felmérési adatok visszatérően bizonyítják, hogy a könyvtárhasználat és a könyvvásárlás alapjában véve egymást támogató, párhuzamos jelenségek (11). Vizsgálatunk hasonló tendenciát regisztrált: a könyvet egy év alatt

0 Ft-ért vásárló családok	38%-ában
az 1 - 200 Ft-ért vásárló családok	62%-ában
a 201 - 500 Ft-ért vásárló családok	73%-ában
és az 500 Ft felett vásárló családok	81%-ában

találtunk legalább egy könyvtári tagot.

A családi könyvvásárlás és könyvtárhasználat mértéke olyan formában is összefüggött, hogy a könyvvásárlási összeg növekedésével (különösen 500 Ft felett) a családon belül egyre szélesebb körűvé vált a könyvtártagság.

Könyvtárhasználat és könyvvásárlás tehát falun is szorosan együttjáró jelenségek, melyek nem annyira helyettesítik, hanem inkább - az olvasás iránti fokozottabb igénytől ösztönözve (12) - szervesen kiegészítik egymást.

A fenti képet egészíti ki az az információnk, hogy a könyvtárral szorosabb kapcsolatban lévő családok nemcsak többet, hanem több helyről is vásárolnak. Falusi lakosok esetében - akiknek lakóhelyükön általában csak szerényebb könyvválaszték áll rendelkezésre - kulturálisan magasabbrendűnek kell tekinteni azt a könyvvásárlói magatartást, mely szükség esetén falun kívülre is utánamegy a kívánt könyvnek, illetve az állandóan elérhető falusi könyvbizományoson felül - ha alkalma nyílik rá - igénybe veszi a falun kívüli (általában szélesebb választékú) könyvbeszerzési forrásokat is. Ez a magatartás elsősorban a legtöbbet olvasó, és ezzel együtt a könyvtár iránt leginkább érdeklődő családoknál volt észlelhető. A könyvbeszerzés szélesebb spektrumának pozitív kulturális tartalma tehát a könyvvásárlási helyszínek s a könyvbeszerzési módok (vásárlás, könyvtári kölcsönzés) többrétű megválasztásában egyaránt érvényesül.

A család könyvtárhasználatának mértéke végül a házi könyvgyűjtemények nagyságával is összefügg. Így például a könyvtári szolgáltatásokat teljesen mellőző családoknak 23%-ában; a teljes egészében könyvtártag családoknak csak 3%-ában nem találtunk otthon könyvet (az átlag 12% volt (13)), 500 kötetet meghaladó házikönyvtárral az előbbieknek 3, az utóbbiaknak viszont 11,5%-a rendelkezett. Tapasztalataink szerint a könyvtárba nem járó falusi családokra a házikönyvtár hiánya; azokra a családokra, ahol legfeljebb 14 éves könyvtártag volt csak található, az 1-20 kötetes; ahol csak 18 év alatti könyvtártag volt, a 21-100 kötetes; ahol a könyvtártagság, bár nem volt általános, de kiterjedt a 18 évesnél idősebb korosztályokra is, a 101-500 kötetes, s végül a teljes egészében könyvtártag családokra a 201-500 és az 500 kötetnél nagyobb házikönyvtár volt a legsajátabban jellemző. (A tendencia hasonló ahhoz, amit a család összesített olvasásgyakorisági és könyvvásárlási mutatójának vizsgálatánál tapasztaltunk.) Minél általánosabb tehát a falusi családban a könyvtártagság, tendenciaszerüen annál nagyobb a házikönyvtáruk, illetve minél több könyv van a házikönyvtárban, a család tagjai annál kevésbé érzik nélkülözhetőnek a közkönyvtárak szolgáltatásait. Tipikus esetben egyik fajta könyvgyűjtemény sem tudja a másikat igazán helyettesíteni: az olvasáskultura fejlettebb

szintje - a gyakori olvasással, nivós olvasmányválasztással és a könyvvásárló magatartással együtt - mindkettő használatát feltételezi.

KIK TAGJAI A KÖNYVTÁRAKNAK?

Miután bebizonyosodott, hogy a könyvtártagság ténye falun is jelentős kulturális többletérték kisérőjelensége (oka és eredménye), fokozottan fontos annak megvizsgálása, hogy az egyes falusi rétegek milyen arányban veszik igénybe a közkönyvtárak szolgáltatásait.

Emlitettük már, hogy a vizsgálatba bevont 3177 tiz éven felüli falusi lakos közül 940 fő - 30% - volt tagja valamilyen könyvtárnak. Ez az arányszám - a nem szorosan vett reprezentativ mintavétel következtében - valamivel - de nem sokkal - kedvezőbb lehet a valóságosnál (14).

A könyvtártagság vizsgálatánál - felmérésünk egészétől eltérőleg, a 10 éven aluli gyerekek könyvtári tagságára is kitértünk: e korosztályt is számitva az 1000 család összes tagjának (3448 fő) 28%-át találtuk valamilyen könyvtár tagjának.

Az összes könyvtártag (10 éven aluliak is!) a látogatott könyvtárak tipusai szerint az alábbiak szerint oszlott meg:

Könyvtártipus	Csak egy könyvtárnak volt tagja				Több könyvtárnak volt tagja	Összes könyvtártag
	Községi közművelődési	Iskolai	Munkahelyi (szak- és szakszervezeti, közművelődési	Városi, megyei, országos		
Fő	871	28	31	24	18	972
%	89,6	2,9	3,2	2,5	1,8	100%

Mivel a könyvtárhasználók kilenctizede kizárólag a községi közművelődési könyvtáraknak volt tagja, az egyéb könyvtártipusok használatának kérdésével - az alacsony emlitésszámok miatt - csak minimális mértékben tudunk foglalkozni.

A 10 éven felüli interjualanyok egyes foglalkozási rétegeiben az alábbiak szerint alakul a könyvtári tagok, s ezen belül a községi közművelődési könyvtár tagjainak aránya: (Táblázatot lásd a következő oldalon!)

Amint látható, könyvtári tagok legnagyobb arányban (általános iskolai: 67%, középiskolai: 62%, főiskolai: 61%) tanulók, az értelmiségiek (15), majd az alkalmazottak körében találhatók; és az érdeklődés is ezekben a rétegekben terjed tul a legnagyobb mértékben a közművelődési könyvtárak körén. (A tanulók esetében elsősorban az iskolai és városi-megyei; az értelmiségieknél - pedagógusok! - az iskolai; s az alkalmazottak körében a munkahelyi könyvtárakra). A könyvtárhasználat az olvasáskultura alsóbb lépcsőfokain álló rétegek - parasztok, háztartásbeliek, egyéb fizikai dolgozók - körében a leglanyhább.

Foglalkozási kategóriák (100% minden esetben az egy-egy kategóriába tartozó összes családtagok száma)	Könyvtártagok aránya (%)	Ebből a községi könyvtár tagjainak aránya (%)
Munkás (nem mezőgazdasági)	17,1	15,6
Mezőgazdasági munkás	19,1	19,1
Paraszt	7,3	7,3
Alkalmazott (adminisztrativ dolgozó)	34,9	29,7
Értelmiségi és vezető	54,4	48,6
Tanuló	63,7	56,0
Nyugdijas	23,2	21,1
Háztartásbeli, egyéb eltartott	16,0	13,5

A család foglalkozási összetétele (16), valamint a család könyvtártagsági mutatója hasonló természetü összefüggést mutat (előrebocsátva megjegyezzük, hogy az összes család 39%-ában nem találtunk könyvtári tagot).

A családok foglalkozási összetétele (Egy-egy kategóriába tartozó családok száma = 100%)	Azon családok %-os aránya, amelyekben	
	egy könyvtártag sincs	mindenki (7 Iven felül) könyvtártag
Tiszta nem mezőgazdasági munkás	44,9	4,5
Tiszta mezőgazdasági, fizikai	52,5	1,0
Vegyesen nem mezőgazdasági-mezőgazdasági fizikai	37,0	4,3
Tiszta alkalmazotti	31,1	10,4
Alkalmazott és egyéb	31,3	5,7
Tiszta értelmiségi	18,8	31,9
Értelmiségi és egyéb	24,7	11,3
Tiszta nyugdijas (eltartott)	56,6	16,1

A táblázat tanulságainak kiegészitéséül megjegyezzük, hogy a csak a fiatalabb (14, illetve 18 éven aluli) generációkra kiterjedő könyvtári tagság kategóriáiban a tiszta fizikai családok jártak az élen; s a családilag nem általános, de az idősebb generációkra is kiterjedő könyvtárhasználat pedig elsősorban az "értelmiségi és egyéb" foglalkozási összetételü, valamint a tiszta alkalmazotti családokat jellemezte.

A családtagok iskolai végzettségének szintje ugyancsak erősen differenciálja a könyvtári tagok arányát (a következő oldalon lévő összeállitásban a különböző iskolatipusok tanulói nem szerepelnek).

A végzettségi szint emelkedésével (akárcsak az olvasásgyakoriság szintje) egyértelmüen növekszik a könyvtári tagok, valamint a községi közmüvelődési könyvtáron kivüli (elsősorban munkahelyi, városi és megyei) könyvtárak igénybevételének aránya. Igazi minőségi ugrást azonban csak a közép- és főiskolai végzettség tud indukálni. A 8 általánost végzettek alacsony (az általános iskolai tanulók 2/3-os mutatójával szemben csak 21%-os) könyvtárlátogatói aránya figyelmeztet: sokat kell még tennünk annak érdekében, hogy nagyobb arányban tudjuk megtartani a könyvtárban az általános iskolát befejező, de tovább nem tanuló falusi rétegeket.

Végzettségi szint (100% = egy-egy kategóriába tartozó összes családtagok száma)	Könyvtári tagok aránya (%)	Ebből a községi könyvtár tagjainak aránya (%)
5 elemi vagy kevesebb	6,8	6,8
6-7 elemi (v. megfelelő)	9,9	8,7
8 általános (v. megfelelő)	21,0	19,5
8 ált. szakmunkás bizonyitvánnyal	22,0	20,2
Érettségi	43,2	38,4
Egyetem, főiskola	57,0	49,5

Meglepően kis különbséget észleltünk a 8 általános, valamint a szakmunkás végzettség könyvtárlátogatói aránya között; sajnálatos, hogy a falusi szakmunkások szinte semmivel sem érzik szükségesebbnek a könyvtárak használatát, mint a rokon végzettségü szakmanélküliek. Véleményünk szerint a szakirodalom felhasználására, szakmai továbbfejlődésre inspiráló tényezők működése, valamint az esetleges ilyen igények falusi könyvtár vagy akár munkahelyi könyvtár szintjén történő kielégitésének szinvonala még egyaránt hagy maga után kivánnivalót.

Az egyes életkorcsoportokban (most a 10 éven aluli korosztályt is beleértve) a könyvtári tagok (s ebből a községi könyvtár tagjainak) aránya a következőképpen alakult:

Életkor-csoportok (100% = egy-egy kategóriába tartozó összes családtag száma)	Könyvtártagok aránya %	Ebből a falusi községi könyvtár tagjainak aránya (%)
10 év alatt	12,2	11,8
10-14 éves	65,8	61,1
15-18 éves	57,9	51,3
19-20 éves	48,8	41,0
21-25 éves	34,1	30,7
26-30 éves	23,9	21,9
31-40 éves	23,3	20,2
41-50 éves	17,8	15,5
51-60 éves	11,5	10,9
60 év felett	17,3	16,6

A 10-14 éves korcsoport csaknem 2/3-os könyvtárhasználói aránya jelenti a csucspontot, a könyvtárak iránti érdeklődés innentől kezdve fokozatosan csökken a mélypontig: az 51-60 évesek bő egytizedes arányszámáig; majd a nyugdijas korosztályban ismét emelkedik keveset. Jelentős a "lemorzsolódás" mértéke 14, majd 18 éves korban, s különösen meredek zuhanás figyelhető meg a 20. életév után. Ez utóbbi jelenség ezért is figyelemreméltó, mig az idősebb korosztályok passzivitása könnyen magyarázható alacsony végzettségi szintjükkel, a vizsgálatunkban szereplő 21-25 éves korcsoport esetében máshol kell az okokat keresnünk. Ez a korosztály volt ugyanis az összes közül a legkvalifikáltabb: közöttük volt a legnagyobb (36%-os) az érettségizettek aránya (a 19-20 évesek közül csak 30%), s a 8 általánost el nem végzettek aránya

is alacsony volt: nem egészen 4%. (ugyanannyi, mint a 19-20 éves korcsoportban). A könyvtár iránti érdeklődésüknek a 19-20 évesekhez viszonyitott számottevő csökkenése - mely egyébként együttjár olvasási kedvük jelentős megcsappanásával is (17) - elsősorban olyan életmódbeli változásoknak eredménye lehet, melyeknek (a többi 14 éven felüli fiatal korosztályra is kiterjedő) alaposabb feltárását a következő kutatásoknak kell elvégezniük (18!.
Megjegyezzük még, hogy a községi könyvtáron kivüli könyvtártipusok (elsősorban a városi, megyei, illetve együttesen többféle könyvtár) használatát 15 és 20 év között találtuk a legintenzivebbnek, az iskolai könyvtárakat főleg a 10-14 évesek, a munkahelyi könyvtárakat a 31-50 év közötti korcsoportok használták.

A két nem könyvtár iránti érdeklődésének mértéke nem mutatott számottevő eltérést: a 10 éven felüli férfiak 28%-a, nők 31%-a volt tagja valamelyik könyvtárnak. A nők valamivel magasabb arányszáma azért érdemel említést, mert annak ellenére érték el, hogy iskolához hottsági szintjük elmarad a férfiakétól.

MIÓTA KÖNYVTÁRTAG?

A könyvtári tagság időtartama, az összes 10 éven felüli könyvtártag százalékában, az alábbiak szerint alakult:

egy évnél kevesebb	5,4%
1-2 éve	6,9%
2-5 éve	29,0%
5-10 éve	35,3%
több mint 10 éve	18,4%
nem tudja	5,0%
Összesen	100,0%

(= 940 10 éven felüli könyvtári tag).

A "friss" tagok aránya viszonylag alacsony; a könyvtárhasználók zöme (csaknem kétharmada) 2-10 év óta könyvtári tag.

Kissé meglepő tapasztalatunk szerint a különböző rétegek könyvtárhasználó csoportjainak könyvtártagsági időtartama között alig volt eltérés. Igy például az iskolai végzettség szintjének emelkedésével nem nőtt (csak némileg az egyetemi végzettségnél) a könyvtárban eltöltött idő tartama, és a különböző foglalkozási rétegek, nemek, sőt a különböző gyakorisággal olvasó s különböző izlésü csoportok között sem észleltünk e téren számottevő különbséget. Legfeljebb az értelmiségi-vezető réteg átlagának a többinél régebbi, s a lektür-bestseller izlésszintek képviselőinek némileg ujabb keletü könyvtártagságáról tehetünk említést.

A kiválasztódás, az egyes rétegek-csoportok közötti különbség tehát inkább csak a könyvtártagság tényében, a könyvtártagok arányában jelentkezik - a könyvtárhasználók tagsági időtartamában már nem. Az a tény, hogy a könyvtárak iránt kevésbé érdeklődő rétegek könyvtártagjainak körében az átlagosnál semmivel sem nagyobb az uj tagok aránya, azt jelenti, hogy aktivizálódásuk nem folyik kellő ütemben. A falusi könyvtári propagandának tehát e rétegekre a jövőben nagyobb figyelmet kell forditania. Ugyanakkor annak a jelenségnek, hogy az olvasáskultura alsóbb lépcsőfokain elhelyezkedő rétegek könyvtárhasználói között tekintélyes volt a régi tagok aránya (19), pozitiv oldala is van: a jelek szerint e rétegekből, aki már egyszer könyvtártaggá válik, viszonylag kevéssé hajlamos a lemorzsolódásra.

Ezt a tapasztalatunkat felmérésünk más adataihoz is viszonyitanunk kell. Azoknak a családoknak, amelyekben jelenleg egy könyvtári tag sem található (388 család) felerésze valamikor - legalábbis egy tagján keresztül - kapcsolatot tartott valamilyen könyvtárral. Mig az alkalmazott és értelmiségi (jelenleg könyvtárba nem járó) családoknak 75, illetve 62%-a, addig a hasonló mezőgazdasági fizikai és a nem mezőgazdasági fizikai foglalkozásu családoknak csak 37, illetve 47%-a szakitotta meg egykori kapcsolatát a könyvtárral. A könyvtárba nem járó fizikai foglalkozásu családokban tehát - a szellemi foglalkozásuaktól eltérően - nem az volt az általános, hogy megszüntették a könyvtárak látogatását, hanem az - amint az eddigiekből és az alábbi táblázatból egyaránt kitünik - , hogy el se kezdték.

A családban	Összesen	Tiszta nem mezőgazd. fizikai	Tiszta mezőgazd. fizikai	Alkalmazott (és egyéb)	Értelmiségi (és egyéb)
		Foglalkozásu keresőkből álló családok %			
nincs könyvtári tag és nem is volt	20	24	29	8	8
volt könyvtártag, de már nincs	19	21	17	23	14
van most is könyvtártag	61	55	54	69	78
Összesen	100%	100%	100%	100%	100%

A falusi fizikai és a szellemi foglalkozásu rétegek - az utóbbiak javára - elsősorban a könyvtárhasználó, illetve a könyvtárral soha semmilyen kapcsolatba nem került családok arányában különböznek egymástól. Könyvtárhálózatunknak tehát a falusi fizikai dolgozó rétegeknek a megnyeréséért, a szellemi rétegeknek pedig a megtartásáért kell fáradoznia fő feladatként.

A KÖNYVTÁRBÓL KÖLCSÖNZÖTT KÖNYV HATÓKÖRE A CSALÁDBAN

Felmérésünk során megvizsgáltuk azt is, hogy a könyvtárba nem járó megkérdezettekhez milyen mértékben jut el a család más tagjai által kikölcsönzött könyvtári könyv. Azoknak a falusi családoknak, melyekben volt könyvtártag, de a könyvtárhasználat nem terjedt ki a család minden 7 éven felüli tagjára, kereken kétharmadában találkoztunk azzal a jelenséggel, hogy a nem könyvtári tagok is olvassák a könyvtári könyveket. (20). A könyvtárba nem járó 2237 tiz éven felüli családtag közül pedig 418 fő - 19% - szokott könyvtárból kölcsönzött könyvet (is) olvasni.

Korábban emlitettem már, hogy a könyvtárban magukat csak fiatalabb generációikkal képviseltető családok olvasásgyakorisági összteljesitménye az átlagosnál alacsonyabb szintünek mutatkozott. Ezt erősitik meg ujabb tapasztalataink is. A nem könyvtári tagok ezekben a családokban valamivel kevésbé voltak hajlamosak a mások (a gyakrabban olvasó fiatalok) által kölcsönzött könyvek olvasására, mint azokban a családokban, ahol - ha a könyvtártagság nem

is volt általános - de kiterjedt a 18 éven felüli korosztályokra is (21). Ide vonatkozó másik tapasztalatunk szerint a könyvtárba nem járó családtagoknak a családba bekerülő könyvtári könyv iránti érdeklődése olvasásgyakorisági szintjükkel párhuzamosan emelkedett (22). Vagyis a könyvtárból hazavitt könyv kevésbé alkalmas az olvasás családon belüli "fehér foltjainak" felszámolására - a jelek szerint elsősorban olyan, bár könyvtárba nem járó falusi rétegek olvasmánybeszerzési gondjait enyhiti, amelyekben a könyv iránti érdeklődés már adva van. Kérdés, hogy konkrétabban melyek ezek a rétegek.

Azt semmiképpen sem állithatjuk, hogy az ilyenfajta olvasmánybeszerzést elsősorban azok a rétegek kultiválják, amelyek a könyvtárhasználat (és általában az olvasáskultura) terén is élen jártak. A könyvtári tagok legnagyobb arányszámait pl. a tanulók és az értelmiségiek rétegében észleltük - a könyvtári könyvek "tagság nélküli" olvasásának szokása viszont a könyvtár iránt közepesen érdeklődő alkalmazottak körében volt a legelterjedtebb (könyvtárba nem járó csoportjuk 27%-ánál tapasztaltuk) - a legkisebb mértékben épp a tanulók (12%), valamint a parasztok és a nyugdijasok (16-16%) körében találkoztunk vele. (Az értelmiségiek is - a háztartásbeliekkel együtt - valamivel elmaradtak e téren az átlagtól.)

A mások által kölcsönzött könyvek olvasóinak aránya a végzettségi szint emelkedését sem követte egyenes arányban (a könyvtártagok hányada igen!): a legmagasabb értéket a 8 általános és az érettségi szintjén mértük (24, illetve 23%), az annál magasabb és alacsonyabb végzettségü könyvtárba nem járók között a mások által kölcsönzött könyvtári könyvek olvasói egyformán kicsi (15-16%-os) arányszámokat értek el.

Hozzátehetjük még, hogy bár a könyvtártagok aránya az életkor növekedésével lényegében egyenes arányban csökkent, a könyvtári könyvek könyvtárhasználat nélküli olvasása a középkorosztályokban volt a legelterjedtebb: a nem könyvtári tag 31-50 évesek 23-24%-ával szemben a 60 éven felüliek és a 18 éven aluliak egyaránt a legkisebb (13-14%-os) arányban olvasták a családtagjaik által kikölcsönzött könyvtári könyveket.

A családba bekerült, nem saját kölcsönzésü könyvtári könyv tehát kevéssé tud hatni a könyvtár (s hozzátehetjük: általában a könyv) iránt közömbös rétegekre, de ugyanakkor - némi meglepődéssel tapasztalhattuk -: ugyanilyen kevéssé hat az egyébként legaktivabb könyvtárlátogató (és legfejlettebb olvasáskulturája) rétegek nem könyvtárhasználó tagjaira is. Az előbbi jelenség mögött a mindenfajta könyv iránt érzett általános közömbösség huzódhat meg. Az utóbbi viszont kettős okot sejttet: egyfelől arról lehet szó, hogy e könyvvel legszorosabb kapcsolatot tartó rétegek (értelmiségiek, tanulók, felsőfoku végzettségüek, fiatal korosztályok) könyvtárba nem járó csoportjai (illetve ezek egy része) - ha már valamilyen (esetleg objektiv) okból nem könyvtártagok - a nem személyesen kölcsönzött könyvtári könyv helyett szivesebben élnek az egyéni olvasmányválasztás más lehetőségével (pl. könyvvásárlás); másfelől a fenti jelenségben része lehet az e rétegekben is fellelhető kulturálisan közömbös kisebbségnek.

A nem saját választásu könyvtári könyvek olvasásának legfőbb bázisát ezek után azoknak a rétegeknek (alkalmazottak, 8 általánost és középiskolát végzettek, középkorosztályok) gyakrabban olvasó csoportjaiban kell megjelölnünk, amelyekben a könyvtár iránti érdeklődés közepes mértékü: könyvszeretetük elérte azt a fokot, hogy éljenek egy viszonylag könnyü (mondhatnánk kényelmes) olvasmánybeszerzési lehetőséggel, de olvasmányaik megválasztásában még nem elég igényesek.

Ugyanakkor nem szabad lebecsülnünk a család által "tovább olvasott" könyvtári könyv kulturális jelentőségét. Különösen falun nem, s ott is főleg azoknak a családoknak és családtagoknak esetében, ahol sem fizikailag, sem szemléletileg nem teremtődött még "könyvközeli" állapot. Ebből az aspektusból jelentős vivmánynak kell tartanunk, hogy azon családok 62%-ában, ahová csak a gyerekek viszik el a könyvtári könyvet, ezt mások is elolvassák, s hogy a könyvtárt elkerülő falusi lakosok majdnem egyötödét - ha közvetve is - mégis csak utoléri a könyvtár.

Végül az alábbi összesitő táblázat már az egyes rétegek egészéhez mérve (s nemcsak a könyvtárba nem járók százalékában) mutatja ki, hogy a könyvtári szolgáltatások közvetett igénybevétele a könyvtárral közvetlen kapcsolatot alig tartó rétegekben milyen jelentősen bővíti a könyvtári könyv hatókörét; s ugyanakkor szemlélteti, hogy a könyvtáraknak - e közvetett használat segitségével - a legaktivabb könyvtárlátogató rétegek nagyobb hányadára (általában kétharmadára) sikerült kiterjeszteniük befolyásukat.

	A csoporthoz tartozók száma (fő)	Százalékos megoszlás			
		Könyvtári tag	Nem könyvtártag, de olvas könyvtári könyvet	Nem könyvtártag és nem olvas kvtári könyvet	Összesen
Teljes mintasokaság (10 éven felüli falusi lakosok)	3177	30	13	57	100%
FOGLALKOZÁS (Ismeretlen foglalkozásuak nélkül)					
Nem mezőgazd. munkás	782	17	17	66	100%
Mezőgazdasági munkás	89	19	16	65	100%
Paraszt	191	7	15	78	100%
Alkalmazott	438	35	17	48	100%
Értelmiségi, vezető	212	54	8	38	100%
Tanuló	536	64	4	32	100%
Nyugdijas	331	23	12	65	100%
Htb. egyéb eltartott	579	16	15	69	100%
ISKOLAI VÉGZETTSÉG (Tanulók nélkül)					
8 ált. kevesebb	983	9	14	77	100%
8 általános	852	21	19	60	100%
8 általános+szakmunk. bizonyitvány	173	22	16	62	100%
Érettségi	456	43	14	43	100%
Főiskola, egyetem	146	57	7	36	100%

	A csoporthoz tartozók száma (fő)	Százalékos megoszlás			
		Könyvtári tag	Nem könyvtártag, de olvas könyvtári könyvet	Nem könyvtártag és nem olvas könyvtári könyvet	Összesen
ÉLETKOR (Ismeretlen életkoruak nélkül)					
10-14 év	275	66	4	30	100%
15-18 év	314	58	6	36	100%
19-20 év	156	49	8	43	100%
21-25 év	287	34	14	52	100%
26-30 év	247	24	12	64	100%
31-40 év	520	23	18	59	100%
41-50 év	549	18	20	62	100%
51-60 év	359	11	15	74	100%
60 év felett	447	17	11	72	100%

A KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSOK IGÉNYBEVÉTELE

A könyvtárral kapcsolatot tartó családok

9%-a nélkülözhetetlennek,
67%-a hasznosnak,
4%-a pedig feleslegesnek

tartotta a könyvtáros könyvajánló tevékenységét. (Elég magas: 20%-os volt a kérdésre nem válaszoló családok aránya.) Adataink szerint a nyugdijas, a közepes intenzitással olvasó és a teljes egészében könyvtártag családok ragaszkodtak legjobban a könyvtáros ajánlásaihoz, de elég erős volt az irány az értelmiségi családok egy részében is. Legtartózkodóbbak a fizikai foglalkozásu családok voltak.

Arra a kérdésünkre, hogy vitás kérdések eldöntése, rejtvények megoldása stb. érdekében fordultak-e adatokért, információkért a könyvtárhoz, a könyvtárral kapcsolatban álló családok 30%-a válaszolt igennel, elsősorban az értelmiségi (41%) és az alkalmazott (40%); valamint azok a családok, ahol a könyvtártagság minden 7 éven felüli családtagra kiterjedt (42%). Legkevésbé a fizikai foglalkozásu rétegek éltek a könyvtári tájékozódás lehetőségével.
A könyvtár tájékoztató szolgáltatásának igénybevétele egyenes arányban nőtt az olvasás gyakoriságával: az alig olvasó családok 5%-os mutatójától a leggyakrabban olvasók 46%-os arányszámáig. A pozitiv választ adók 28%-a rejtvények megfejtéséhez, egynegyedük pedig tanulmányaihoz keresett adatokat.

A kölcsönzésen kivüli könyvtári szolgáltatásokat (helybenolvasás, rendezvények stb.) a könyvtárhasználó családok 49%-a szokta igénybe venni. Ezen a téren is az értelmiségi (70%) és az alkalmazotti családok (56%) vezettek. Minél általánosabb volt a családon belül a könyvtárhasználat, s minél magasabb az olvasásintenzitás szintje, annál jobban előtérbe került a könyvtár többfunkcióju használata. A könyvtárak hagyományos kölcsönző funkciója leginkább a mezőgazdasági fizikai munkát végző családok könyvtárhasználói gyakorlatában maradt kizárólagos. A 304 igennel válaszoló család közül 188 (62%) képviseltette már magát a könyvtárban rendezett iró-olvasó találkozókon, 120 említést (39%) kapott a helybenolvasás, 14-et (5%) a filmvetitések, előadások.

A könyvtár többrétü kiaknázása, szolgáltatási körének szélesebb igénybevétele tehát ma még csak néhány falusi rétegben - elsősorban az értelmiségiek között - nyert polgárjogot. A falun élő fizikai - azok között is főként a mezőgazdaságban tevékenykedő - dolgozók számára a könyvtár - ha egyáltalán eljutnak ide - elsősorban és szinte kizárólag könyvkölcsönzési lehetőséget jelent. Ezeket a rétegeket tehát nemcsak elvezetni kell a könyvtárba, hanem ott meg kell tanitani őket az intézmény szinvonalas használatára is. Vizsgálatunk jelzései szerint a fiatal falusi korosztályok könyvtárhasználata is meglehetősen egyoldalu. Az emlitett könyvtárosi nevelőmunkának az iskoláskoru falusi rétegekre - a jövő olvasóira és szinvonalas könyvtárhasználóira - kétszeres figyelmet kell forditani. (E réteg könyv és könyvtár iránti erős vonzódása nagy mértékben növeli a ráhatások sikerének esélyét.) Természetesen a nevelőmunka önmagában nem elég: intenzitásának és szinvonalának emelése csak akkor lehet igazán eredményes, ha ezzel együtt fejlődnek könyvtárhálózatunk objektiv adottságai, s a teljes értékü könyvtárhasználatot egyre inkább természetes szükségletté avató társadalmi elvárások is.

JEGYZETEK

1. A kérdezés helyszinéül szolgáló községek kijelölésénél törekedtünk arra, hogy Magyarország legkülönbözőbb tájegységei, a (pár száz lakosu kis falvaktól a tizezer lélekszámu nagyközségekig) különféle nagyságrendü, a városokhoz közelebb és távolabb fekvő települések egyaránt képviselve legyenek közöttük. Az egyes községekben megkérdezett családokat - a község lakosságának megfelelő arányban - véletlenszerüen választottuk ki. A kérdezőbiztosok - tulnyomórészt a területileg illetékes megyei, illetve járási könyvtárak munkatársai - a kiválasztott családokat lakásukon keresték fel, és maguk rögzitették a kérdőiveken a kérdésekre kapott válaszokat, illetve (pl. a házikönyvtárra, a lakáskulturára stb. vonatkozó)személyes megfigyeléseiket.

2. E téma kutatási tervét a Könyvtártudományi és Módszertani Központ Olvasáskutatási Osztályával szoros együttmüködésben alakitottuk ki. A KMK nevezett osztálya az egész felmérés technikai megszervezésében is segitségünkre volt.

3. Ld.: Mándi Péter: Könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon. Könyvkiadók és Könyvterjesztők Tájékoztató Központja. 1965. XIII/2. tábla. E témával kapcsolatban ki kell emelnünk egy i- három járási székhelyen vég-

zett - felmérés tapasztalatát, mely szerint a könyvtár (és müvelődési ház) használói egyértelmüen magasabb kulturális szinttel (nivósabb film, szinház és olvasói izléssel stb.) rendelkeznek, mint a "nem használók". (Ld.: Közmüvelődési intézmények járási székhelyeken I. Nagy Attila: Encs és Törökszentmiklós. Népmüvelési Propaganda iroda. 1972., különösen: 63-66. pp.)

4. A megfelelő olvasáskategóriába az interjualanyok sorolták be magukat, de önbesorolásukat későbbi válaszaik alapján kontrolláltuk, s szükség esetén korrigáltuk. Az egyes olvasásgyakorisági fokozatok kritériumai (amelyeket előzetesen a kérdezettekkel is közöltünk) a következők voltak: "rendszeres " - átlagosan havi egy könyv; "időnként" - átlagosan legalább negyedévenként egy könyv; "nagyon ritka" - legalább évente egy könyv elolvasása.

5. Egy-egy interjualany általában több kedvelt szerzőt és müvet emlitett: ezeket nem külön-külön, hanem összhatásukban, a domináns, lényegi elemet (ez vált azután az izléskategória névadójává) kutatva igyekeztünk minősiteni és kategorizálni. Az izlésszint megállapitás ilyen módjának, valamint a főbb izléskategóriáknak részletesebb ismertetését - egy más felmérés kapcsán - ld.: A Könyv, 1972/2. sz. 74-75. old.

6. Ide sorolódtak azok, akik elsősorban vagy kizárólag a "nagy" irodalom látszatát kelteni akaró félmüvészi vagy álmüvészi olvasmányokat (történelmi-, életrajz-, "érzelmes" regényeket stb.) kedvelték.

7. E kategóriába azok kerültek, akik a szépirodalommal nem tudtak közelebbi kapcsolatba kerülni, s akiknek olvasói érdeklődése lényegében nem terjedt tul bizonyos (többnyire alapfoku) ismeretterjesztő és szakkönyv-anyagon.

8. A "lektür" szint elsősorban az időnkénti, a "bestseller" nivó a rendszeres olvasással járt együtt - bár az értékes (modern és klasszikus) szintek természetesen ennél erősebben kötődtek a gyakori olvasáshoz.

9. Ld.: A Könyv, 1973. 2. sz. 80. p.

10. A család olvasásgyakorisági mutatóját ugy alakitottuk ki, hogy az egyes 10 éven felüli családtagokat olvasásgyakorisági fokozatuknak megfelelően pontszámmal (nem olvas: 0 pont, nagyon ritkán: 1 pont, időnként: 3 pont, rendszeresen: 5 pont) láttuk el, majd a pontszámok családi szinten kialakitott összegét elosztottuk a 10 éven felüli családtagok számával.

11. Ld.: Mándi: I.m. 50-51. p. és XIII/1. tábla.

12. Az olvasás gyakoriságával nemcsak a könyvtártagság, hanem a könyvvásárlás mértéke is együtt növekedett.

13. Az 1964-es országos felmérés a községekben (a község nagyságrendjétől függően) a családtagok 34-44%-ában nem talált könyvet (ld. Mándi: I.m. XIV/1. tábla). A mi 12%-os megfelelő adatunk - ha az ország teljes falusi lakosságára nem is általánositható - számottevő fejlődést jelez.

14. Az 1964-es országosan reprezentativ felmérés a községekben, nagyságrendjüktől függően, 15,3-21,4%-os könyvtártagsági arányt állapitott meg. (Ld. Mándi: I.m. XIII/1. sz. tábla.) Ezek az arányszámok azonban csak a 15 éves vagy idősebb lakosságra vonatkoznak, mig a mi vizsgálatunk az aktiv

könyvtárhasználó 10-14 évesekre is kiterjedt, s igy - az évek során végbement fejlődéssel nem is számolva - jogosan állapitott meg nagyobb arányt.

15. A KMK emlitett értelmiségi felmérése a mi adatunkkal egybehangzó eredményt mutat. Ld.: Kamarás István - Polónyi Péter: Értelmiség, olvasás, könyvtár. NPI. 1970 1971 . 36. p.

16. Ezt nem a családfő, hanem a család összes kereső (vagy valamikor kereső) tagjának foglalkozási minősége, családon belüli összetétele alapján állapitottuk meg.

17. A könyvolvasás gyakorisága 14 év felett 60 éves korig ugyanugy fokozatosan csökkent, mint a könyvtári tagok aránya: a 21-25 évesek között több mint kétszer annyi nem olvasót találtunk (16%), mint a 19-20 évesek csoportjában (7%).

18. A kérdés fontosságára figyelmeztet, hogy egy, városi könyvesbolti vásárlók körében végzett felmérés hasonló jelenséget észlelt, de ott az olvasói érdeklődés és teljesitményszint 25 éves, s még inkább 30 éves kor felett csökkent jelentősebben. (Ld.: A Könyv 1973/2. sz. 73. és 79. p.)

19. A 8 általánosnál alacsonyabb végzettségü s fizikai foglalkozásu könyvtárba járóknak 60% körüli hányada volt 5 évnél régebbi könyvtári tag.

20. Ezt a jelenséget 349 család esetében észleltük - az összes megkérdezett (1000) család bő egyharmadánál.

21. A csak 14 éven aluli könyvtártagokkal "rendelkező" családoknak 62%-ában, a 18 évesnél idősebb könyvtártagokat is felvonultató családoknak pedig 68%-ában olvasták a könyvtárba nem járó családtagok a könyvtári könyveket.

22. A nagyon ritkán olvasó nem könyvtári tagoknak csak 18%-a, a rendszeresen olvasó nem könyvtári tagoknak viszont 37%-a élt ezzel az olvasmánybeszerzési lehetőséggel.

Tudományos és közművelődési könyvtár egyesítése Lübeckben

MOLNÁR ÁGNES

Lübeck város tudományos könyvtárát és közmüvelődési könyvtárát szervezetileg egyesiteni akarják. Nürnbergben ugyanez a fuzió már 1973. elején végbement. A Buch und Bibliothek 1973. évi 1. száma közli Klaus BOCK-nak, az uj lübecki kommunális könyvtárhálózat leendő igazgatójának cikkét a problémáról (Wissenschaftliche Stadtbibliothek und Öffentliche Bücherei, 3-9. p.) majd a hozzászólásokat (Öffentliche Bücherei und Stadtbibliothek - Fusion, Kooperation oder strikte Trennung? 9-23. p.). - Az alábbiakban részletesen ismertetjük Bock cikkét s áttekintést adunk a hozzászólásokról.

Az NSzK regionális és kommunális tudományos könyvtárai a maguk összességében még a mult századi helyzetet tükrözik. Minden egyes könyvtárnak megvan a maga szerepe, de az egész rendszer éppen nem nevezhető racionálisnak. A régi nagy városoknak általában van városi tudományos könyvtára (egy részüket ugyan bekebelezték az egyetemi könyvtárba s a "városi" jelző lényegében csak dekorum az egyesitett könyvtár nevében). Az ujonnan fejlődésnek indult városokban csak közmüvelődési könyvtár van. Valamennyi kommunális tudományos könyvtár komoly nehézségekkel küzd. Problémáik általános ismertetése megindokolja, miért jutottak Lübeckben az ismertetendő döntésre.

E könyvtárak siralmas helyezetének egyik fő oka a közmüvelődési könyvtárak expanziója s belső fejlődése. Ezek ma már olyan gyarapitási politikát követnek, hogy a nagyközönség számára hozzáférhető ismeretterjesztő, sőt tudományos állományukkal - legalábbis ami az uj könyveket illeti - komoly vetélytársai a városi tudományos könyvtáraknak, Lübeckben a Közmüvelődési Könyvtár beszerzéseinek kb. 80%-a érdekli a Városi Könyvtárat, mig a Városi Könyvtár beszerzéseinek mintegy fele a közmüvelődési könyvtárat. (Gyarapitási hiteleik kb. egyenlőek.) Természetesen nem azt jelenti ez, hogy az átfedések is ilyen arányban jelentkeznek, hiszen a gyarapitást messzemenően összehangolják. Csak azt érzékeltetik e számok, milyen messzire jutott már a közmüvelődési könyvtár, hogy valódi public library-vé fejlődjék.

A tudományos könyvtár a konkurrenciában azért is alul marad, mert nem tudta a könyvtárhasználatot tenni munkája fő feladatává. A két könyvtár forgalmi adatai ezt világosan mutatják. Természetesen az ifjusági és szépirodalom mindig is nagyobb kölcsönzési számokat mutat fel. De a kölcsönzést szakterületek szerint megkülönböztető statisztikák már összehasonlithatók és önmagukért beszélnek.

A versenyben a közmüvelődési könyvtár a maga sajátos módszereivel győz. Első helyen kell itt emliteni a szabadpolcos rendszert. De nagy a jelentősége az azonnali kölcsönzésnek, a kedvező nyitvatartási időnek, az intenziv felvilágositó és tanácsadó szolgálatnak, a propaganda különféle formáinak.

Nem lenne igazságos a tudományos könyvtár hagyományos beállitottságu könyvtárosát az olvasóval szemben barátságtalannak jellemezni. Akadnak ugyan még olyanok, akik gyanakodva fogadják az olvasót és a könyvtár használatában a könyvek potenciális veszélyeztetettségét látják. De a könyvtárosok nagyobb része a könyvtár értelmét annak használatában látja. Mégis, hagyományaik szerint, nem aktivak az olvasóval szemben. Ugy gondolják, hogy a képzett olvasó ugyis jön magától, az aktiv könyv- és könyvtárpropaganda felesleges, sőt esetleg méltatlan az olvasóhoz. Ez a szemlélet azonban ellentétben áll a mai társadalom alaptendenciáival. Fennáll a veszély, hogy a magántudósok vékony, egyre vékonyabb rétege határozza meg a könyvtár arculatát.

A tudomány ezoterikus fogalma sem veszett még ki a tudományos könyvtárakból; sok olyasmit szeretnének kizárni a könyvtárból aminek társadalmi szerepe egyre nő. Végül ez a szellem hamis prioritáshoz is vezet a könyvtár igazgatásában. A használat háttérbe szorul egyéb feladatok mellett. A régi állományt tulbecsülik, a kötetek számát többre tartják a kölcsönzések számánál.

S ha mindehhez hozzávesszük, hogy a városok általában igen sulyos pénzügyi helyzetben vannak s beruházási feladataik minden téren egyre nőnek, érthető, hogy keresik a megoldást, amely elvben kétféle módon képzelhető el: a városi könyvtár egyesitése 1. az egyetemi könyvtárral, 2. a közmüvelődési könyvtárral.

Az első megoldásról már sok szó esett. Ez kínálkozott elsőként. Már az első világháboru után ilyen megoldást választott Frankfurt, Hamburg, Köln, ujabban pedig Bréma, Düsseldorf, Mannheim. A városi könyvtárak értékes állománya nagy nyeresége az egyetemeknek, legalábbis bizonyos fakultásoknak, annál is inkább, mert sok az antikvár uton beszerezhetetlen könyv. Különösen az uj alapitásu egyetemek könyvtárait segiti át ez a megoldás a kezdeti nehézségeken. Az egyetemek ez esetben kötelezik magukat, hogy magukra vállalják a városi használók amugy sem tul széles körének ellátását és folytatják a városi könyvtárak regionális gyüjtőmunkáját is.

A másik megoldás, a közmüvelődési könyvtárral való fuzió mellett eddig még alig döntöttek, legalábbis nem az igazi fuzió mellett, legfeljebb a jobb, helyiségileg is biztositott együttmüködésre törekedtek. (Kivétel a Hannoveri Városi Könyvtár esete.) Pedig a szerző szerint ez az egyetlen értelmes megoldás, mégpedig a következő okokból:

1. A közmüvelődési könyvtár mai tendenciáját, hogy modern public library-vé váljék, akadályozza a hitel- és személyzethiány. A két könyvtár fuziója esetén a könyvállományt és az uj beszerzéseket a közmüvelődési könyvtár módszerei szerint lehetne feldolgozni és a városi olvasók számára használhatóvá tenni. A két személyzet egyesitésével lényegesen jobb lenne a lakosság könyvtári ellátása és jobban lehetne felhasználni a könyvtárakba fektethető városi hiteleket.

2. Az egyetemi könyvtárral való fuzióval a város elvesztené egyik kulturális munkaterületét. Az egyetemi könyvtárak a városi könyvtárakat lényegében csak nyersanyagként használják. Nem azt jelenti ez, hogy a régi állományt kiselejtezik, de az egyetem más jellegü gyarapitási és olvasószolgálati gyakorlata miatt értéke csökken. Az egyetemi könyvtár kiépitését meggyorsitja ugyan ez a fuzió, de az összlakosság szempontjából veszteség árán. Ez különösen szembeszökő mostanában, mivel az egyetemek olyan reform előtt állnak, amely nem hagyja érintetlenül a könyvtárakat sem. A városok pedig hiába akarnák fenntartani a régi állományra vonatkozó tulajdonjogukat, ha nem fizetnek, nem tudnak érvényt szerezni akaratuknak.

3. Sokszor már az egyetem fekvése és a könyvtárnak az egyetemen belüli tulterheltsége elegendő ahhoz, hogy az egyetemen kivüli olvasókat elriassza, még akkor is, ha feltétlenül szükségük lenne a könyvtárra.

4. A közmüvelődési könyvtárral való fuzió megfelel korunk társadalmi tendenciáinak: minden embernek megadja a lehetőséget a müvelődésre, önképzésre, szakmai fejlődésre, politikai képzettség megszerzésére, a szabad idő értelmes felhasználására. A jó könyvtár a jólinformált társadalom előfeltétele. A könyvtáraknak döntő jelentőségük van a nép kulturális, politikai, társadalmi fejlődésében. Visszahuzódás az egyetemekre azt jelentené, hogy a városok elvesztenének egy olyan eszközt, amit eddig csak nem jól használtak fel. A kommunális könyvtárak fejlődését a mai történeti törekvések határozzák meg. Nem akadályozni kell ezt az áramlatot, hanem kihasználni.

A városi tudományos könyvtárak nem tarthatják fenn sokáig önállóságukat, éhenhalásra vannak itélve. Hasonló sors fenyeget más tudományos könyvtárakat is, amelyek nem tartoznak valamilyen tudományos intézményhez. Igy pl. a kisebb tartományi könyvtárakat. De hála a tartományok kedvezőbb pénzügyi helyzetének, itt a veszély nem olyan fenyegető.

Döntő jelentősége van annak, hogy a könyvtárosok ragadják magukhoz a kezdeményezést. Nem lenne előnyös megvárni, mig az események áthaladnak rajtuk. A cikk ezután Lübeck példáján mutatja be, hogyan lehet ujjászervezni a város könyvtárügyét.

A közmüvelődési könyvtár affelé fejlődik, hogy igazi public library legyen. Jól kiépitett fiókkönyvtár-hálózata, a kölcsönzési számok növekedése, a szakkönyvek részaránya, a technikai felszerelés révén igen jelentős intézménnyé vált. Két megoldandó problémája van: 1. a helyiséghiány és 2. a Városi Tudományos Könyvtárral való versengésből adódó tisztázatlan helyzet.

A Városi Tudományos Könyvtár ugyancsak jelentős intézmény, ami részben annak köszönhető, hogy Lübeck 1937-ig önálló tartomány volt. Egyes területeken (Hansa története, Kelet-Középeurópa, Keleti tengeri térség) gyüjteményei egyedülállóak, zenei gyüjteménye rendkivül gazdag. Gyarapitási hitele, a forgalom, a személyzet egy ilyen nagyságrendü városhoz képest figyelemreméltó. Kiemelendő, hogy bizonyos tudományágakban (jog, népgazdaság, szociológia, politika) az intenziv gyarapodás révén olyan olvasói rétegeket is ki tud elégiteni, amelyek még városi könyvtárakban hiába kereskednének. Ez a városi könyvtár minden inkább, mint halott. Figyelemreméltó, hogy a szenátus elháritotta azt a tervet, hogy a Városi Könyvtárat bocsássák a felállitandó egyetem rendelkezésére (jelenleg csak egy orvosi akadémia van Lübeckben). A város, ha áldozatok árán is, de meg akarja tartani ezt a kulturális kincsét. Az ismertetett problémák azonban itt is fennállnak, mindenek előtt a helyiséghiány. Az épület bővitésére már megszavaztak egy nagyobb összeget. Ebben a helyzetben fejtette ki a cikkiró a városi és a közmüvelődési könyvtár funkciójára vonatkozó javaslatát. A város illetékes szervei a tervet elfogadták, annak árán is, hogy igy lényegesen nagyobb épületbővitési hitelekre lesz szükség. E feltételek elfogadásával vállalta a cikkiró az egyesitett könyvtár vezetését.

A cél olyan városi könyvtár létrehozása, amelynek gyarapitásában a tudományos könyv áll az első helyen (a tudomány fogalmának lehető legszélesebb értelmében). Mind az állományt, mind az uj beszerzéseket a közmüvelődési könyvtár módszereivel dolgozzák fel és bocsátják a lakosság rendelkezésére. A könyvtár egyuttal a városi hálózat központja lesz, a fiókkönyvtárakat szervezetileg onnan igazgatják. A közmüvelődési könyvtár teljes állományát bekebelezik az uj Városi Könyvtár állományába.

Az uj épületrész a Városi Könyvtár mellett épül fel, ott lesz a nagy szabadpolcos állomány és valamennyi szolgálati helyiség. Ez egyebek közt elősegiti, hogy a két személyzet összeforrjon. A szakszerinti feltárásban a közmüvelődési könyvtár lektorátus rendszere mellett döntöttek, mivel ez jobban megfelel a közönség szükségleteinek. Egyes szakgyüjtemények esetében viszont a szakreferensi rendszer fenntartását tervezik. Törekedni fognak a jövendő egyetemi könyvtárral (a jelenlegi Orvosakadémiai Könyvtárral) való szoros együttmüködésre.

Az első lépéseket a végleges cél eléréséig már most megtették. A nyitvatartási időt valamennyi osztályon 9-19 (szombaton 9-13) órára hosszabbitották meg. Mindkét könyvtár olvasójegyét kölcsönösen használhatják az olvasók. A kölcsönzések számát már ezek az intézkedések 50%-kal megemelték.

A helyiséghiányon az uj épületrész elkészültéig egy bunker kibérelésével próbálnak segiteni. Ide kerül kb. 70 000 kötet. Egyes állományrészeket pedig (különösen régi ujságokat, statisztikai sorozatokat, költségvetési irato-

kat) a gyüjtésükben illetékes regionális, illetve központi szakkönyvtárnak adják ki. A ritkán használt régi állományt előbb-utóbb mindenünnen néhány archiváló könyvtárban kell ugyis összevonni.

Döntő fontosságu a szabadpolcos kölcsönzés előkészitése. Átmenetileg egy kb. 20 000 kötetes szabadpolcos állományt állitanak fel (a hannoveri Városi Könyvtár rendszere szerint, hogy ne kelljen uj szakrendszer kidolgozásával vesztegetni a drága időt). Ebben az átmeneti időben a Városi Könyvtár dolgozói tapasztalatokat gyüjthetnek a szabadpolcos kölcsönzéssel kapcsolatban.

HOZZÁSZÓLÁSOK

A cikkhez 9 város részéről szóltak hozzá. Négy város könyvtárosai helyeslik a fuziót a kétféle tipusu könyvtár között (Aachen, Braunschweig, Nürnberg, Worms), öt városéi ellenzik (Augsburg, Frankfurt a. M., Ingolstadt, Schweinfurt, Trier). Érdekes, hogy minden városból egységes állásponttal jelentkeztek, sehol sem fordult elő, hogy a tudományos és a közmüvelődési könyvtár vezetője mást javasolt volna. Azonban az ellenzők sorában a közmüvelődési könyvtárosok kevésbé kategorikusak. Az augsburgi Népkönyvtár vezetője pl. ugy fogalmaz, hogy az integráció elkésett, 1956-ban ui. a Népkönyvtár uj épületet kapott. Ezt megelőzően lehetett volna a fuzió kérdését felvetni. A schweinfurti Közmüvelődési Könyvtár vezetője elismeri, hogy a fuzió és a közmüvelődési könyvtár munkamódszerének átvétele csak előnyére válna a Városi Könyvtárnak, de meglehetősen nagy ellenállásba ütközne. A fuzió a jelenlegi viszonyok között alig képzelhető el. Csak akkor válnék az egész kérdés időszerüvé, ha a város végre elhatározná, hogy uj könyvtárépületet emel. Az augsburgi Népkönyvtár vezetője bizonyos rezignációval állapitja meg, hogy az egységes intézmény megteremtésének alkalmát elszalasztották. A trieri Közmüvelődési Könyvtár vezetője viszont ezt szögete le: Természetesen elképzelhető, hogy a helyzet megváltozásával egyszer még más álláspontra jutnak Trierben.

A fuzió ellenzőinek főbb érvei a következők:

1. A tudományos könyvtárakat egyáltalán nem fenyegeti városainkban az "éhhalál", az elsorvadás, amiről Bock beszél (Augsburg, Trier).

2. Mások a két könyvtártipus feladatai. A frankfurti elképzelés és megoldás ez: a tudományos irodalmat a Városi és Egyetemi Könyvtár bocsátja rendelkezésre (a Senckenbergische Bibliothekkal és az Orvosi Főkönyvtárral együttesen), mig a müvelődéshez, önképzéshez szükséges ismeretterjesztő, valamint az ifjuság, gyermek- és szépirodalmat a közmüvelődési könyvtár. Hasonlóképpen jól elhatároltnak tartják a feladatköröket Ingolstadtban. Augsburgban meg egyenesen szétválasztásra került sor az 1953-ig közös intézmény helyén. Az önállósulás az Állami és Városi Könyvtár szerint mindkét könyvtárnak hasznára vált. A városi könyvtár tulajdonképpeni tudományos gyüjtő és feltáró feladataira tudja koncentrálni erejét, a közmüvelődési könyvtár önállóan fejlődve szintén sokkal hatékonyabban tud müködni.

3. A tudományos könyvtár már egyesült egy másik intézménnyel. (A frankfurti Városi Könyvtár az Egyetemi Könyvtárral, Schweinfurtban a városi tudományos könyvtár a levéltárral közös intézmény, Augsburgban pedig Állami és Városi Könyvtár müködik.)

4. Igen sulyosan esnek latba egyesek szerint a helyiségi szempontok, a meglévő két külön épület. (Augsburg, Ingolstadt, Scheinfurt, Trier)

5. Az átszervezés jóidőre megbénitaná a könyvtárak müködését. Pl. Trier igy érvel: a két trieri kommunális könyvtár katalógusainak, szakrendszerének s ezzel összefüggésben a könyvek rendelkezésre bocsátásának eltérő volta miatt a két állomány egyesitése évekig csak a használók terhére történne.

A fuzió mellett érvelők a vitainditó cikk elvi alapján állnak. Bock érveit azonban ujakkal is kiegészitik. Nürnberg Városi Könyvtára pl. a következőket emeli ki: Nemcsak a funkciók hasonlósága tette sürgőssé a nürnbergi könyvtárügy ujjászervezését, hanem azok a jövendő feladatok is (nem-irodalmi anyag bevonása a könyvtár gyüjtőkörébe, a tájékoztató szolgálat kiépitése, gépi adatfeldolgozás), amelyek a jelenlegi körülmények közt feltétlenül kettős beruházáshoz vezettek volna. Ugyanez a könyvtár határozottan leszögezi, hogy a régi könyvtártipológia elavult.

Kiegészitő megjegyzések, problémák felvetése és javaslatok is bőven találhatók a hozzászólásokban. Az aacheni Városi Könyvtár abban nem ért egyet Bock-kal, hogy tul nagy jelentőséget tulajdonit a könyvtárosok kezdeményezésének. Kötelező érvényü irányelvek nélkül nehéz lenne valamit is elérni. Végeredményben csak könyvtári törvény és a szakfelügyelet biztosithatja a szakszerü tervezést és a terv keresztülvitelét. A nürnbergi hozzászólás részletesen foglalkozik a két épület kérdésével. Ez itt az egyesitést gátló körülményként esett latba, minthogy mindkét könyvtárépületet viszonylag nem régen, 15 évvel ezelőtt épitették fel, illetve ujjá, s igy a város nem szivesen hall uj épitkezésről. Az elhelyezést a következőképpen oldják meg: A Városi Könyvtár épülete lesz az egyesitett könyvtár igazgatási központja, valamennyi szolgálati helyiséggel, ezenkivül az állománynak itt lesz az archiváló raktára. A Közmüvelődési Könyvtár épülete teljes egészében az olvasószolgálatnak áll rendelkezésére, itt lesz a szabadpolcos kölcsönzés. Vagyis a két épület korántsem akadály. Ugyanez a hozzászólás részletesen ismerteti az egységbe olvasztás folyamatát. A két könyvtár könyvtárosai közt eddig alig volt kapcsolat. Először is meg kell közelebbről ismerkedniük. Időközben kis munkacsoportokat alakitottak, amelyek javaslatot tesznek a fuzióból adódó szakmai problémák megoldására. A lektorátus-rendszer átvétele a Városi Könyvtár dolgozói számára jelent uj feladatot, a régi állomány, a Központi Katalógus pedig a közmüvelődési könyvtárosok számára. Végül az ujjászervezéssel egyidejüleg megindultak a vizsgálatok és tárgyalások a gépi adatfeldolgozásnak a kölcsönzési nyitvatartásban és katalóguskészitésben való alkalmazására. Remélhetőleg már 1973-ban megkezdődhet a gépi adatfeldolgozás. Braunschweig arra hivja fel a figyelmet, hogy átmeneti megoldásként szóbajöhet a "perszonálunió", vagyis a közös igazgató.

Meg kell végül jegyeznünk, hogy az egyesitést ellenző könyvtárak is erőteljesen hangsulyozzák a kooperáció szükségét (Frankfurt, Trier). Schweinfurt viszont csak barátságos toleranciáról ir.

A hazai könyvtárközi kölcsönzés gyakorlatának vizsgálata

(A szegedi Egyetemi Könyvtár tapasztalatai alapján)

NÉMETH Zsófia–MADER Béla–URBÁNNÉ Markos Judit–NAGYMIKLÓSI Erzsébet

A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia szekcióülésére benyujtott vitaindító referátumban tömören megfogalmazott koncepció, amely szerint "a modern könyvtárpolitika egyik alapelve, hogy minden dokumentumot mindenütt hozzáférhetővé kell tenni" (1) a könyvtárközi kölcsönzést elvi jelentőségü könyvtárpolitikai kérdéssé emeli. A hazai könyvtárügy legujabb eredményei (mint a gyüjtőköri koncepció és gyakorlat, vagy a regionális gondolat) csak abban az esetben nyernek értelmet, meglétük csak akkor válik a társadalom számára érzékelhetővé, ha a szakirodalom tervszerü gyüjtésén és a szakirodalomról nyujtott tájékoztatáson kivül arra is képesek, hogy magát a szakirodalmat - a könyvet és a folyóiratot - eljuttassák oda, ahol arra szükség van. Egyetérthetünk azzal a megállapitással, amely szerint "a könyvtárközi kölcsönzés az összkönyvtári rendszer funkcionális alapproblémája" (2).

Mindezt szem előtt tartva nyujtottuk be a Szegedi Egyetemi Könyvtár könyvtárközi kölcsönzési tevékenységét elemző tanulmányunkat a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1972. évi pályázatára (3). Az alábbiakban vizsgálódásunk főbb eredményeit és a felmerült fontosabb problémákat ismertetjük.

A KÖNYVTÁRUNKBA ÉRKEZETT KÖNYVTÁRKÖZI KÖLCSÖNZÉSI KÉRÉSEK

A könyvtárközi kölcsönzés "tőlünk kértek" (főleg német nyelvterületen "aktiv"-nak nevezett) összetevőjének vizsgálatával elsősorban a hazai könyvtárközi kölcsönzési rendszer sajátosságainak s egyetemi könyvtárunk e rendszerben elfoglalt helyének tisztázását kivántuk elősegiteni. Vizsgálatainkat az 1971-es év 1151 kérésére alapoztuk, bizonyos részelemzéseket pedig az év két, a könyvtárközi kölcsönzési forgalom szempontjából legerősebb hónapjának 229 kérése alapján végeztük.

A kérő könyvtárak területi megoszlása, közvetlen és közvetett kérések

Jelenlegi könyvtárközi kölcsönzési rendszerünk alapja a hálózati, majd területi elv. Ennek lényege, hogy a kérések nagy többségénél az előzetes szürést biztositsa, ezeket irányitható módon és lehetőleg kis távolságokon belül intézze el, a nagy könyvtárakat tehermentesitve; a kérések fennmaradó részénél pedig megadja a közvetlen kérés lehetőségét. E rendszerben kiemelkedő

szerepet játszanak a területi központok. Egyetemi könyvtárunk azonban nem területi központ. Mi tehát helye és szerepe a könyvtárközi kölcsönzés rendszerében? Ugy véljük, akkor adjuk meg a megközelitő választ, ha tapasztalataink: a kérő könyvtárak területi megoszlása alapján ugy fogalmazunk, hogy könyvtárunk a rendszerben - más, hasonló jellegü és területi központként nem szereplő nagykönyvtárhoz hasonlóan - amolyan "mindenes tartalék" szerepet tölt be, mely mindazon kérések kielégitésekor számbajön, amelyeket más, a hálózati és területi rendszerekhez kötődő könyvtárak teljesiteni nem tudnak. Ebből a szerepből következik a hozzánk érkezett kérések igen nagy területi szóródása: az OSZK területi illetékessége köréből a kérések 18,2%-a, a KSH Központi Könyvtára illetékességi területéről pedig a kérések 24,9%-a, a KLTE Központi Könyvtára illetékességi területéről pedig a kérések 56,9%-a érkezett. Az adatokból kiderül, hogy pontosan annak a területnek könyvtárközi kölcsönzési kérései jutnak el hozzánk a legkisebb számban, amelyhez könyvtárunk is tartozik.

A kérések 35,8%-a érkezett hozzánk más könyvtárak közbeiktatása nélkül. A közvetlenül tőlünk kérő könyvtárak 17,5%-a tudományos- és szakkönyvtár, 82,5%-a közmüvelődési könyvtár volt. Közvetve, tehát az OSZK KC kijelölése után első, második stb. állomásként a kérések kétharmada érkezett. Az irányitottan küldött kérések 69,4%-a volt az, amelyen könyvtárunk első helyen szerepelt mint lehetséges lelőhely, amelyről az országos irányitás ugy vélte, hogy elsősorban a mi könyvtárunknak kell kielégitenie.

Ezeknek a számadatoknak az ismeretében azt kell mondanunk, hogy könyvtárunk szemszögéből nézve nehezen ismerhető fel világosan a területi elv. Egy ponton igyekszünk világos területi szempontokhoz kötődni. A tájkönyvtári rendelkezés könyvtárunkat délalföldi tájkönyvtárnak jelölte ki. A Dél-Alföld három megyéjét igy könyvtárközi kölcsönzés szempontjából régiónknak tekintjük. 1971-ben a három megyéből (Csongrád, Békés, Bács-Kiskun) az összes (közvetlen és irányitott) kérések 19,8%-a érkezett. Tehát - ha a regionális elvet tekintjük - a könyvtárközi kölcsönzési kérések négyötöde más régiók illetékességi területéről érkezett. Akár a területi elv szerinti 18,2%-ot, akár a regionális elv szerinti 19,8%-ot tekintjük, mindenképpen nagyon rossz az arány.

A kérések megoszlása a kérő könyvtárak tipusa szerint

1971-ben az összes belföldi kérések (1057) 17,5%-át egyetemi könyvtárak; 7,3%-át egyéb tanintézeti könyvtárak; 7,3%-át tudományos intézetek könyvtárai; 0,8%-át közvetlenül az OSZK; 19,3%-át megyei könyvtárak; 18,9%-át járási; 10,2%-át városi, 14,8%-át községi könyvtárak; 2,5%-át müszaki (üzemi) és 1,4%-át egyéb (kórházi, egyházi, katonai) könyvtárak kérték egyetemi könyvtárunktól. Ki kell emelnünk, hogy az összes kérések 63,2%-át közmüvelődési könyvtárak kérték.

A kérések jellegének vizsgálata

Három fő kategória felállitását határoztuk el: a társadalomtudományi, a természettudományi és a szépirodalmi müvekre vonatkozó kérdések megoszlá-

sának vizsgálatát. Elsősorban arra voltunk kiváncsiak, hogy milyen arány áll fenn a szépirodalom s a szépirodalmi érdeklődésen tulmutató területek között. Azt találtuk, hogy a szépirodalmi kérések 8,7%-os arányával szemben a valamilyen fokon tudományosnak nevezhető müvek iránti kérések 91,3%-a áll (ezen belül társadalomtudományi kérés 68,9%, természettudományi 22,4%). A szépirodalmi kérések alig több mint felét (61%) kérték közmüvelődési könyvtárak. Az összes kérések nagy többsége (74%) magyar nyelvü dokumentumokra vonatkozott.

Dokumentumfajták szerint nézve a kérések megoszlását, azt tapasztaltuk, hogy a kérések tulnyomó többsége könyvekre vonatkozott: 76,5%; folyóiratokra 21,5%. Feltünő, hogy mind a könyvek, mind a folyóiratok iránti kéréseknek csupán 2%-a kér másolatot (mikrofilm, fotokópia, xerox-másolat).

A kérések teljesitésének vizsgálata

A szolgáltatás hatékonyságával kapcsolatban két tényezőt vizsgáltunk, az egyik a kérések teljesitése. Rendkivül kedvezőtlen a teljesitett és teljesitetlen kérések aránya: könyvek esetén 45,3%-os, folyóiratok esetén 31,8%-os, másolatoknál pedig 41,6%-os a teljesitési arány; összes kéréseink 43%-át tudtuk csak teljesiteni. Ennek okait nézve, első helyen emeljük ki, hogy az összes kérések 37,5%-a feleslegesen érkezett hozzánk, mert kielégitésükre dokumentum hiányában lehetőségünk eleve nem volt. Az állományunkban meg nem található anyagra vonatkozó kérések nagy száma részben a közvetlen kérésekkel (csak feltételezték, hogy nálunk megvan), másrészt az OSZK KC jelölés pontatlanságával magyarázható. A teljesitetlenség másik fő oka az olyan kiadványokra vonatkozó kérések tekintélyes száma, melyek az adott időpontban ki voltak kölcsönözve.

Kevésbé elszomoritó a helyzet, ha a nálunk megtalálható müvekre vonatkozó kérések teljesitését vizsgáljuk. Ebben az esetben a kért dokumentumok 70%-át el tudtuk küldeni, 18%-ukat azért nem teljesithettük, mert a kért müvek ki voltak kölcsönözve s mindössze 12%-a a kéréseknek volt olyan, amelyről ugy döntöttünk, hogy nem kölcsönözhető.

Az átfutási idő vizsgálata

Az időtényező a szolgáltatás hatékonyságának másik fő eleme. E tényezőt több szempontból vizsgáltuk, a már emlitett kéthónapos reprezentativ felmérés alapján.

A kérés kelte és a könyvtárunkba érkezés dátuma közötti időkülönbség a közvetlenül érkezett kéréseknél csak a postától függ és általában 3-4 nap. A nem közvetlenül érkezett kéréseknél viszont igen nagy szóródást tapasztaltunk. Igy a kérések 48,8%-a érkezett 50 nap alatti időkülönbséggel; 41%-a 50-120 nap között s ezen felül voltak még 167, 172, 179 stb. napos időkülönbségek is. Az összes kéréseket (közvetlenül és közvetve érkezett) figyelembe véve egy-egy kérőlap átlagosan a kérés elküldésétől számitott 38-39 nap után érkezett hozzánk; ha csak a közvetve (OSZK és más könyvtárak közbejöttével) küldött kéréseket nézzük, ez az átlag 61 nap.

A kérés kelte és az OSZK KC kijelölés (irányitás) dátuma közötti időtartam vizsgálata azért érdekes, mert a kéréseknek a hálózati-területi elv betartása következtében kialakult "késését" világitja meg, illetve azt, hogy az OSZK éppen a hozzá érkezett kérések nagy száma következtében milyen intenzitással tudja továbbküldeni azokat. 30 napon aluli időtartamot várakozott az OSZK-ban a továbbküldésig a nem közvetlen kérések 48%-a, 30-60 nap közötti időt 34,6%-a és 60 nap felett 17,4%-a.

A kérés könyvtárunkba érkezése s elintézése közötti időtartam saját intenzitásunkról ad képet: a kérések tulnyomó többségét (90 százalékát) 10 napon belül elintéztük, az összes kéréseket tekintve az intézés átlagos időtartama 5 nap volt.

A kérés kelte s teljesitése (a mü kölcsönadása) közötti időtartam vizsgálata arra a kérdésre adott választ, hogy a nem közvetlenül hozzánk érkezett, de végülis általunk teljesitett kéréseknél mennyi idő telt el a kérés és a teljesités között, valamint, hogy a közvetlenül hozzánk küldött s teljesitett kérések eredménye milyen gyorsan jutott el a kérőkhöz. A nem közvetlenül küldött kérésekre átlagosan 61 nap mulva kapták meg a kérők a szükséges dokumentumot, a közvetlen kéréseknél ez az átlagidő csak 10 nap volt. A közvetett kérések esetében a kölcsönadott dokumentumok nagy többsége 30 napon tul jutott el a kérőkhöz s szomoru tény, hogy az összes általunk teljesitett kérés egyötödére három hónapnál tovább kellett várniuk a kérő könyvtáraknak.

A kérőlapok problémái

Hely hiányában csak felsorolásszerüen: a kérő könyvtárak nem jelölik azt az időpontot, mely után kérésük érvényét veszti. Ez érthető akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy ha számukra megfelelő időpontot jelölnének, kéréseik többsége kielégitetlen maradna. Másfelől viszont, alapot adnak a kérőlapok végnélküli, sok esetben több hónapos "utazgatására". A kérőlapok, a kérések sorsáról ez időszak alatt a kérő könyvtárak semmilyen módon nem értesülnek. A lapok kitöltése, adatközlései rendkivül sok kivánnivalót hagynak maguk után. Eldöntendő, hogy kinek a feladata a bibliográfiai ellenőrzés, pontositás. Hibás adatközlésü kérőlapok sokasága járja az országot, mig végül az egyik könyvtár veszi magának a fáradságot, hogy kideritse: pl. a könyvként futó mü tulajdonképpen valamely folyóirat valamely cikke stb.

A KÖNYVTÁRKÖZI KÖLCSÖNZÉS ÉS AZ ORSZÁGOS REGIONÁLIS RENDSZER

Elemzéseink legáltalánosabb megállapitásai a következőkben foglalhatók össze:

Könyvtárunk, amely a könyvtárközi kölcsönzésben nem játszik sem központi, sem irányitó szerepet, rendkivül nagy szóródással igyekszik teljesiteni minden hozzá érkező kérést. A kérések kiemelkedő többsége (91,7%) vidéki könyvtárak kérése, ezek között is tulnyomóan közmüvelődési könyvtáraké (63.2%). Ennek ellenére, a kért müvek jellegét tekintve, jogosan kerülnek

hozzánk a kérőlapok, a kérések elsősorban tudományos nagykönyvtárak által lévén kielégithetőek. A nagyszámu vidéki kérés azonban oly módon oszlik meg, hogy azon könyvtárközi kölcsönzési terület, melyen az országos utasitás által meghatározottan helyet foglalunk, illetve saját régiós területünk kéréseinek aránya az összes kérésekhez képest rendkivül alacsony (18,2, ill. 19,8%). A teljesitett és teljesitetlen kérések aránya kedvezőtlen. Hasonlóan kedvezőtlen képet mutat az átfutási idő vizsgálata. A hálózati-területi elv betartása, az irányitás lassusága, az egyes könyvtárak intenzivnek nem nevezhető ügyintézése, a megfelelő példányszám hiánya következtében számos könyvtár beiktatása szükséges egy-egy teljesitéshez; mindezek a hatékonyságot csökkentik.

Az összkép nem biztató. Elemzéseink alkalmával szinte minden olyan problémával találkoztunk, amelyről tiz évvel ezelőtt Bot Györgyné is beszámolt már tanulmányában (4).

Ismertek a vidék tudományos könyvtári, szakkönyvtári ellátottságát jellemző számok (5). Ismertek e helyzetet csak sulyosbitó szakterületi egyenetlenségek. "Általában hiányos a vidék szakirodalmi ellátása. A Budapestre összpontosuló országos szakkönyvtárak és tájékoztatási intézmények szolgáltatásai csak nehezen és esetlegesen jutnak el a vidéki használókhoz..." (6).

"A vidéki szakirodalmi ellátás hiányosságait természetesen elvileg pótolhatják a nagy budapesti könyvtárak szolgáltatásai" - irja B. Nagy Ernő (7), de a továbbiakban kifejti, hogy ez a gyakorlatban miért jár nehézségekkel. Megoldásként a regionális könyvtárak megszervezését javasolja s ezzel egy évtizedes törekvés érdekében szól.

Nem feladatunk a regionális koncepció részletes ismertetése, arra azonban utalni szeretnénk, hogy a vonatkozó szakirodalomban egyre inkább feltünik a könyvtárközi kölcsönzésnek mint a regionális könyvtári ellátási rendszer egyik központi feladatának megfogalmazása. Ezt a momentumot - a vidék egyik jelentős egyetemi könyvtáraként - nem hagyhatjuk figyelmen kivül, hiszen "Magyar sajátosság..., hogy a regionális problematika lényegében (a kérdés megoldására elsősorban alkalmas könyvtárak révén) tudományos könyvtári problémaként szerepel, holott a megoldás éppen a közmüvelődési könyvtárak olvasóit érintené elsősorban" (8).

A regionális terv azon az elképzelésen alapul, hogy az egyes országrészek központi könyvtárainak feladatkörét - ahol lehet - az ottani tudományegyetemi könyvtárak lássák el. A regionális könyvtárak funkcionálásának alapelve: a szakmai hálózat és területi hálózati elvek és gyakorlat szintézisének megteremtése (9).

A koncepció alapvető elképzelései elfogadottak. "A tudományos és szakkönyvtárügy fejlesztésének főbb célkitüzései a 3. ötéves tervidőszakban" cimü, a MM Könyvtárosztálya által készitett terv konkrét feladataként jelölte meg a régiók tudományegyetemi könyvtárai állományának s tájékoztatási szolgáltatásainak oly szinvonalu fejlesztését, hogy ezek alkalmasak legyenek a regionális könyvtári funkciók betöltésére (10). A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia anyaga már országos elvárásokat tartalmaz: "a ... regionális központok kialakulásával létre kell hozni 1975-ig a szakirodalmi ellátás kooperativ rendszerét", amely természetesen csak javitja a vidéki szakirodalmi ellátást, de önmagában még nem oldja meg azt (11).

Itt kapcsolódik a témához a könyvtárközi kölcsönzés. A regionális könyvtárközi kölcsönzés gondolatához nem csak elemzésünk eredményei vezettek el, ösztönzött bennünket "A könyvtárközi kölcsönzés rendezésének vizsgálata"

c. kiadvány azon megállapitása is, hogy "... a kiadványok áremelkedésével szembenálló gyarapitási keretek stagnálása, az időtényező növekvő szerepe a rendelkezésre bocsátásban, mind a racionálisan müködő könyvtárközi kölcsönzési rendszer szükségességét dokumentálja" (12).

Alapvető elképzelésünk a könyvtárközi kölcsönzés jelenlegi rendszerének megváltoztatása. E rendszer területi központjai között két budapesti és egy vidéki nagykönyvtár szerepel. Az OSZK - annak ellenére, hogy a legnagyobb állománnyal rendelkező könyvtárunk - nem folytat könyvtárközi kölcsönzést. Igy a fő terhek egy budapesti s egy vidéki nagykönyvtárra hárulnak. Az OSZK irányitott küldései következtében a többi budapesti s vidéki nagykönyvtár is kap az ország minden területéről kéréseket, melyeknek jórésze a vidéki könyvtárakat terheli - tulságosan. A jelenlegi rendszer bebizonyitottan időigényes, nincs felelősség a könyvtárközi kölcsönzési kérések teljesitéséért, igy nincs semmi garancia arra, hogy a kérő végülis megkapja a dokumentumot, s a nem-küldés, nem-kölcsönzés okai sokfélék, s főleg ellenőrizhetetlenek.

A jelenlegi rendszer helyett ki kellene alakitani a könyvtárközi kölcsönzés regionális rendszerét. Ez azt jelentené, hogy a területi központok szerepét a régiók központi könyvtárai veszik át, azzal a különbséggel, hogy a hálózati elv kiiktatásával minden, a jelenleg érvényes utasitásban A kategóriájunak jelölt mü iránti kérés hozzájuk fut be a jövőben. (Az uj rendszerben az A és B kategóriák pontosabb elhatárolása, világosabb megfogalmazása szükséges.) Mindazon kéréseket, melyek a regionális központi könyvtár állományából, ill. a régió más könyvtárainak állományából kielégithetőek, elsősorban e körből kell kielégiteni. A kielégithetetlen kérések a továbbiakban a regionális központi könyvtár saját kéréseiként jutnak tovább, sorsukra vonatkozóan a regionális központoknak meg kell szervezniük információs lehetőségeiket a régió jelentős könyvtárainak állományát illetően (ez nem jelenti feltétlenül regionális központi katalógus létrehozását). Célszerü, hogy a regionális központ saját állományáról, főként uj beszerzéseiről folyamatosan tájékoztassa a régió könyvtárait.

Ki kell mondani azt az elvet, hogy a régión belül nem kölcsönözhető dokumentum nincs. A kézikönyvek, segédkönyvek is eljuttatandók kérésre, törekedni kell azonban arra, hogy e müvek kivánt részeinek másolatai jussanak el elsősorban a kérőkhöz. A gondolat nem uj, az NSZK könyvtárközi kölcsönzési rendelete pl. kimondja: "Innerhalb der Region sollte die Ausleihe auch von Lesesaal- u. Handbibliotheksliteratur ermöglicht werden..." (13).

Törekedni kell arra, hogy egy-egy regionális központ állománya lehetőleg ne hagyja el a régió területét. A külföldről érkező, valamint a más régiókból származó kéréseket elsősorban a fővárosi könyvtári állományból kell teljesiteni, a többi regionális központ esetleg második lépcsőként léphet be.

Az OSZK állományát - amennyiben az országban egyebütt (és meghatározott időn belül) meg nem található kiadványról van szó - esetleg különleges biztositékok kikötése mellett: be kellene vonni az országos könyvtárközi kölcsönzési forgalomba. E kölcsönzés ténye nem mond ellent a nemzeti könyvtár őrző funkciójának, hiszen a könyvtárközi kölcsönzésben kapott anyag kizárólag a könyvtárakban, helyben olvasható. A kérdés központi kölcsönző könyvtár felállitásával is megoldható.

A regionális központok állománygyarapitási lehetőségeit jelentős mértékben meg kell növelni. Referensz állományunkat a nagy budapesti tudományos könyvtárak szintjére kell emelni. Fontos feltétel a regionális központi

könyvtárak másoló, sokszorositó apparátusának oly szintre emelése, hogy a megkapott kisebb terjedelmü dokumentumok napok alatt lemásolhatóak legyenek. Biztositani kell a regionális központi könyvtárak könyvtárközi kölcsönzési részlegeinek felállitásához a megfelelő anyagi eszközöket.

Az uj rendszerben az OSZK megtartaná országos központ szerepét. A KC kijelölés elsősorban a budapesti nagykönyvtáraknak szignálná a kéréseket, további lépcsőként a regionális központoknak, majd saját állományának.

A rendszerben a budapesti könyvtárak csak a regionális központi könyvtárakkal lennének könyvtárközi kölcsönzési kapcsolatban a vidéket illetően. A fókuszált kapcsolatok egyszerre nagyobb anyag áramoltatását tennék lehetővé s egy könyvtárközi gépkocsi-futárszolgálat bevezetése is rentábilis módon elképzelhető lenne (14).

Az alapelv az, hogy onnan kell kölcsönözni, ahol van, és onnan lehetőleg nem elvonni az anyagot, ahol eleve sem biztositott az ellátás. A budapesti nagykönyvtárakból s a más régiós központokból érkező anyagot a regionális központ juttatná el a kérőkhöz, folyóiratcikkek, kis terjedelmü dokumentumok esetében elsősorban másolatban.

A rendszer biztositaná a szürést (a B kategóriáju = ujabb kiadásu szépirodalom, alapfoku tudományos müvek esetében a megyei könyvtárak elégitenék ki elsőfokon a kéréseket), de lehetővé tenné azt is, hogy a vidéki szakkönyvtári ellátás problémája a továbbiakban nem "vidéki", de országos problémaként szerepelvén, országos összefogással lenne megoldható.

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRTÓL INDULÓ KÖNYVTÁRKÖZI KÖLCSÖNZÉSI KÉRÉSEK: A KÉRŐK KÖRE, A KÉRÉSEK VOLUMENE, JELLEGE

A szegedi Egyetemi Könyvtártól az utóbbi években elinduló átkölcsönzési kérések 80-85 százaléka a József Attila Tudományegyetem oktatóinak és hallgatóinak az igényeit képviseli. Az 1971-ben más könyvtárakhoz továbbitott - és elemzésünk tárgyát képező - 1011 kérés közül 679 kérés (67,2%) a tudományegyetem oktatóitól, 182 kérés pedig (18%) a hallgatóktól érkezett. (Meg kell jegyeznünk, hogy az Egyetemi Könyvtárban jelentkező könyvtárközi kölcsönzési kérések nem tükrözik a tudományegyetemnek a könyvtárközi kölcsönzés iránti teljes igényét. A Központi Könyvtáron kivül az egyetemi könyvtárhálózat több tagkönyvtárában is folyik könyvtárközi kölcsönzés s ennek volumene hasonló az Egyetemi Könyvtáréhoz. 1970-ben például 921 könyvtári egység érkezett a tanszéki könyvtárközi kölcsönzés keretében az egyetem oktatóihoz és kutatóihoz.)

A 1011 kérés közül 823 kérés (82%) külföldön megjelent kiadványra vonatkozott, 670 kérés (66%) önálló müre (illetve gyüjteményes munkában megjelent tanulmányra), 341 kérés pedig periodikára, illetve periodikában megjelent cikkre. (Teljes periodika kötetet, illetve évfolyamot 61 esetben kértünk.) Az önálló müvek iránti igény tulsulya a társadalomtudományi kérések tulsulyából következik: 764 kérés, az összes kérések 86 százaléka esett a társadalomtudományok területére, amiből 629 kérés, a társadalomtudományi kérések

81 százaléka önálló müre vonatkozott. A kért müvek 90 százaléka 20. századi kiadvány, zömmel (70%) 1945 után megjelent publikáció.

Könyvtárközi kölcsönzési kéréseink teljesitésének mértéke

Az 1971. évi könyvtárközi kölcsönzési kéréseink teljesitését az 1972. szeptember 1-i állapot szerint rögzitettük. A teljesités mértéke a kérések összességét tekintve 83 százalékos: az 1971-ben elküldött 1011 kérés közül a következő év szeptemberéig 839 kérést tudtunk kielégiteni. A teljesités mértéke az önálló müvek esetében 84%-os volt, a periodikák, illetve az ezekből kért cikkek esetében pedig 81%-os, ami arra vall, hogy a "kiadványfajta" nem meghatározó tényezője a kérések teljesithetőségének vagy nem teljesithetőségének. További vizsgálódásaink arról tanuskodnak, hogy a megjelenés ideje sem befolyásolja különösebben a teljesités mértékét. Az 1850 előtt és az 1851-1900 között megjelent kiadványokra vonatkozó kérések esetében a kért müvek 80-80 százalékát kaptuk meg, az 1901-1944 között megjelentek esetében 82%-át, az 1945-1969 között és az 1970-71-ben megjelentek esetében pedig a kiadványok 84-84%-a jutott el kutatóinkhoz. Hasonló módon meglehetősen egyenletesnek mutatkozott a teljesités mértéke egy-egy tudományterületen belül is. A kért társadalomtudományi müvek 82 százaléka, a természet- és alkalmazott tudományi müveknek pedig 85 százaléka érkezett meg.

Könyvtárközi kölcsönzési kéréseinknek a teljesités szempontjából történő vizsgálatánál feltünt, hogy a hazai kiadásu anyagra vonatkozó kéréseink esetében a teljesités mértéke valamivel rosszabb képet mutat, mint a külföldi anyagra vonatkozó kérések esetében. A kért kiadványok származásáról és a teljesités mértékéről az alábbi táblázat tájékoztat:

Kiadványfajta	Kéréseink		Megérkezett		A teljesités (%-ban)	
	Hazai kiadvány	Külföldi kiadv.	Hazai kiadv.	Külföldi kiadv.	Hazai kiadv.	Külföldi kiadv.
Önálló mü vagy része	160	510	129	434	81	84
Periodika v. periodikában tanulmány	24	317	13	276	54	83
Összesen:	184	827	142	697	77	84

A hazai kiadásu periodika anyag hozzáférhetőségének problémái közismertek (15). Különösen elégedetlenek lehetünk a helyzettel akkor, ha figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy kutatóink jól ismerve a hazai periodikák könyvtárközi kölcsönzésével járó problémákat, csak olyankor kérik magát a folyóiratot vagy hirlapot, amikor arra nélkülözhetetlen szükségük van. De sajnos mikrofilmen sem jutottunk hozzá pl. a Kalocsai Néplap 1919-1920. évfolyamához, vagy - nem hazai kiadás ugyan, de hungarica - a pozsonyi Uj Szó 1929. és 1932. évi köteteihez.

A hazai kiadásu könyvek teljesithetetlenségének aránya nem marad tulságosan alatta az átlagnak, de ha meggondoljuk, hogy hazai könyvtárainkban őrzött állományról van szó, már rendkivül nagynak tünik a ki nem elégitett kérések száma. A hazai könyvkérések között volt ugyan 10-12 "nehéz eset", olyan kérések, amelyeket "hátha sikerül" gondolattal továbbitottunk: gépiratos egyetem doktori disszertáció, kandidátusi értekezés, felszabadulás előtti és utáni pár lapos kiadványok, tehát könyvészetileg regisztrálatlan anyag. Érzékenyebben érintette kutatóinkat, hogy a teljesités szempontjából több reményre jogositó - könyvészetileg regisztrált és az 1900-as évek első felében megjelent - hazai tudományos kiadványok megszerzése is akadályokba ütközött.

A külföldi kiadványoknál teljesitetlen maradt néhány olyan, periodikára, illetve periodikában megjelent cikkre vonatkozó kérésünk, mely több hazai könyvtárból is kielégithető lett volna. A külföldön megjelent könyvanyag teljesitésében vagy nem teljesitésében is elég sok az esetlegesség, de természetes, hogy - a hazai könyvtárakban nem található periodikákra vonatkozó kérésekhez hasonlóan - itt a külföldi partner-könyvtárakon is sok mulik. Elég sok olyan munka nem érkezett meg, amelyek esetében sem a nagyon régi megjelenés, sem a kiadvány ujdonsága nem jelenthetett akadályt vagy kizáró okot a kérés teljesitésére.

Honnan és mennyi idő alatt érkeztek meg
a könyvtárközi kölcsönzés utján kért kiadványok

1971-ben könyvtárunk közvetitésével az országos és a nemzetközi könyvtárközi kölcsönző szolgálaton keresztül 839 kiadvány (eredeti, illetve másolat és mikrofilm) jutott el a kegedi kutatókhoz. A megküldött 142 Magyarországon megjelent kiadvány - term észetszerüleg - a hazai könyvtárak állományából származott és hazai könyvtári állományból érkezett a megküldött 697 külföldön megjelent kiadvány 57,2%-a is (399 mü).

A könyvtárunknak átkölcsönzött külföldi kiadványok közül az önálló müvek 50 százalékát, a periodikáknak, illetve a periodikában megjelent cikkeknek majdnem 70 százalékát hazai könyvtárak küldték meg. A hazai könyvtáraknak különösen az 1945 után megjelent külföldi dokumentumok megküldésében van jelentős szerepe: az 1945-1971 között megjelent müvek 64%-a a magyarországi könyvtári állományból érkezett. Igen jónak mutatkozott a hazai periodikaanyag összetétele. Az ETO 0/3+9 tudományok területéről például az átkölcsönzött periodikák, illetve cikkek 74%-át, az ETO 5/6 tudományok területéről pedig 97%-át hazai könyvtárak kölcsönözték.

A magyarországi könyvtáraktól megkapott 541 külföldi kiadvány 61,4%-a tiz budapesti nagykönyvtár állományából származott. 16% 34 további budapesti könyvtártól, 22,6% pedig 21 vidéki könyvtártól. Ez az arány szinte teljesen egybeesik a magyar tudományos és szakkönyvtári állománynak a főváros és vidék között meglévő elhelyezési arányával (16).

A hazai könyvtárakból átkölcsönzött anyaggal kapcsolatos problémák

Könyvtárközi kölcsönzési gyakorlatunkban maximális mértékben törekszünk arra, hogy ahhoz a könyvtárhoz forduljunk kérésünkkel, ahol a kért anyag megtalálható. Márcsak azért is, mert - mint azt a könyvtáraktól hozzánk érkezett átkölcsönzési kérések esetében láttuk - más könyvtár közvetitő szerepének beiktatása igen nagy időveszteséget jelent kutatóink számára. Továbbá, szivesebben vesszük, ha eredeti müvet kapunk és nem másolatot, mert a reprográfia közbeiktatása szintén késlelteti az anyag kézhezvételét. A könyvtárközi kölcsönzés keretében a hazai könyvtáraktól kapott kiadványok 70 százalékához közvetitő könyvtár beiktatása nélkül jutottunk hozzá. A teljesitéshez szükséges időt vizsgálva, az alábbi eredményeket kaptuk:

	Eredeti kiadvány (N=284) %	Másolat (N=97) %
A kérést követő		
1. hónapban érkezett	84	35
2. hónapban érkezett	9	46
3. hónapban érkezett	3	15
4-5. hónapban érkezett	2	3
6. hónapban vagy még hosszabb idő alatt érkezett	2	1

Igen érdekesek a kérést követő első hónap részeredményei is. A közvetlenül megküldött eredeti kiadványok 43, 3%-a a kérést követő első tiz nap alatt jutott Szegedre. Másolat ennyi idő alatt mindössze egyetlen alkalommal érkezett. Az eredeti müvek érkezési üteme a Debreceni Egyetemi Könyvtár 1963. és 1964. évi felméréséhez képest javulást mutat. Ekkor a közvetlenül megküldött eredeti kiadványok 75, 4 - 68, 3%-a volt egy hónap leforgása alatt Debrecenben, s ezen belül az első két hétben az anyag 39, 5 - 38, 3%-a érkezett meg. A közvetlenül kért másolatok átfutási ideje nem mutat - legalábbis pozitiv változást a tiz év előtti helyzethez képest (17).

A közvetitéssel küldött másolatok alacsony reálszáma miatt csak a közvetitéssel érkezett eredeti kiadványok "átfutási" idejét ismertetjük. Azt tapasztaltuk, hogy mig a közvetlenül küldött eredeti kiadványok 84 százaléka egy hónap alatt megérkezett a hazai könyvtáraktól, a közvetitéssel megküldött 152 eredeti kiadvány 30 százaléka érkezett meg a kérést követő első hónap végére és összesen 78 százaléka a második hónap végére. Tiz nap alatt az OSZK közvetitésével küldött kiadványok 2 százaléka, a más könyvtárak közvetitésével küldött kiadványoknak pedig 5 százaléka jutott el hozzánk (18). A közvetitésre forditott időt indokolatlanul hosszunak érezzük. Az a benyomásunk, hogy ha egy kérés nem teljesithető közvetlenül és egy másik hazai könyvtárt jár is meg, 8-10 nap alatt, s ha egy harmadikat is, ugy 15-20 nap alatt a hagyományos postai uton is teljesithető, illetve - ami ma sajnálatosan ritkán fordul elő - sorsáról tájékoztatás adható. Extrém eseteknek kellene lenniük azoknak, amikor a kérés teljesitése ennél hosszabb időt vesz igénybe.

A másolással, a reprográfiai szolgáltatásoknak a könyvtárközi kölcsönzésbe való bevonásával kapcsolatban elsősorban a késleltető szerep vetődik fel, mint orvoslásra szoruló probléma. Itt nyilvánvalóan az a megoldás, hogy azoknak a könyvtáraknak, amelyek nem szivesen válnak meg anyaguktól és a könyvtárközi kölcsönzési kéréseket inkább a reprográfia igénybevételével elégitik ki, hatékony és ütőképes kapacitással kell rendelkeznie másolás tekintetében. A másolatküldés másik - az előzőnél nem kevesebb gondot okozó - problémája a költségtérités kérdése. A téritéses rendszer még nem általános, 1971-ben a hozzánk hazai könyvtártól érkezett 105 másolat 40 százaléka téritésmentesen érkezett. A többi esetben a térités mikrofilm esetében 1-2 Ft oldalanként, a nagyitások és fénymásolatok ára már változóbb, 7 Ft-os árkalkulációval is találkoztunk. Az MTA Könyvtárának rokonszenvesen alacsony árkalkulációja közismert. Kevéssé érthető viszont, hogy az OMKDK helyszini rendelés esetén miért 4 Ft-ért ad kópiát, postai küldés esetében, tehát vidékre miért magasabb áron, 5 Ft térités ellenében. A probléma itt kettős. A másolatokkal kapcsolatos térités-probléma részben rendezetlennek tünik, részben pedig magának a téritéses rendszernek a jogosultságát kell megkérdőjeleznünk, mivel ellentmond a könyvtári szolgáltatások ingyenessége alapelvének. Ugy véljük, hogy a vidék szakirodalmi ellátását nem lehet és nem lenne szabad a nagykönyvtárak periodikaállományának a könyvtárközi kölcsönzésben is egyre inkább érvényesitett széleskörü prézenssé tételével, és egyben - a vidék számára kizárólag és kötelezően - költséges másolatokkal való hozzáférhető tételével "megoldani".

A külföldi könyvtárakból kölcsönzött anyag átfutási ideje

A kérést követő	Eredeti kiadvány (N = 242) %	Másolat (N = 56) %
1. hónapban érkezett	2*	-
2. hónapban érkezett	25	20
3. hónapban érkezett	36	36
4-5. hónapban érkezett	24	29
6. hónapban érkezett vagy még hosszabb idő alatt	13	15

*A kutató közvetlen külföldi kapcsolata révén érkezett.

A táblázatból látható, hogy a külföldi könyvtárak állományából származó anyag érkezése meglehetősen vontatott. A másolás késleltető szerepe itt alig érzékelhető. Az általános helyzet viszont rosszabbodást mutat. A Debreceni Egyetemi Könyvtár felmérése még arról számol be, hogy 1963-ban, illetve 1964-ben a külföldről küldött eredeti anyag 14,4, illetve 10,1 százaléka egy hónap alatt s további 39, illetve 37 százaléka két hónap alatt megérkezett. A mikrofilmek és kópiák pedig még valamivel kedvezőbb ütemben érkeztek.

Biztosra vehető, hogy az országban számos olyan könyvtár akad, amely sokkal jelentősebb könyvtárközi kölcsönzési forgalmat bonyolit le, mint a Szegedi Egyetemi Könyvtár. Országos viszonylatban tehát vizsgálódásaink csak tájékoztató jellegüek lehetnek. De azok a problémák, amelyek a Szegedi Egyetemi Könyvtárban esetleg csak kis számban jelentkeznek, számuktól függetlenül problémák. Feltétlenül szükségesnek látszik a területi elv felülvizsgálása, a területi és a regionális elv egyeztetése, közelítése. A hazai kiadványokra vonatkozó kérések gyakran hosszadalmas vándorutja és magas teljesitetlensége felveti az eddiginél gondosabb és tervszerübb számbavétel és lelőhelyfeltárás, és - egyetlen archiv példány megléte esetében - a másolás utján való többszörözés szükségét. A felszabadulás előtt megjelent hazai kiadványok lelőhelyének felderitése sok esetben egyszerüen lehetetlen, az 1945 utáni hazai kiadványok közül pedig főként az un. "efemer" kiadványok megtalálása problematikus. Felvetődnek munkaerő ellátottsági és - a reprográfiával, valamint a telexszel kapcsolatban - a technikai felszereltség problémái. Összefüggésükben vizsgálandók a prézenssé tétel, a téritéses másolatszolgáltatás és a reprográfiai teljesitőképesség elégtelensége által okozott problémák. Végül, de nem utolsósorban, tisztában kell lennünk azzal, hogy a könyvtárközi kölcsönzés zökkenőmentes és gyors lebonyolitása alapvetően munkaszervezési kérdés is. Találóan állapitja meg B. Burgemeister, hogy "a könyvtárközi kölcsönzési munka fegyelme alapkövetelmény, betartása nélkül minden egyéb intézkedés (telex, reprográfia bevezetése) hatástalan marad" (20).

JEGYZETEK

1. Tamás Péter: A könyvtárközi kölcsönzés. = III. Országos Könyvtáros Konferencia. Országos központi szolgáltatások. (Szerk. Sebestyén Géza) Bp. 1970. 49.p.

2. Burgemeister, Burghard: Leihverkehrsdisziplin als Leitungsaufgabe. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1968. H.6. 335.p.

3. Németh Zsófia - Mader Béla - Urbánné Markos Judit - Nagymiklósi Erzsébet: A hazai könyvtárközi kölcsönzés gyakorlatának értékelő vizsgálata a Szegedi Egyetemi Könyvtár könyvtárközi kölcsönzési tapasztalatai alapján. Szeged, 1972. 118.p. Gépirat.

4. Bot Györgyné: A könyvtárközi kölcsönzés eredményei és problémái. = Könyv és Könyvtár. 4. Bp. 1964. 257-267.p.

5. B. Nagy Ernő: Regionális könyvtári ellátás - regionális kooperációs kör. = Könyvtári Figyelő, 1971. 3. sz. 193.p.

6. III. Országos Könyvtárügyi Konferencia. Tézisek. Bp. 1970. 25.p.

7. B. Nagy Ernő: I.m. 194.p.

8. B. Nagy Ernő: I.m. 193.p.

9. Havasi Zoltán: A tájkönyvtári feladatokról. Előterjesztés az Országos Könyvtárügyi Tanács Könyvtárpolitikai Szakbizottságának. (Gépirat. 1961.)

10. A tudományos és szakkönyvtárak fejlesztésének főbb célkitüzései a 3. ötéves tervidőszakban. (Tervezet.) = Könyvtáros, 1966. 2. sz. 62.p.

11. III. Országos Könyvtárügyi Konferencia. Szekcióülések referátumai. Tömöritett kiadás. (Szerk. Csüry István). Bp. 1970. 48.p.

12. A könyvtárközi kölcsönzés rendszerének vizsgálata. Bp. 1972. KMK 1.p.

13. Leihverkehrsordnung für die Deutschen Bibliotheken. = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. Sonderheft. 8. (1968.) 45.p.

14. A gépkocsi-szolgálat gazdaságos kialakitásának eredményeiről számol be az NDK-ban: Burgemeister, Burghard: Kurierwagen im Leihverkehr. = Zentralblatt für das Bibliothekswesen, 1971. H.5. 257-264.p.

15. V.ö. Bot Györgyné: Könyvtárközi kölcsönzésünk az egyetemi tudományos kutatómunka szolgálatában. = Könyv és Könyvtár. 5. Debrecen, 1966. 273-275.p.

16. A tudományos és szakkönyvtárügy fejlesztésének főbb célkitüzései a 3. ötéves tervidőszakban. /Tervezet./ = Könyvtáros, 1966. 2. sz. 59.p.

17. Bot Györgyné: Könyvtárközi kölcsönzésünk... 277.p.

18. Bot Györgyné: Könyvtárközi kölcsönzésünk... 278.p.

19. Bot Györgyné: Könyvtárközi kölcsönzésünk... 279.p.

20. Burgemeister, Burghard: Leihverkehrsdiszciplin als Leitungsaufgabe. = Zentralblatt für Bilbiothekswesen, 1968. H. 6. 333.p.

Gépesített kölcsönzési nyilvántartás a Drezdai Műszaki Egyetem Könyvtárában

ENGEL PÁL

Az alábbi szemlét ENGEL Pál készitette a Zentralblatt für Bibliothekswesen 1973. évi 3. számának cikkei alapján. (DUX, Werner: Ausleihverbuchung mittels EDV an der Universitatsbibliothek der Technischen Universitat Dresden; HOFFMANN, Werner: Das Projekt "Ausleihverbuchung mittels EDV"; RIEMER, Reinhardt - VINSELBERG, Jörg: Organisationsablauf und Datensicherung beim Projekt "Ausleihverbuchung mittels EDV"; BERNHARDT, Brunhilde - STEUER, Ursula: Organisation und Durchführung der Umstellungsarbeiten zur Einführung des Projekts "Ausleihverbuchung mittels EDV"; HUFELD, Dieter: Bisherige Erfahrungen mit der Ausleihverbuchung mittels EDV an der Universitatsbibliothek der Technischen Universitat Dresden.)

1972. január 1-ével a Drezdai Müszaki Egyetem Könyvtára (a továbbiakban: EK) az NDK-ban elsőként tért át a kölcsönzési munka gépesitésére,

pontosabban: a munka adatainak gépi feldolgozására. Az alábbiakban ennek előzményeit, lefolyását és tanulságait ismertetjük.

Az EK-ban 1965 óta foglalkoztak komolyabban a gépesités gondolatával. Miután az egyetem keretében számitóközpont létesült, 1969-ben megindulhatott az érdemi tervezés, majd az előkészités. A munkában számitógépes és könyvtáros szakemberek müködtek együtt, ők készitették el a munkafolyamatok gépesitésének többlépcsős tervét, ennek keretében - első fokként - a kölcsönzés gépi feldolgozását. (A terv további fokozataiban a kölcsönzési statisztika gépi szerkesztését, valamint "irányitott tájékoztatást" szándékoznak bevezetni. Ezek a programok jelenleg előkészületben vannak.) A programok elkészitése és az átálláshoz szükséges munkák 1971 folyamán befejeződtek, igy a terv a kitüzött időpontban életbe léphetett.

A gépesités bevezetése előtt a könyvtár a hagyományos nyilvántartást alkalmazta, vagyis a kiadott müveket olvasók és jelzet szerint regisztrálta. A kölcsönzés elismervénnyel ment végbe; ezek megirása, rendezése, besorolása, valamint kölcsönzés előtt a jelzetek ellenőrzése igen sok manuális munkát igényelt. Természetes, hogy a határidők betartására nem fordithattak sok gondot; évente mindössze 4-6 alkalommal kerülhetett sor valamennyi olvasó felszólitására. A munkaerőhelyzet sem volt biztató: a könyvtár más osztályainak dolgozói részmunkaidőben rendszeresen folytattak kisegitő tevékenységet a kölcsönzésben.

Az automatizálás céljai a következők voltak: 1. a dolgozók mentesitése a rutinmunkáktól, 2. a használók gyorsabb és pontosabb kiszolgálása, 3. a kiépitett adatbázis segitségével a könyvtár állománygyarapitási és olvasószolgálati tevékenységének pontosabb irányitása.

A bevezetendő gépi rendszer jellegét sokban megszabták az adottságok. Az egyetemi számitóközpont EDVA R 300 tipusu számitógépének belső kapacitása csekély, on-line feldolgozást nem tesz lehetővé. A külső tárolók mágnesszalagok. (Szervezéstechnikai okokból célszerünek látszott, hogy a használók és a kiadványok adatait külön dolgozzák fel.) Adatfelvevő berendezésként egyedül az "Optima 528" készülék jöhetett számitásba, jóllehet a kivánt célra nem a legalkalmasabb, és a müszaki követelményeknek csak részben felel meg. Adatfelvételre mind leolvasással, mind billentyü által képes, alkalmas továbbá adathordozók előállitására és rendelkezik kiiró szerkezettel, azonban zajjal müködik és üzemi biztonsága nem tökéletes (átforrósodik stb.). A tervezésben ezért számolni kellett azzal a lehetőséggel, hogy később, kedvezőbb adottságok esetén on-line üzemre térnek majd át, esetleg csupán a csucsidőben.

ELŐKÉSZITÉS

A rendszer elvi koncepciója a következő volt. Az adatfelvevő gép a kölcsönzés eseményeit egyidejüleg lyukszalagra rögziti, a napi lyukszalag-anyagot a központ éjjeli müszakban dolgozza fel, és az eredményeket reggeli kezdésre szállitja. Az adatfelvételhez szükséges, hogy a gép egyértelmüen azonositani tudja: 1. a kiadványt, 2. az olvasót, 3. a kölcsönzési esemény jellegét (kikölcsönzés, visszavétel, előjegyzés, hosszabbitás), 4. az esemény időpontját. Igy a program bevezetésének előfeltételei közé tartozott a megfelelő adathordozók megtervezése, előállitása és rendeltetési helyükre juttatása.

A gép az olvasót száma alapján azonositja. A szám gépileg leolvasható módon plasztik olvasójegyre van kódolva. Az olvasójegyeket a helyszinen müanyaghegesztéssel állitották elő. Hogy torlódásra ne kerüljön sor, az olvasójegyek cseréjét két hónappal az átállás előtt megkezdték. Egyuttal uj sorszámozást, uj kölcsönzési szabályzatot és uj beiratkozási követelményeket léptettek életbe, és beiratkozáskor kiterjesztették az olvasókra vonatkozó adatok felvételét: a szakképzettséget, munkakört, nyelvismeretet, érdeklődési kört gépileg regisztrálták, abból a célból, hogy a gépesitési program további szakaszaiban felhasználhatók legyenek a statisztikai kimutatások és az állományfejlesztés céljaira, valamint a gépi irányitott tájékoztatás bevezetésében.

A müvek gépi azonositása a jelzettel történik, amelyet lyukkártyaszerüen kialakitott könyvkártyára kódolnak. A kártyát a könyvbe ragasztott tasakban tartják; kölcsönzéskor a géppel való leolvastatás után az olvasó magával viszi. A gépesités előmunkálatai között a legnagyobb feladat a könyvkártyák megfelelő kialakitása volt. A gépi leolvasás előfeltétele, hogy minden kötetnek egyértelmüen azonositható és numerikus jelzete legyen. Az EK jelzetrendje ennek a követelménynek csak részben felel meg. 1961-ig római számmal jelölt szakcsoport-jelzetek voltak használatban, 1962-től pedig numerus currens, amelyen belül a nagyságrendeket betük jelölték. Az előmunkálatok során - minthogy a teljes állomány átszámozására természetesen nem volt mód - a jelzeteket oly módon kellett átalakitani, hogy a kivánt eredményt a lehető legkevesebb módositással érjék el. Ez a következőképpen történt. Az egyes nyomtatványtipusok (monográfiák, bekötött folyóiratok, tankönyvek, disszertációk) számára külön jelzettipusokat alakitottak ki, amelyeket a jelzeten belül külön kódszámokkal tüntettek ki. A római számokat és a betüjelzeteket arab számokkal kódolták át. Igy a régi jelzetek numerikus része az uj jelzetekbe olvasztva a legtöbb esetben érintetlen maradhatott, az állomány legnagyobb részénél a jelzetek kisebb módositására volt csak szükség, s teljes átszámozásra mindösszesze kb. 5 százalékánál. A módositott jelzeteket csupán a szolgálati katalógusban, valamint a könyvek belsejében - és természetesen a könyvkártyán - tüntették fel. Az olvasói katalógusban és a könyvek gerincén továbbra is a régi számok maradtak érvényben.

Nem látszott érdemesnek a könyvtár teljes állományát bevonni a gépi feldolgozásba. A fenti munkálatokat csupán az 1945 óta beszerzett monográfiákra és az 1962 óta érkezett folyóiratokra terjesztették ki. Mivel azonban a könyvtár 1970 február óta már az uj rend szerint jelzetelte az uj beszerzéseket, jelenleg máris kb. 250 000 kötet, az állománynak mintegy 72 százaléka van gépileg leolvasható állapotban. Amennyiben az olvasó a fel nem dolgozott állományból kér müvet, a szükséges munkálatokat a kölcsönzéskor hajtják végre. (Uj beszerzéseknél a könyvkártyát a feldolgozás folyamán állitják elő.)

Az előmunkálatokhoz tartozott még a könyvkártyák lyukasztása, ami az emlitett Optima-gépen történt. (Ellenőrzésül a lyukasztást a géppel azonnal kiiratták.) A tasakok beragasztását jórészt egyetemi hallgatókkal végeztették, a többi munkafolyamatban a könyvtár valamennyi részlegének munkatársai részt vettek. Végül, miután a jelzetek a könyvekbe és a katalógusba be voltak már vezetve, hozzáfoghattak - öt hónappal az átállás előtt a könyvkártyák behelyezéséhez. Itt is, mint a többi munkafolyamatnál, nagy gondot kellett forditani az egyes fázisok ellenőrzésére, hiszen a gépi feldolgozás teljesen hibátlan előkészitést kivánt.

A mérések szerint az egyes munkafolyamatok az alábbi időráfordítást igényelték:

1. A jelzetek javitása a szolgálati katalógusban és feltüntetése a könyvkártyákon:
   1 fő, 70 kártya/óra — 0,86 perc/kártya
2. A könyvkártyák lyukasztása és ellenőrzése:
   1 fő, 75 kártya/óra — 0,80 perc/kártya
3. A könyvtasakok beragasztása: 2 fő, 62 tasak/óra — 1,94 perc/tasak
4. A jelzetek bevésése a könyvekbe:
   2 fő, 80 könyv/óra — 1,50 perc/kötet
5. A könyvkártyák elhelyezése a tasakokban és jelzet-ellenőrzés: 1 fő, 60 kötet/óra — 1,00 perc/kötet

Összesen: 6,10 perc/kötet

Azoknál a köteteknél, amelyek jelzetét meg kellett változtatni, természetesen jóval több időre volt szükség.

A MÜKÖDŐ RENDSZER

Az előmunkálatok a gondos és aprólékos tervezés következtében idejében befejeződtek. A gépi feldolgozásra való áttérést három lépcsőben hajtották végre. 1971 decemberében egyes kiválasztott kölcsönzőknél és közületeknél próbaüzemet vezettek be. 1972. január 3-ával megindult a teljes üzem, egyelőre azonban oly módon, hogy párhuzamosan vezették a hagyományos kartoték-nyilvántartást is. Ez az óvatosság mindenkinek ajánlható; a kezdetben gyakran előadódó hibás könyveléseket igy bármikor könnyen ki lehetett javitani, és jóllehet a kettős nyilvántartás többletmunkával járt és a kölcsönzésben is torlódásokat okozott, a munkatársaknak mégis biztonságérzetet adott. Ez az átmeneti időszak két hónapig tartott, ez alatt az uj gyakorlat megszilárdult, ugy, hogy március elsejével megindulhatott a rutinszerü üzem. A kettős nyilvántartással felhagytak, ezután minden munkafolyamatot egyedül a gép regisztrált.

Jelenleg a kölcsönzőben három Optima-gépet használnak. Az adatfelvevő gép egy-egy kölcsönzési eseményt négyféle szempontból regisztrál: leolvassa a könyvkártya és az olvasójegy adatait, megkapja továbbá az esemény jellegét (könyvkölcsönzés, visszavétel, hosszabbitás, előjegyzés) jelző betükódot és a napi keltezést. Az adatokat lyukszalagra veszi és az eseményről irott bizonylatot állit ki. A napi munka végeztével a lyukszalagokat megszámozzák, programfuttatási utasitással látják el és a számitóközpontba szállitják. Az ottani munkát már egyedül a számitógép személyzete végzi el, mégpedig éjjeli müszakban, ugy, hogy a könyvtár üzemekezdetre megkapja az előző napi adatok feldolgozásának eredményét. Miből áll ez?

A számitógép különböző programok segitségével a napi adatokat jelzet, ill. olvasói sorszám alapján rendezi, majd a meglévő adatkészletbe sorolja,

amely igy naprakész állapotba kerül. Ennek a munkafázisnak a lezárása után következik az adatok tulajdonképpeni kiértékelése. Ennek során a számitógép kiirja az olvasóknak szóló esedékes értesitéseket (felszólitásokat, előjegyzés megérkezését stb.) postázható formában; kinyomtatja továbbá a pillanatnyilag kikölcsönzött müvek jegyzékét, illetve kumuláló kiegészitéseket ehhez a jegyzékhez; végül esetenként (könyvtári célra) adatokat közöl az egyes olvasókhoz kapcsolódó kölcsönzési eseményekről.

Gépi rendszernél különösen fontos az üzembiztonság kérdése, amelynek többféle vonatkozása van. Először is alapkövetelmény, hogy meghibásodás esetén a meglévő adatállomány kis fáradsággal teljesen rekonstruálható legyen. Ennek érdekében a teleirt szalagokat ujbóli felhasználás előtt egy ideig tárolják, valamint minden szalagról másolatot is készitenek. Szükség esetén igy visszamenőleg öt hét kölcsönzési eseményei állithatók vissza. A biztonságot szolgálják azok az előirások is, amelyek értelmében a többi adathordozót (lyukszalag, jegyzőkönyvek, listák, programutasitások stb.) öt hétig, a kérőlapokat pedig másfél évig meg kell őrizni.

A biztonság további követelménye, hogy a rendszerbe becsuszott hibák gyorsan és egyszerüen felismerhetők legyenek. Ezt szolgálják a különböző ellenőrző programok, amelyeket részben a jelzetekbe eleve beépitett ellenőrző kódokkal tettek lehetővé. Ezekkel persze csak a hibáknak egy része szürhető ki, és továbbra is nehezen lehet felismerni a tartalmi hibákat (kölcsönzési esemény eltévesztése vagy kihagyása stb.). Ezért a rendszer müködőképességének feltétele változatlanul a lehető legpontosabb adatfelvétel. A megállapitott hibákról a központ jegyzőkönyvet készit és azt a reggeli munkakezdéskor a fenti dokumentumokhoz csatolva átadja.

A másnapi müszak folyamán a gép döntéseit feldolgozzák: az értesitéseket postázzák (egy másolatuk a könyvtárban marad), a kikölcsönzött müvek jegyzékét a katalógusteremben kifüggesztik, az előre kért könyveket félreteszik, valamint végrehajtják a gép által jelzett hibás könyvelések javitását.

TAPASZTALATOK

A gépesités bevezetését gondos tervezés előzte meg, amelynek során az elvégzendő munkafolyamatokat és azok időbeli egymásutánját, a szükséges munkaerő-ráforditást részletesen tanulmányozták és rögzitették. Örvendetes tény, hogy az elméleti megfontolások a gyakorlat során beigazolódtak, az eredeti ütemtervet be lehetett tartani és az átállás nem okozott nehézségeket, annak ellenére, hogy a könyvtár müködése egy pillanatra sem szünetelt. A jó eredményben része volt a megfelelő ideológiai előkészitésnek is. A könyvtár dolgozóit a kitüzött feladatról időben és részletesen tájékoztatták, ötleteiket a végrehajtás során gyakran felhasználták. Természetesen állandóan merültek fel olyan problémák, amelyeket kielégitően nem, vagy nem mindjárt sikerült megoldani.

Ilyen volt például az adatfelvevő gépek elhelyezése. Mivel müködésük, mint emlitettük, zajjal jár, kivánatos lett volna azt a helyiséget, ahol fel vannak állitva, hangszigeteléssel ellátni. Erre sajnos nem volt mód, ezért azt a

megoldást kellett választani, hogy a gépeket a kölcsönzőhelyiséggel szomszédos teremben helyezik el és a kezelő személyzetet óránként váltják. Igy a kölcsönzésben dolgozók naponta szakaszokban 3-4 órát töltenek a gép mellett.

A gépesitett üzem megindulásával a gép hatáskörébe került a felszólitások rendszeres kiküldésének addig elhanyagolt kérdése is. Eleinte a felszólitásokat a folyóiratoknál 15 plusz 3, a monográfiáknál 30 plusz 3 nap mulva postázták. Hamarosan kiderült, hogy az uj eljárásnak valóban megvan a kedvező hatása a kölcsönzői morál alakulására. Az olvasók nem érvelhettek azzal, hogy nem kaptak figyelmeztetést, hiszen a másolat a könyvtár birtokában volt. A határidőket rövid idő multán kezdték igen komolyan venni. Igy viszont sajátos probléma jelentkezett. Mert igaz, hogy a kölcsönzési munka valamenynyi területen meggyorsult, a hagyományos kartotékok száma néhány hét alatt 25 dobozról 6-ra olvadt le; ellenben a napi kölcsönzési eseményeknek több mint a felét hosszabbitások tették ki! Ennek részben az is oka volt, hogy telefonon vagy irásban történt kérelmet nem fogadhattak el, hiszen a gépi feldolgozás miatt egyrészt az adatok teljesen pontos beolvasására volt szükség, másrészt, ha a beirás nem a rendszeresitett adathordozókról történik, az külön munkaerőt igényelt volna. Igy hosszabbitást csak személyesen, olvasóigazolvánnyal és könyvkártyával lehetett eszközölni. A kölcsönzőben emiatt állandóan hosszu sorok várakoztak és az olvasók részéről az uj szisztémát számos birálat érte.

Ezt a helyzetet 1972. március közepén sikerült megszüntetni a hosszabbitás uj módszerének bevezetésével. Eszerint, amennyiben a szóbanforgó müre nincs előjegyzés, a számitógép a határidőt annak leteltével automatikusan meghosszabbitja, három izben 10-10 nappal. Ezután a következő 10 nap alatt felszólitást ir ki, ugy, hogy az olvasónak csak 55, ill. 70 nap elteltével kell megjelennie a könyvtárban, hogy a müvet visszaadja, vagy hogy ujabb határidőt kérjen. Utóbbi esetben a fenti ciklus megismétlődik. Csupán a kilencedik felszólitás, azaz max. 630 nap után kerül sor a könyv végleges visszavételére ill. ujbóli kikölcsönzésére. (Természetesen amennyiben időközben előjegyzés érkezik be, a felszólitást nyomban kiküldik.)

A terv bevezetése előtt abból a feltételezésből indultak ki, hogy a kölcsönző szolgálatot mindenkor két könyvtárosnak kell majd ellátnia: az egyik csak a felvevőgépet kezeli, a másik a pultnál foglalkozik az olvasóval, valamint társa keze alá dolgozik, a könyvkártyát kiemeli, majd visszateszi stb. Kiderült, hogy ebben az esetben a gépet kezelő személy munkaideje nincs jól kihasználva. Ezért olyan lyukszalagkártyákat is készitettek, amelyeken az egyes kölcsönzési események (kiadás, visszavétel stb.) előre be vannak lyukasztva. A pultnál müködő könyvtáros igy valamennyi kelléket (könyvkártya, igazolvány, könyv, a müveletet jelző kártya) átadja a gépkezelőnek, aki a beirást már önállóan el tudja végezni. Ily módon normális esetben ketten tudnak a pultnál dolgozni, és egyetlen gépkezelő elég az egész munka beirásához. (Beirás alatt a könyvtáros már a következő olvasóval tud foglalkozni.)

Az uj rendszer előnyeit összegszerüen nem lehet kifejezni, hiszen a könyvtári munkaerő ésszerübb kihasználásán kivül főként a használók jobb, gyorsabb és pontosabb kiszolgálásában mutatkoznak meg. Üzembehelyezése kétségtelenül jelentős anyagi ráforditást igényel: szabad gépkapacitást, adatfelvevő gépeket és adathordozókat, eltekintve a vázolt előkészitési munkáktól, amelyek maguk is jelentős munkaerőt kötnek le. A gépesitett rendszer bevezetése ezért csak a könyvtári forgalom bizonyos nagyságrendjén tul (becslé-

sünk szerint kb. évi 50 000 köteten felül) rentábilis. Másfelől viszont müködését nem befolyásolja a forgalom további emelkedése.

A tapasztalat meggyőzően bizonyitja, hogy a gépi nyilvántartás bevezetése helyes és időszerü volt, még az emlitett korlátok (off-line feldolgozás) ellenére is. A kezdeti nehézségek áthidalása után a kritikusok sorra elhallgattak, és az első negyedév eredményei a legszkeptikusabbakat is meggyőzték az uj technológia fölényéről. Nincsenek többé lemaradások, a nyilvántartás állandóan naprakész, és nem kell más osztályok munkaerejét igénybevenni a kölcsönzésben.

HAZAI KÖRKÉP

Könyvtárak és témák a Könyvtárosban

– Tallózás a lap tíz éves (1961–1970) repertóriumában –

FUTALA TIBOR

Korábbi dolgozatomban (1) a Könyvtáros 1961-1970 közötti évfolyamait - a róluk készült repertórium segitségével (2) - pályatörténeti forrásként vizsgáltam. A hivatkozott dolgozat "kötetlen" statisztikai módszerét és könyvtárügyi nézőpontját itt is érvényesitve, ezuttal azt szeretném bemutatni, hogy a Könyvtáros tiz esztendő alatt milyen könyvtárakkal és könyvtári-könyvtárügyi témákkal foglalkozott, illetve, hogy mindebből milyen következtetéseket vontam le könyvtárügyünk helyzetére (sikereire és problémáira) vonatkozóan.

TÉRKÉPREVETITÉS

Szakmánkban, lévén gyakorlati, mühelyhez ragaszkodó szakma, két fő publikációs tipus különböztethető meg. Az egyik a tényeket-jelenségeket egy-egy könyvtár (esetleg: könyvtár-csoport) viszonyainak megfelelően irja le, a másik - sok könyvtár azonos tényeit vizsgálva és általánositva - elméleti-elvi szinvonalon.

A földrajzi-intézményi kötődésü publikációk hegemóniája általában fejletlenebb, az elméleti-elvieké pedig fejlettebb könyvtárügyet tükröz. (Az iménti általában ugy értelmezendő, hogy ismerünk egy magasabb szintü, tudományosan egzakt, mondhatnám "másodlagos" intézményhez kötődést is. Erre példaként az informatikai folyóiratok mühelymunkáit hozhatjuk fel.)

Nálunk a könyvtárügy gyors megfundálása és annak minden velejárója elkerülhetetlenné tette a publikációk zömének "elsődleges" intézményi kötődését. S ezért nem érdektelen megvizsgálni, hogy a Könyvtáros, amely napjainkban már nemcsak fenntartója szerint, hanem ugy is a hazai könyvtárügy központi orgánuma, hogy - jórészt az éppen tárgyalt évtized eredményeként - tőle (könyvtártipusokra gondolva mondom) jobbra és balra, fölötte és alatta a periodikumok egész garmadája szolgálja szakmánk előrehaladását, miként tanuskodik a kétféle publikációs tipus meglétéről.

A következőképpen: a tiz évfolyam összes nagy közleményének (cikkének és recenziójának) kereken 54%-a tapadt konkrét könyvtárakhoz, illetve kisebb-nagyobb könyvtárcsoportokhoz (3). Ha csak a cikkeket számitom, akkor ez a tapadás 51%-os. Ez az eredmény - megvallom - számomra is pozitiv meglepetés volt, hisz arra enged következtetni, hogy a könyvtári szakirodalom - vele együtt központi lapunk - az elmult évtized folyamán, főként az évtized második

felében szakitani tudott "az én könyvtáram - az én váram" általános bemutatásának bensőséges, ámde a könyvtárügy alacsony szinvonalára utaló gyakorlatával, s nagy lépést tett az igényesebb közlésmód uralomrajuttatása felé.

A fenti összegezés bontása nyomán azt az állitást is megkockáztathatom, hogy a földrajzi-intézményi kötődésü közleményeken belül is a szakositott, az egy-egy vonatkozásban elmélyültebb előadás hóditott tért, hisz ez a bontás a városi, egyszersmind fejlettebb, a módszerek szakositott előadására alkalmasabb könyvtárak tulsulyát eredményezte:

	Nagyközlemény	(az összes %-ában	Cikk	(az összes %-ában
községek könyvtárai	300	(10,6)	299	(12,3)
vidéki városok könyvtárai	477	(16,7)	412	(16,9)
Budapest könyvtárai	471	(16,1)	247	(10,1)
területi egységek (megyék, nagyvárosok, járások)	293	(10,2)	282	(10,7)

A nagyközleményekre való koncentrálás csak a publikációk jellegének változásaira hivhatta fel a figyelmet, s korántsem volt önmagában elégséges eszköz a lap teljes intézményi propagandájának felvázolásához. A továbbiakban ezért a hirszerü kisközleményeket és a fényképdokumentációt is figyelembe véve, hadd tegyek kisérletet a táblázatban közölt nagy könyvtárcsoportok tiz esztendős "szerepeltetésének" részletesebb előadására.

A községek könyvtárai

Az idézett 300 nagyközlemény 195 községi, községben müködő járási, illetve - öt-hat intézmény erejéig - szakszervezeti, iskolai vagy betegkönyvtárat érint. A könyvtárak nagy többsége - 159 - egyetlen cikkben részesült, de akadt egy-egy hat-, kilenc- és tizcikkes könyvtár is. Ez utóbbiak az "önmagamról-könyvtáramról a nagyvilágnak" jellegzetes esetei.

A repertórium földrajzi-intézményi része azonban a fentinél háromszor több, pontosan 596 község 609 könyvtáráról tartalmaz valamiféle adatot: kisközleményt, fényképet, kisközleményt és fényképet, illetve a három változat valamelyikét (4). A 609 intézményből 20 a szakszervezeti, 5 az iskolai, 4 az egyéb (beteg-, illetve szak-) könyvtár. Ez lényegében megfelel a helyzetnek: a falusi szakszervezeti könyvtárak kis számának és viszonylagos erőtlenségének, illetve a falusi iskolai könyvtárak nem is viszonylagos elmaradottságának.

Mindez azt jelenti, hogy a lap tiz év leforgása alatt községeink majdnem egyötödét - 19,1%-át - reklámozta könyvtári eredményeik folytán, vagy korholta őket (és ez a gyakoribb) satnya munkájukért. Persze, arányos igy sem tudott lenni, hisz Fejér megyéből a községek 49,5%-ával, Hajdúból 33,3%-ával, Szolnokból 31,3%-ával, de Baranyából csak 9,2%-ával, Nógrádból 7,5%-ával, Zalából 5,8%-ával foglalkozott.

Az "intézmény-befogás" kisközleményekkel és fényképekkel való fokozása helyes gyakorlat. A központi tudomásulvételnek különösen a "végeken"

van vagy lehet mozgósitó ereje. Ezen belül is ki kell emelnem a lap fényképdokumentációját, amely a vizuális szakmai továbbképzés funkcióját tölti be. (S még inkább betöltené, ha a lap előállitásának technikája tökéletesednék!) A tiz évfolyamban összesen 108 falusi könyvtárról jelent meg szakmai fénykép (a Könyvtáros szinte kizárólag csak ilyenek közlésére hajlandó), az összes kép hozzávetőlegesen 40%-a.

A vidéki városok könyvtárai

A vidéki városok (5) könyvtárai kapták a lapban a legtöbb nagyközlemé nyt. Szerepeltetésük részletesebb bontásban az alábbi képet mutatja:

	A repertorizált intézmények sz.	Nagyközlemé- nyes int. sz.	Nagyközl. száma	Fényk.
tanácsi könyvtárak	78	57	365	160
szaksz. könyvtárak	70	33	45	37
tud. könyvtárak	5	4	9	-
szakkönyvtárak	36	28	40	28
iskolai könyvtárak	13	4	13	3
egyéb (beteg, katonai stb. könyvtárak	9	8	5	6
	211	134	477	234

Látható, hogy itt már nem egyeduralkodók a tanácsi könyvtárak. Ha a nagyközleményes intézmények számát veszem (mert ez látszik a legjogosabbnak), akkor az összesből csak 42,5% a tanácsi könyvtár, igaz viszont, hogy a nagyközlemények több mint háromnegyed, a fényképek több mint kétharmad részét vallhatják a magukénak. (S itt jegyzem meg: a korábbi táblázat "recenziókülönbségét" is nagyrészt - több mint 80%-ban - az ő müködésük adja ki.)

A nagyközleményes intézmények számában, a nagyközleményekből és a fényképekből való részesedésben egyaránt feltünik a szakszervezeti és iskolai könyvtárak gyenge képviselete, mondhatni minden e vonatkozásban teendő további megállapitásom előképéül.

Budapest könyvtárai

Nézzük meg őket először táblázatba szoritva:

	A repertorizált intézmények sz.	Nagyközlemé-nyes int. sz.	Nagyközl. Fényk. s z á m a	
Tanácsi könyvtárak (a FSzEK központjával)	67	28	188	53
szaksz. könyvtárak	61	21	62	26
tud. könyvtárak	5	5	110	9
szakkönyvtárak	44	19	108	19
iskolai könyvtárak	1	1	1	-
egyéb könyvtárak	3	1	2	-
	181	71	471	107

Ha (nem egész alaptalanul) a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjáról szóló nagyközleményeket a tudományos és szakkönyvtárakhoz csapom, akkor az e kategória alá sorolható 25 intézmény (többségében valóságos nagykönyvtár) az összes budapesti nagyközlemény közel 60%-ának birtokosa lesz, s igy Budapest vonatkozásában enyhe tudományos és szakkönyvtári fölény érvényesül. Ez a fölény azonban - emlékezve a "recenziós különbségre" - igencsak áttételes: közel 80%-ban ismertetéseken keresztül valósul meg.

A szakszervezeti könyvtárak képviseltsége méltánytalanul aránytalan ahhoz, hogy Budapesten 1970-ben az összes közmüvelődési szolgálati hely 93,2, az összes állomány 66,9, az összes beiratkozott olvasó 63, 8, az összes kölcsönzött kötet 51,0%-át a szakszervezeti könyvtárügy adta (6). Az iskolai könyvtárügyről itt szót se merek ejteni.

A budapesti könyvtárakat kevésbé szivesen fényképezteti a lap; az őket ábrázoló fényképek száma ui. nem éri el a teljes fényképmennyiség 20%-át sem.

Területi egységek könyvtárügye

Itt azokat a nagyközleményeket gyüjtöttem össze, amelyek valamilyen területi egység egészére vonatkoznak:

	A repertorizált területi egységek száma	A nagyközleményes ter. egys. sz.	A nagyközlemények száma	Ebből %-ban nem tanácsi v. nemcsak tanácsi	
megyék	19	19	208	41	19,7
Bp. kiemelt felsőfoku központok	6	6	31	15	48,3
járások	51	31	49	4	8,1
egyéb (véletlenszerü) ter. egységek	5	5	5	-	-

E közlemények döntő többsége "területileg illetékes" szerzőktől származik, s igy összességében arra utal, hogy az elmult évtizedben az "autark" hálózatokban való gondolkodás volt a jellemző. Különösen a járási szférában jutott keveseknek eszébe az a tény, hogy a tanácsi könyvtárakkal párhuzamosan iskolai, sok helyütt szakszervezeti könyvtárak is tevékenykednek, illetve, hogy ezeknek "együttnézése" megérne egy "misét". De a megyék sem büszkélkedhetnek nagyon.

A lap "külpolitikája"

Ha már a területi vonatkozásoknál tartunk, hadd mutassam be, bár más megitélési kritériumokat alkalmazva, a lap "külpolitikai részét, azaz a külföldi könyvtárügyekkel való foglalkozást és annak intenzitását.

A szocialista országok közös ügyeivel-problémáival 8 közlemény foglalkozott, az egyes országokéval az alábbi mennyiségü:

Német DK	30 közlemény	Bulgária	7 közlemény
Csehszlovákia	21 közlemény	Románia	4 közlemény
Szovjetunió	19 közlemény	Jugoszlávia	3 közlemény
Lengyelország	8 közlemény	Kuba	1 közlemény

A nyugati országok könyvtárügyének közös jellemzőiről egy közlemény szólt. Az egyes országok szerepeltetésének gyakorisági sorrendje pedig a következő:

Nagy-Britannia	15 közlemény	Franciaország	3 közlemény
Német SzK	11 közlemény	Hollandia	3 közlemény
Amerikai EA	8 közlemény	Dánia	2 közlemény
Svédország	6 közlemény	Svájc	2 közlemény
Olaszország	4 közlemény	Ausztrália	1 közlemény
Ausztria	3 közlemény	Belgium	1 közlemény
Finnország	3 közlemény	Spanyolország	1 közlemény

Négy további közlemény nem hagyta magát, lévén történeti, a mai politikai földrajz szerint besorolni. A lap tiz év alatt a nagyközlemények nem egész 6%-át forditotta külföldi tájékozódásra. A listák lényegében a kiutazások számából következő torzitással tükrözik az egyes könyvtárügyek hazai szempontu jelentőségét.

TEMATIKAI SZEMLE

A repertórium tematikus része 209 tárgyszó vagy tárgyszóféleség mögé rendezi anyagát, s igen gyakran él többszörös besorolással. Erre egyebek mellett az igen változatos könyvtártipológia, a könyvtári belső munka differenciáltsága a sokféle olvasóhóditási célkitüzés, a szolgáltatások tág skálája, a felügyeleti és fenntartó szervek bősége, az együttmüködő, támogató szervek és intézmények sokasága kényszeriti, de nem utolsó sorban az, hogy a közlemények (már emlitett) jó felében egy kicsit erről is, egy kicsit arról is szó van, ugyhogy szakember legyen a talpán, aki hibátlan rendet teremt a temati-

kai dzsungelben. (7). Hadd próbáljak meg a továbbiakban az aprólékos tematikai bontás aggregálásával bizonyos, számomra fontosnak látszó jellegzetességeket kimutatni a lap tiz esztendős gyakorlatában.

Könyvtártipusok szerinti metszet

A repertórium teljes nagyközleményi anyagának mintegy 60%-a kapcsolható a különféle könyvtártipusokhoz (ezen belül konkrét könyvtárakhoz).

A tudományos és szakkönyvtárügy az összes nagyközlemény majdnem 16, a közmüvelődési pedig majdnem 45%-át sajátitja ki magának. Az iskolai könyvtárügy a maga alig 1,2%-os részesedésével szinte el is vész a közlemények tömegében.

A könyvtártipusokhoz kapcsolható összes nagyközleményből a tudományos és szakkönyvtárügy (konkrét könyvtárak, valamint a következő tárgyszavak által: általános gyüjtőkörü könyvtárak, egyetemi könyvtárak, felsőoktatási könyvtárak, nemzeti könyvtárak, tudományos könyvtárak, egyéb (muzeális, egyházi stb.) könyvtárak, illetve szakkönyvtárügy, mezőgazdasági könyvtárak, muzeumi könyvtárak, müszaki egyetemi könyvtárak, müszaki főiskolai könyvtárak, müszaki könyvtárak és orvosi könyvtárak) 27,2 a közmüvelődési (konkrét könyvtárak, valamint később részletezendő tárgyszavak által) 71, az iskolai pedig mindössze 1,8%-kal részesedik.

Mig a tudományos és szakkönyvtárügy két tagja a teljes részesedés 50-50%-át vallhatja - szinte hajszálpontosan - a magáénak, addig a közmüvelődési könyvtárügy csoportján belül a szakszervezeti könyvtárügy erősen háttérbe szorul, minthogy az összes közmüvelődési publikációnak mindössze 12%-a esik rá (konkrét könyvtárak, valamint szakszervezeti könyvtárak, hajó-könyvtárak és hirlapolvasók cimen). A képet kevéssé módositja, hogy az összes közmüvelődési közlemény majdnem 4%-a közös - tanácsi és szakszervezeti - érdekeltségü. (Csak a közöltek értékelésének megkönnyitése végett idézem, hogy 1970-ben a közmüvelődési könyvtárak 42,8, a közmüvelődési könyvtári állomány 28,3, a közmüvelődési olvasók 28,9, a kölcsönzések 20,6%-a volt szakszervezeti (8)).

A lap tehát - minden várható további megszoritás és pontositás ellenére - az elmult évtizedben igencsak a tanácsi könyvtárügyet tartotta érdeklődésének homlokterében. (Ezt erősiti meg egyébként az az árnyalt tárgyszórendszer is, amelyet a repertórium a tanácsi könyvtári anyag nagy mennyisége miatt alkalmazni volt kénytelen, um. megyei, városi, járási, községi, körzeti, gyermek és klubkönyvtárak, könyvkölcsönzők.) Meggyőződésem, hogy a következő évtizedre nézve ez nem követendő és nem is követhető hagyomány.

A lap könyvtárügyi tengelye

Az előbbi negativ megállapitást, mint igértem, itt-ott meg kell szoritanom. A leglényegesebb mondanivalóm e tekintetben, hogy a lap minden tanácsi könyvtári orientáltsága ellenére törekedett a könyvtárügy egészének a szolgálatára. A könyvtárügyi nézőpont a repertórium számos tárgyszavának anyagában mutatható ki, közülük a legfontosabb tárgyszócsoportokat fel is sorolom:

- központi szervek és testületek (Müvelődésügyi Minisztérium, Szakszervezetek Országos Tanácsa, Országos Müszaki Fejlesztési Bizottság, Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács, Országos Dokumentációs Bizottság, Országos Népmüvelési Tanács, MTA Könyvtörténeti, Bibliográfiai és Dokumentációs Bizottsága),
- könyvtárosok személyisége, érdekvédelem, képzése és továbbképzése (ezekről a már hivatkozott korábbi dolgozatomban volt szó),
- könyvtárügyi tervek és konferencia,
- központi és könyvtárközi szolgáltatások széles mezőnye,
- a könyvtárközi együttmüködés témái,
- könyvtárügyi külkapcsolatok (UNESCO, FID, IFLA, IATUL),
- könyvtári jogszabályozás és könyvtárstatisztika,
- központi szaksajtó, terminológiai kérdések,
- (ha humorosan is hangzik, de ide tartozik) szakmai humor.

Mindent összevéve, a teljes anyag kerek egyötöde sorolható a cimszó alá, illetve e cimszó alá is.

Könyvtárépités és berendezés, könyvtártechnika

Jól képzett könyvtárosokon és elégséges mennyiségü pénzen kivül megfelelően berendezett épületekre, korszerü technikára és életképes munkaszervezetre van szükség az eredményes könyvtári munkához.

A Könyvtáros tiz év alatt nagyközleményeinek pontosan 8%-át szentelte a könyvtárépités és berendezés kérdéseinek, de a könyvtártechnikával (ezen belül könyvtárgépesitéssel, reprográfiával, lyukkártya- és mikrofilmtechnikával) közleményeinek csupán 1,5%-a foglalkozott. A munkaszervezettel és a könyvtárvezetéssel ugyanilyen mostohán bánt el.

Ezt nem tudom másként értelmezni, mint hogy arra már rájöttünk, mit jelent a jó épület, de arra nem, mit a korszerü technika és munkaszervezet.

Hadd hivjam fel azonban a figyelmet arra is, hogy a fenti keretekben a lap 12 könyvtárépitési és berendezési, 13 könyvtártechnikai és 1 munkaszervezési müvet ismertetett, s ez némileg enyhiti az előbbi megállapitást. (Az meg külön örvendetes, hogy a tárgyalt kérdésekből van hazai szakirodalom.)

Állományépités, feltárás és tárolás

A Könyvtáros, bár az elmult évtizedben 7 többé-kevésbé tüzetes könyvtártant volt alkalma ismertetnie, legalábbis ami a belső könyvtári munkákat illeti, igazán nem mondható könyvtártani lapnak. Ime:

	Cikkek száma	Ismertetések száma
Állományépités (állomány, állományalakitás, fölöspéldányok, gyüjtőköri együttmüködés, kiadványcsere, Könyvtárellátó, kötelespéldányszolgáltatás, központi könyvelosztás)	77	10
Feltárás (feldolgozó munka, folyóiratok feldolgozása, katalogizálás, katalógusok, központi feldolgozás, leltározás, osztályozás)	70	11
Az állomány őrzése, védelme (állományvédelem fizikai és leltári értelemben, könyvkötés, könyvrestaurálás, könyv-muzeumok, raktározás, szabadpolc)	72	5
	219	26

Az ide sorolható és az ide is sorolható közlemények a teljes anyag nem egészen 8,5%-át teszik ki.

Különgyüjtemények

Külön fejezetcimet a maguk 1,5%-ot csak némileg meghaladó térfoglalásával meg se érdemelnek. De mivel fontosságuk vitathatatlan, és nehezen sorolhatók máshová, igy szerepeltetem őket. A szerényke százalék mögött helyismereti, müszaki periodika- és zenei különgyüjtemények, kézikönyvtárakról szóló információk huzódnak meg. Közülük a helyismereti és a zenei gyüjteményekre esik a legtöbb cikk. Az idevágó ismertetések száma 8 volt.

Olvasószolgálat, olvasók ellátása

Itt azután megélénkül a lap. Már a hagyományos olvasószolgálati formákhoz és müveletekhez (beiratkozás, helybenolvasás, kiállitások, kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés, nyitvatartás, postai kölcsönzés, könyvtárpropaganda) is a teljes anyag legalább 4%-a kapcsolható. A nem hagyományos kollektivákon, akciókon, mozgalmakon keresztül megnyilvánuló, illetve különböző rétegekre és különböző irodalomféleségekre vonatkozó olvasószolgálati-olvasókiszolgálási információk száma pedig olyan magas, hogy rétegezetten kell bemutatnom őket:

- az ismeretterjesztésről, a müvészeti, az ismeretterjesztő (szak)irodalom propagálásáról a nagyközlemények 6,7%-a beszél,
- a kollektivák (irodalmi szinpadok, könyvtári klubok és körök) szolgálatáról a nagyközlemények közel két százaléka;
- 1,7%-nyi nagyközleményt foglalnak le maguknak az évfordulók (a fel-

szabadulás 20. és 25., a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Tanácsköztársaság 50. évfordulója) zömmel olvasószolgálati feladatai;

- az osztályok és rétegek ellátásának metszetében a teljes anyag több mint 9%-a gyűlik össze.

Az alapvető osztályok és rétegek könyvtári ellátásának és kiszolgálásának kérdéseit a lap - mennyiségileg legalábbis, s itt arról van szó - folyamatosan a felszinen tartotta. Eközben csak a parasztság szorult háttérbe, minthogy kimondottan vele mindössze 10 cikk foglalkozott. A speciális ellátó feladatok közül a lap legtöbbet a betegek ellátásával törődött (22 cikk-, ezután következnek az üdülők (8 cikk), a bejárók (7 cikk), a cigányok (6 cikk), a külkerületen lakók (5 cikk), a nők (4 cikk), az öregek és a nemzetiségiek (2-2 cikk, a nemzetiségiekről 1969-ből és 1970-ből), valamint a vakok (1 cikk).

A további információréteg az olvasók nevelése és toborzása (2%), amely igen gyakran folyt olvasómozgalmak keretében (József Attila olvasómozgalom - 0,8%, Könyvbarát mozgalom - csak olvasószolgálati vonatkozásai alapján 1%, Olvasó népért mozgalom és egyéb kisebb olvasómozgalmak - 1%).

A szó legszükebb értelmében vett tájékoztató munkára közleményeinek valamivel több mint 2%-át forditotta a lap. (A dokumentáció és a szakmai tájékoztatás rendszerének ismertetése és propagálása 11 cikknél-ismertetésnél többre nem futotta.)

Olvasószolgálati és olvasóellátási inditéku azon információk java része is, amelyek "A .....és a könyvtárak" tipusu tárgyszavak körül gyültek össze. Vegyük őket sorjában:

- felnőttoktatás	14 cikk	
- iskolák	51 cikk	
- idegenforgalom	1 cikk	
- KISZ	7 cikk	
- könyvkiadás-könyvterjesztés (könyvnapok és könyvhetek)	63 cikk	
- közművelődés	73 cikk	12 ismertetés
- sajtó	5 cikk	
- termelőszövetkezetek	15 cikk	
- TIT	1 cikk	
- tömegközlési eszközök	16 cikk	4 ismertetés
- Uttörőszövetség	4 cikk	

Ez - bizony - igy együttesen alig valamivel marad el a teljes anyag 10%-ától. (A most tárgyalt tárgyszótipusból a "Tanácsok és a könyvtárak" az egyedüli, amely nem sorolható ide, minthogy a maga 45 cikkével szinte kizárólag a müködési feltételek biztositásának körében mozog.)

Az e fejezetben közölt százalékokat ne adja össze senki, minthogy a különböző rétegek - akárcsak a geológiában - részben egybeesnek. Az egybeesés-

nek mértékét felbecsülve, elégedjünk meg annyival, hogy a lap nagyközleményeinek legalább egyharmada foglalkozik közvetlenül az olvasók szolgálatával és ellátásával. Ha a tanácsi könyvtárakra való orientáltság mellett még egy jellemzőt kívánunk mondani a lapról, akkor az csak az olvasókra orientáltság lehet. Ez igencsak dicséretes jellemző.

Módszertani munka

A régi tipusu módszertani munka, amely egyszerre volt könyvtáralapitás, berendezés, állománygyarapitás, kölcsönzés és még sok minden, mint a repertórium is mutatja, leáldozóban van. E tárgyszó alatt mindössze 13 tételt találtam, csupa olyat, amely vagy összefoglaló jellegü beszámoló, vagy egy módszertani kiadványsorozat összegező ismertetése. Persze, nem arról van szó, mintha ez a tevékenység megszünt volna. Csak átalakult és differenciálódott, s ily módon eredményei és termékei a repertórium más tárgyszavai mellé ülepedtek le.

De hogy azért e cim alá is kerüljön valami - némi erőszakkal, de talán nem egészen jogtalanul - néhány speciális ellátási forma információit gyüjtöttem itt egybe. A következőket: bibliobuszok (8 cikk), hirlapolvasók (3 cikk), leltári ellátás (9 cikk), libresszók (4 cikk), müvelődési autók (4 cikk). Főleg módszertanosok bábáskodtak e dolgok körül, amelyek között egyaránt vannak lefutott, megrekedt, még be nem futott és még ismételten be nem futott dolgok.

Történeti témák

Közhely: a multbeli dolgokkal célszerü olyan orgánumnak is törődnie, amely nem történeti profilu. A követelmény csak az, hogy közben azért ne történetesedjék el, történeti publikációiban máig érvényes tanulságokat igyekezzék feltárni. A Könyvtáros e tekintetben igen éber volt: valóban fontos személyekre, intézményekre és eseményekre villantotta rá az emlékezés lámpáját. Szakmánk hazai történetében pedig éppen hogy mai elképzeléseink és törekvéseink forrásvidékeire kalauzolt, s eközben igen gyakran szinte csak a tegnapig kellett visszalépnie. A történeti cikkek aránya sem magas, mindössze a teljes anyag 6,5%-át teszi ki.

Önkényesen kiemelt témák

Dolgozatom végére hagytam azokat a témákat, amelyeket - megvallom: önkényesen - emeltem ki a tárgyalás többé-kevésbé logikus menetéből. Tettem ezt azért, mivel az alább felsorolandó, illetve a hozzájuk hasonló témák mentén-környékén végzett munkálatok eredményeitől, főleg a hétköznapok gyakorlatába való átitatódásuktól várom a magyar könyvtárügy - a legkülönfélébb tipusu könyvtárak - tevékenységének igazán megalapozottá, egzakttá válását.

Első ilyen témám a bibliográfia, illetve a bibliográfiailag sokféle céllal megalapozott tájékoztatás. S itt - tanusitja a repertórium 63 bibliográfiai tárgyu cikke és 272 bibliográfiai ismertetése - nem vagyunk egészen kezdők. Az elmult évtizedben az ajánló, a helyismereti, a nemzeti és a szakbib-

liográfia egyaránt szép fejlődést ért el, s ennek ösztönzésében, "kertészésében" a lap is igen aktiv volt. Talán csak a szakma bibliográfiai kulturájának lombosodását kellett volna intenzivebben siettetnie.

Második témámat a repertórium "elavulás" és "szakirodalmi ellátás" tárgyszavak mögé rejti, de mindkettőben - itt véletlenül szép-, ott pedig szakirodalmi vonatkozásban - arról van szó, hogy mindenfajta állományt, legyen az akár országos, akár egyetlen kiskönyvtáré, az olvasóra, a használóra tekintve, őt a dokumentumokhoz való viszonyában is ismerve kell tudnunk építeni, kezelni, propagálni. (A két tárgyszó alá az elmult tiz évben összesen 40 tétel gyült össze, a legutóbbi négyben zömmel értékes és megalapozott publikáció.)

A harmadik témám - az olvasó- és olvasásvizsgálatok - lényegében az előző folytatása, ugyanannak a dolognak az olvasó felőli oldala. A repertórium e tárgyszavának 76 tétele (ebből 5 a könyvismertetés) szépen mutatja, hogy az olvasó ismeretével kapcsolatos igény realizálása hogyan fejlődött a jószándéku kezdeményezések vállalásától megalapozott kutatásokig. S e nyomon kell haladnunk tovább.

JEGYZETEK

1. Könyvtáros mint pályatörténeti forrás. Tallózás a lap tiz éves (1961-1970) repertóriumában. = Könyvtári Figyelő, 1973. 5/6. sz. 97-113.p.

2. A repertórium munkám készitésekor a Népmüvelési Propaganda Irodán állt nyomás alatt, tehát kézirati példányból dolgoztam. A repertórium egyébként F. Wiesinger Piroska és J. Mátrai Judit munkája.

3. A számitás itt és minden további helyen azokat a bázisadatokat veszi alapul, amelyeket az 1. alatti dolgozatban közlök. E szerint a lap tiz évfolyamában összesen 2430 könyvtári vonatkozásu cikk és 420 ismertetés jelent meg. A lap további figyelembe vett publikációs "müfajai" a kisközlemények és a fényképek.

4. A kisközleményekre azért nem adok pontos számadatokat, mivel ezek a repertórium különböző (személyi-szerzői, földrajzi-intézményi és tárgyszavas) részeiben különböző módon, hol összevontan, hol meg külön-külön szerepelnek - helymegtakaritási okok miatt.

5. A városokat az 1972. évi január 1-i állapotnak megfelelően veszem. Vö. Területi statisztikai zsebkönyv, Bp. 1972.

6. Településeink könyvtári ellátása 1970. A tanácsi és szakszervezeti könyvtárak statisztikai adatai. Bp. 1971. 29.p.

7. A repertórium tárgyszavaihoz történő beosztásokat ezért nem is sikerült teljesen koordinálni: a kisebb-nagyobb átfedések azonban nem módositják lényegesen a számitásokat, amelyek különben is csak irányultságmutatóként szolgálnak.

8. Vö. a 6. hivatkozással.

9. Az adat valamit enyhit az iskolai könyvtárügy gyenge szereplésén.

Házikönyvtárak és közművelődési könyvtár Balatonalmádiban

BEHRING ANIKÓ

Szerkesztőségünk folyamatosan közölni kívánja a KMK pályázatára beérkezett dolgozatok közül a legjobbaknak cikké formált változatát. Korábban SÖVÉNYHÁZI Csilla pályamunkájának rövidített változatát közöltük (1973. 5/6. sz.), most BEHRING Anikó hasonló eredetü cikkének adunk helyet. Reméljük, hogy ez a közleményfajta is hozzájárul a fiatal könyvtárosok szakmai alkotókedvének serkentéséhez.

Az általános müvelődési szint emelése csak akkor lehetséges, ha a közmüvelődés különböző összetevői tudatosan azonos irányba orientálják az embereket. Igy van ez az olvasási kultura kialakitása, illetve fejlesztése területén is, ahol nem huzható meg élesen a határ, meddig tart az irodalomszakos tanár hatásköre, hol kapcsolódik a könyvtáros könyvajánló és nevelő munkája a könyvterjesztő tevékenységével, vagy a kiadói politikával.

Felmérésem is éppen egy ilyen határterületnek tünő kérdést elemez. Az utóbbi évek könyvkulturával kapcsolatos szociológiai kutatásai különböző részterületeket vizsgáltak, de kivétel nélkül a családi könyvtárakhoz vezették visszsza az olvasási kultura kialakitásának szálait. Elsősorban saját könyvtárosi munkám tudatosabbá, tervszerübbé tétele érdekében mértem fel könyvtári olvasóink egy részének házikönyvtárát, s különösen az érdekelt, hogy milyen összefüggés van a két könyvtártipus között, mit várnak használói az egyiktől, mit a másiktól, s van-e a kettőnek valamilyen mérhető kölcsönhatása.

A FELMÉRÉS SZINTERE ÉS A MEGKÉRDEZETTEK ADATAI

A 6670 állandó lakosu Balatonalmádi az északi part egyik legifjabb települése. A nagyközség jellegét elsősorban üdülőhely-volta határozza meg, fő profilja az idegenforgalom. Az állandó lakosság összetétele rendkivül heterogén. Az un. őslakosságot a főleg Veszprémből kitelepült szőlő- és nyaralótulajdonosok alkotják. Elég magas az itt élő nyugdijasok száma. A községnek mezőgazdasága a háztáji gyümölcsösökön kivül nincs, igy a paraszti réteg teljesen hiányzik. Jelentős viszont az ipari munkások száma. Ők részben a helyi (KTSZ, kőfejtő stb.), többségükben pedig a füzfői és veszprémi üzemekben

dolgoznak. A füzfői gyártelep és Veszprém növekvő vegyipari jelentősége, valamint a Balatonalmádiban müködő Bauxitkutató Vállalat tevékenysége nagyszámu müszaki értelmiséget vonzott ide.

A Balatonalmádi Községi Könyvtár a szorosan vett könyvtári szolgáltatásokon tul fontos szerepet játszik a község müvelődésében. Objektum és (73. szept. 1-ig) főhivatásu népmüvelő hiányában a népmüvelési tevékenységet igyekezett pótolni irodalmi és zenei estjeivel. A könyvtárakban modern, izléses berendezésü, különválasztott felnőtt és gyerekrészleg, valamint a felnőttek részére folyóiratolvasó várja a látogatókat. 1971-ben (1) 1126 olvasója 13 379 látogatás során 31 466 kötetet kölcsönzött.

A könyvvel való kapcsolatot nemcsak a könyvtár biztositja. Minden helyi vállalat rendelkezik kisebb-nagyobb könyvtárral. A két általános iskola könyvtára átlagos iskolai szinten mozog, állománygyarapitásuk esetleges, a pénzügyi helyzet függvénye.

Felmérésem 1972. márciusában készült, kérdőiv segitségével. A kérdőivek szétosztásánál a véletlenszerüség elvét alkalmaztam. Minden ötödik olvasó kapott kérdőivet, s az igy kiadott 140 darabból 111 értékelhető érkezett vissza. A mintavételi csoport tagjai októberben ismét kaptak egy kérdőivet, amely 7 kiegészitő kérdést tartalmazott, ezek vonatkoztak a két könyvtártipus használatának különbözőségére.

A vizsgálat időpontjában 705 felnőtt olvasója volt a könyvtárnak, ezek %-os megoszlása a következő:

munkás	14%
tanuló	20%
értelmiségi	20%
alkalmazott	11%
nyugdijas és egyéb	35%

A kérdőiv első kérdései általános adatokra vonatkoztak, s ebből kiderült, hogy a megkérdezett 111 fő életkori, foglalkozási és iskolai végzettségi megoszlása a következő:

Életkora

15-25 éves	25-35 éves	35-50 éves	50 év felett
33%	26%	13%	28%

Foglalkozása

munkás	tanuló	értelmiségi	alkalmazott	nyugdijas és egyéb
12%	13%	22%	26%	27%

Iskolai végzettség

6 elemi	8 ált. (vagy 4 polgári)	érettségi	főiskola	egyetem
3%	38%	32%	11%	16%

Elismert könyvtári követelmény ma már, hogy lehetőleg minél több családból legyen tagja a könyvtárnak, mert ezáltal hatni lehet a család többi tag-

jára is. Ezt a tényt jelen vizsgálati csoport tagjai is megerősitették, mert válaszaikból kiderült, hogy a 111 családból az összes családtagok 60%-a - ebből 36% gyermek - tagja a helyi könyvtárnak.

Használja még munkahelyi (iskolai) könyvtárát a megkérdezettek 15%-a, a Megyei Könyvtár tagja 9%, ami a bejáró dolgozókból, illetve gimnazistákból tevődik össze.

A HÁZIKÖNYVTÁRAK NAGYSÁGA, TARTALMI MEGOSZLÁSA

Ebben a fejezetben csupán bemutatni szeretném a nyert adatokat, az értékelésre, összehasonlitásra egy későbbi fejezetben térek rá, ahol a közkönyvtár használatával vetem össze őket.

A nagyságra vonatkozó részletes megoszlást az alábbi táblázat tükrözi:

Saját könyvállomány(db)	A z o l v a s ó									
	K o r a				F o g l a l k o z á s a					
	15-25	25-35	35-50	50 felett	munk.	tan.	ért.	alk.	nyugd. egyéb	össz.
nincs	1	-	-	4	1	-	-	-	4	5
10-100	20	4	1	11	6	13	1	5	11	36
100-300	8	12	5	9	3	1	7	13	10	34
300-500	4	10	2	3	4	1	6	5	3	19
500-1000	2	2	5	2	-	-	6	3	2	11
1000 felett	2	1	2	1	-	-	3	3	-	6

Nincs könyve 5 megkérdezettnek, - 4 nyugdijasnak és egy ipari tanulónak. A 16 éves Sz. László 1970 óta tagja könyvtárunknak. Ritkán látogató olvasó, irodalmi érdeklődése lektür (2) szinten áll. A kérdőiven az "érdeklődési köre, hobbyja" kérdésre a "minden érdekel" választ adta. A mintán belül ez egyedi eset, de példázza az ipari tanulók hátrányos helyzetét.

A községben - amint azt már emlitettem - elég nagy számu nyugdijas él. Tekintve, hogy többségük a hajdani felsőbb körökhöz, vagy legalábbis a jobb anyagi körülmények között élő réteghez tartozott, reméltem, hogy találok néhány érdekes összetételü, szép könyvtárat. Sajnos azonban a legtöbb nyugdijas megjegyezte a kérdőiven, hogy eredeti könyvtára a háboru alatt elpusztult. A megkérdezett 30 nyugdijasból mindössze 5 rendelkezik jelentősebb számu - 300-100 kötet - könyvvel. Ennek ellenére a nyugdijasok olvasási igénye és szinvonala általában magas, ezt alátámasztja a tény, hogy a beiratkozott olvasók 35%-a közülük kerül ki.

A vizsgált 111-ből 36 családi könyvtár 10-100 kötetből áll. Közülük 13 tanuló (ami a könyvekkel való jó kapcsolat alakulását mutatja).

A munkások közül 6-nak van ilyen nagyságrendü könyvtára, 100-300 db háromnak és 300-500 db négy főnek. Ezekből az adatokból hasonló következtetést vonhatok le, mint KAMARÁS István a munkások olvasási szokásait vizsgáló tanulmányában: "A munkások könyvvel, olvasással, könyvtárral kapcsolatos... magatartása részben jó "éghajlati viszonyokat" jelent az olvasás nagyobb mértékü elterjedéséhez, részben viszont... arra figyelmeztet, hogy az olvasóvá válás folyamata meglehetősen egyenetlen." (3)

Leggazdagabb házikönyvtárral az értelmiség és az alkalmazotti réteg rendelkezik. Érdekes, hogy a két csoport között nincsen különösebben nagy különbség.

A könyvtárak nagyságának bemutatását azzal zárom, hogy az általam vizsgált 111 családnál összesen 31 280 kötet könyv van, ez átlagosan egy családra számitva 281 darabot jelent.

A házikönyvtárak nagysága önmagában is sokatmondó információ. A vizsgálat szempontjából azonban legalább ilyen fontos tartalmi összetételük kérdése.

A 111 családi könyvtárban összesen 18 337 db szépirodalmi könyvet találunk. Ezen belül is a legnagyobb számmal - 16 582 db - a regények szerepelnek. Több hazai izlésvizsgálat egybehangzóan kimutatta, hogy minden rétegnél a magyar és külföldi klasszikusok vezetik a legkedveltebb, legolvasottabb müvek listáját. Ez a tendencia a házikönyvtárakon belül is jelentkezik. Sajnos a modern (4) irodalomnál nem ilyen kedvező a helyzet. A megkérdezettek 55%-a rendelkezik ugyan ezzel az állománycsoporttal, de ezek nagyságrendje csupán 6 személy esetében lépi át a 10-100 db-os kategóriát, s szinte kizárólag az értelmiségi és alkalmazott rétegnél található. A versek képviseletét a következő táblázat mutatja be:

Könyv db	Az olvasó									
	Kora				Foglalkozása					
	15-25	25-35	25-50	50 felett	munk.	tan.	ért.	alk.	nyugd. egyéb	össz.
nincs	8	2	-	15	5	3	-	2	15	25
1-10	20	11	5	6	6	11	6	14	5	42
10-100	9	16	10	9	3	1	17	13	10	44

A vizsgált házikönyvtárak anyagának 33%-a szak- és ismeretterjesztő irodalom. A természettudományos és müszaki irodalomból említésre érdemes gyüjtemény csak a müszaki értelmiségnél található. A történelmi és társadalomtudományi irodalom gyüjtésében is az értelmiségiek járnak az élen, bár kirivó példaként köztük is akad olyan pedagógus, akinek egy társadalomtudományi könyve sincs, s olyan egyetemi tanársegéd, akinek mindössze 2 kötete van ebből a kategóriából.

Amint azt majd a folyóiratolvasási szokásoknál láthatjuk, a társadalomtudományi folyóiratok a legnépszerübbek közé tartoznak; ezen belül a politikaiakat pl. a megkérdezettek 27%-a olvassa rendszeresen.

A kérdőiven szerepelt a kérdés, hogy "ha kapna 1000 Ft-os könyvvásár-

lási utalványt, milyen könyveket vásárolna?" Müvészeti albumokat, könyveket venne 19 fő. A 111-ből 62 család rendelkezik zenei és képzőmüvészeti könyvekkel. Másik 28 személy az elképzelt 1000 Ft-ból lexikonokat, kézikönyveket vásárolna.

A lexikonok, kézikönyvek, szótárak állománycsoportja a következő képet mutatja:

Könyv db	A z o l v a s ó									
	K o r a				F o g l a l k o z á s a					
	15-25	25-35	35-50	50 felett	munk.	tan.	ért.	alk.	nyugd. egyéb	össz.
nincs	9	1	1	13	4	4	-	2	14	24
1-10	22	16	4	9	6	11	6	18	10	51
10-20	4	10	4	4	4	-	9	5	4	22
20-100	1	1	5	3	-	-	6	2	2	10
100 felett	1	1	1	1	-	-	2	2	-	4

FOLYÓIRATOLVASÁSI ÉS KÖNYVVÁSÁRLÁSI SZOKÁSOK

Az ujságok és folyóiratok olvasási aránya is jellemző képet adhat az olvasó kulturális szintjéről, hiszen a könyvek mellett pótolhatatlan szerepük van a köznapi tudat szintjét alakitó, aktuális ismereteket közvetitő sajtótermékeknek.

A következő táblázat bemutatja, hogy a különböző folyóiratokat a megkérdezettek milyen megoszlásban olvassák. A kiértékelés alapjául szolgáló kérdés csak a rendszeresen olvasott ujságokra vonatkozott.

n = 111

	fő	%
Helyi lapok	43	38
Napilapok	61	55
Társ.tud. lapok	19	17
Term.tud. lapok	47	42
Irodalmi	11	9
Müvészeti	10	9
Magazinok	61	55

A napilapok és a helyi lap olvasottsága kielégitő. A magazin-kategória nagy arányát magyarázza, hogy itt szerepelnek a szines hetilapok és az ifjuságiak. Az értelmiségi mintán belül mindössze 7 humán értelmiségi van, s itt a munkások és technikusok müszaki beállitottsága miatt érthető a természettudomá-

nyi lapok olvasóinak nagy száma. Szomoru, hogy a 111-es csoportból mindösszesze 11 emlit irodalmi lapot.

A megkérdezett 111 olvasóból 25 nem vásárol rendszeresen könyvet. Ez a látszatra nagy szám - 22% - érthetőbbé válik, ha figyelembe vesszük, hogy 18 fő kis jövedelemmel rendelkező nyugdijas. (Ezenkivül öt szak-, illetve segédmunkás, egy tanuló, egy alkalmazott.)

A pénzügyi helyzeten és az iskolai végzettségen kivül lényeges szempont a vásárlási szokásoknál az, hogy honnan értesülnek az emberek a könyvről, kinek az ajánlására figyelnek fel. Ennek megismerésére 15 alternativát soroltam fel egy kérdésen belül. A legfontosabb források nagyság szerinti sorrendje igy alakul:

Folyóiratok	55%
Televizió	46%
Kirakat	45%
Könyvtár	43%
Rádió	37%
Barátok	29%
Ismerősök	20%
Könyvesbolt	18%
Tanár	12%

A kirakat szerepe (annak ellenére, hogy felületes és elsősorban a könyv külsejére támaszkodó értesülést jelent) nagyobb, mint a könyvesbolton belüli, konkrétabb ismereteket adó tájékozódás lehetősége. Érdekes, hogy a könyvesbolti eladó szerepe a vásárlásnál - az elvárással ellentétben - minimális, a teljes mintán belül csupán két említéssel szerepel.

A fenti adatokból számomra a legérdekesebb, hogy a könyvtár megelőzi a rádió könyvajánló szerepét. Könyvtárunkban egy éve elhelyeztünk egy táblát, amelyen felajánljuk, hogy tanácsokkal segitjük a házikönyvtárak kialakitását. Igaz ugyan, hogy konkrétan kevesen vették igénybe ezt az uj szolgáltatást - ezt nyilván befolyásolta ujszerüsége is -, mégis ezek az adatok arra utalnak, hogy ennek a tevékenységnek lehet jövője. A könyvtárban látott könyvek és a könyvtáros sikeres ajánlatai - mint a 43% mutatja - meghatározó szerepet játszanak egyes könyvek megvásárlásában. Erre utal pl. egy vegyészmérnöknő megjegyzése is a kérdőiven: ha a könyvtárból kikölcsönzött könyv tetszett, akkor utólag megvásárolja. Felmerülhet a gyanu, hogy a könyvtártagok talán személyes ismeretségünk miatt jelölték meg ezt a forrást, de mégsem vagyok meggyőződve a bevallások szépitő tendenciájáról, amit az alábbiak magyaráznak. Kimutatást készitettem a legutóbb vásárolt könyvekre vonatkozó kérdések alapján. Felhasználva a Könyvvilágban található könyvjegyzéket - amely az előző hónapban forgalomba kerülő kiadványokat tartalmazza - megállapitottam, hogy a könyvek megjelenésétől a vásárlásig az esetek legnagyobb részében még nagyobb idő telik el, mint a könyvtárba érkező ujdonságoknál.

A márciusban vásárolt összes könyvek ujdonság-jellegük szerint a következőképp oszlanak meg:

egészen friss könyv	10%
1 hónapos könyv	9,3%
2 hónapos könyv	5,5%
régebbi könyv	75,2%
	100%

A balatonalmádii könyvesbolt kis kapacitásu, ellátottsága ujdonságokkal - néhány kampányszerü időszak kivételével - nem sokkal jobb a könyvtárénál. Általában minél kisebb településről van szó, annál nagyobb a valószinüsége, hogy nincs nagy kínálattal és frissen megjelenő könyvekkel rendelkező könyvesboltja, amelynek fényes kirakata futó ránézés esetén is tájékozódást nyujt a legujabb anyagról. Igy ezeken a helyeken komoly szerepe lehet a könyvtárnak, ahová minden megjelenő könyvről legalább az információ eljut. Csatlakozva KAMARÁS István (5) javaslatához, központilag kellene szorgalmazni és megszervezni a könyvtárak vásárlási tanácsadó tevékenységét, ami pár éven belül olyan természetes szolgáltatássá válhatna, mint pl. az adatszolgáltatás. Hiszen a könyvtáros kezében olyan segédeszköz van, mint az Uj Könyvek, olvasószolgálati gyakorlata révén az olvasók nagy részének igényeit legalábbis megközelitő mértékben ismeri. Mivel ujszerü tevékenységről van szó, bevezetésképpen meg lehetne próbálni az "alkalomra szabott" tanácsadást, például karácsonyi ajándékozáshoz.

HÁZIKÖNYVTÁRBÓL ÉS A KÖZMÜVELŐDÉSI KÖNYVTÁRBÓL OLVASOTT KÖNYVEK

A tudományok fokozott differenciálódása megköveteli a közmüvelődési könyvtáraktól, hogy nagy gonddal és körültekintéssel gyarapitsák és propagálják állományuk ismeretterjesztő és szakirodalmát. Az 1971-es statisztikai adatok szerint nézzük meg két közmüvelődési könyvtár - a megyei és a helyi - szak- és szépirodalmi könyveinek arányát.

	Szépirodalom	Szak- és ismeretterjesztő irodalom
Megyei Könyvtár	66%	34% = 100%
B. almádi Könyvtár	60%	40% = 100%
A 111 házikönyvtár	67%	33% = 100%

A házikönyvtárak összetétele tehát a közmüvelődési könyvtárakéhoz hasonló.

A közmüvelődési könyvtárakban található szépirodalom több-kevesebb folyamatossággal állandóan kézben van. Ezzel szemben mi a funkciója egy család szépirodalmi könyveinek, elsősorban a regényeknek? Legjobb esetben minden családtag elolvassa egyszer, s ha nagyon tetszett, négy-öt év mulva ismét kézbe veszi valaki. (Még nagyobb időeltolódással mondjuk a következő generáció, esetleg néhány barát, ismerős.) Addig azonban viszonylag kihasználatlanul áll. Ebből az következik, hogy a házikönyvtárak összetételénél pontosan forditott arányban kellene szerepelnie a két állománycsoportnak. A kiegészitő kérdőiven megkérdeztem, hogy "ha olyan könyvekről van szó, amelyekhez a könyvtárban is hozzájuthat, miért érzi szükségét, hogy megvásárolja?" Kivétel nélkül mindenki azt a választ adta, hogy mindig kéznél van, bármikor leemelheti a polcról, ha szüksége van rá. Az igény tehát megfogalmazódik egy

speciális rendeltetésü házikönyvtár kialakitására, a gyakorlatban azonban ez még nem valósul meg. Nézzük meg az olvasott irodalom összetételét néhány szempontból.

Először hasonlitsuk össze, hogy a felmérés időpontjában a könyvtárból olvasott összes könyv és az otthonról olvasottak hogyan oszlanak meg irodalomcsoportonként.

	Értékes irodalom	Lektür	Ism. terj.	Szakirod.
Közm. kvt. -ból	64%	6%	25%	5%
Házikvt. -ból	65, 8%	10, 2%	19, 6%	4, 4%

A két könyvtártipus funkciója között a fenti adatok alapján nincs alapvető különbség.

Ha irodalomcsoportonként vesszük 100%-nak az egytipusu olvasmányokat és azt vizsgáljuk, hogy mekkora hányaduk kerül ki könyvtárból és mekkora saját anyagból, a következő kép alakul ki:

	Értékes irodalom	Lektür	Ism. terj.	Szakirod.
Közm. kvt. -ból	58, 4%	46, 1%	64, 9%	62,5%
Házikvt. -ból	41, 6%	53, 9%	35, 1%	37, 5%
	100%	100%	100%	100%

Ebből világosan kitünik, hogy több ismeretterjesztő és szakirodalmat olvasnak könyvtárból, mint saját gyüjteményből. Az ismeretterjesztő irodalom nagyobb könyvtári olvasottsága bizonyos mértékig e könyvek jellegével függ össze. Ha az olvasó szakmájához, hobbyjához kapcsolódó irodalomról van szó, remélhetőleg megvásárolja saját könyvtárába is. (S ettől lenne a házikönyvtár élő, a tulajdonosa számára igazán kihasználható.) Abban az esetben viszont, ha valami egyszeri, esetleg gyakorlati ismeretre, adatra van szüksége, pl. sajátkezüleg ujitja fel lakását, emiatt nem veszi meg feltétlenül a falfestés, tapétázás, mázolás összes variációját tárgyaló kötetet. A könyvtárban a témát többfajta megközelitésben és különböző mélységig tárgyaló müvek közül keresheti ki a számára legmegfelelőbbet. A könyvtárhasználat által idővel tudatosul a többirányu tájékozódás lehetősége, igénnyé válik, s ez jó irányban befolyásolja saját könyveinek kiválasztásában is.

A lektür könyvtári olvasásának aránya talán nem véletlen, mivel egy könyvtárban nyilvánvalóan több az irodalom, mint a lektür. (A helyi könyvtárban évek óta tendenciózusan minimális mennyiséget vásárolunk ebből az anyagból, tehát objektive is indokolt a kisebb százalék.) Az olvasott értékes szépirodalom nagyobb részét a könyvtárból szerezték be. Közmüvelődési könyvtárról lévén szó, ez még nem mond ujszerüt.

Vizsgáljuk meg, hogy milyen megoszlást mutat - beszerzési forrás szerint - a modernek és klasszikusok aránya.

	Modern irodalom	Klasszikus irodalom
Közm. kvt.-ból	61%	48%
Házikvt.-ból	39%	52%
	100%	100%

A házikönyvtárak tartalmi összetételének értékelésénél láttuk, hogy a modern irodalom meglehetősen kis részét alkotja az állománynak. E ténynek s a fenti 61%-nak magyarázatát abban látom, hogy akiknél az érdeklődés a modern irodalomra is kiterjed, igényüket elsősorban a könyvtári anyagból elégitik ki. Ezért jellemző, hogy a modern müvek olvasottsága a könyvtári tapasztalatok szerint jó, de nem minden olvasó jut el oda, hogy ezt az irodalmat vásárolja is. Ezt bizonyitja az is, hogy a legutóbb vásárolt könyveknek mindössze 14,2%-a modern irodalom.

A HÁZIKÖNYVTÁRAK "SZÁRMAZÁSA" ÉS HASZNÁLATA

Ha a közkönyvtári gyüjtemények hatékonyságát vizsgáljuk, az állomány minőségi összetételén és korszerüségén kivül az igénybevétel mértéke adhat jellemző képet a könyvtár munkájáról. Ugyanez - némi módositással - a házikönyvtárakra is vonatkozik. Módositással, hiszen a házikönyvtárak gyarapitása nem mindig olyan módszeres és tervszerü, mint a közkönyvtáraké, a beszerzési forrásoknál pedig olyan - a tulajdonoson kivül álló - tényezők is befolyásolják a gyüjtemény alakulását, mint pl. az öröklés vagy ajándékozás. Ezek a tényezők az alábbi módon érvényesültek a vizsgált házikönyvtárakban:

ajándékozás	9%
öröklés	12%
vásárlás	79%
	100%

Az örökölt és ajándékba kapott könyvek aránya tehát elenyésző a tudatosan gyarapitott állományhoz képest.

Sokat elárul a házikönyvtárak szerepéről az is, hogy melyek azok a könyvek, amelyeket legtöbbször levesznek a polcról olvasgatni, nézegetni, böngészgetni. A kapott válaszok összesitéséből kiderül, hogy a házikönyvtárak leggyakrabban használt része a szak- és ismeretterjesztő irodalom.

	n = 111
szak- és ism.terj.irodalom	38%
lexikonok, kézikönyvek	25%
versek	18%
szépirodalom	16%

ÖSSZEFOGLALÁS

Amint ebből a vizsgálatból is kiderül, több különbség tapasztalható a két könyvtártipus funkciói között, mégsem mondhatjuk, hogy szervesen kiegészitik egymást.

Gyarapitását tekintve jelenleg azonos tendenciák érvényesülnek mindkettőben. A könyvek felhasználását vizsgálva, azonban kiderül, hogy a házikönyvtárak akkor tudnának valódi funkciójuknak megfelelni, ha az alapvető és legkedveltebb szépirodalom mellett az eddiginél nagyobb arányban kapnának helyet a családtagok általános tájékozódásához és napi munkájához nélkülözhetetlen, kézikönyv jellegü müvek. Igy tehetne eleget a családi könyvtár az "alapozó" feladatoknak, a közmüvelődési könyvtár pedig nem annyira pótló jellegü lenne, hanem tágabb és mélyebb gyüjtőkörével, a tájékozódás másodlagos segédeszközeivel magasabb szinten elégithetné ki a müvelődési igényeket.

A könyvtárak sokat tehetnének ennek a tudatositásában és elősegitésében. Nagyobb propagandát fejthetnének ki a könyvpiacon való tájékozódás, elsősorban könyvtári segédeszközeinek megismertetésével (Könyvvilág, Uj Könyvek, Kiadói előrejelzések stb.) és a házikönyvtár gyarapitásához tanácsadó szolgálat bevezetésével. Természetesen mindezt szinvonalas könyvtári állomány és jó olvasószolgálati munka mellett teheti, ami változatlanul a legjobb propaganda.

JEGYZETEK

1. A Balatonalmádi Könyvtárra vonatkozó statisztikai adatok az 1971-es állapotokat tükrözik, mivel a vizsgálatot ebben az időben kezdtem.

2. A *lektür* terminust a különösebb irodalmi igény nélkül iródott szórakoztató könyvek (pl. krimi) esetében használom.

3. KAMARÁS István: A munkások és az olvasás. Bp. 1969, NPI. 177.l.

4. A *modern* kategória az értékes "mai" irodalomra vonatkozik.

5. KAMARÁS István: Az olvasó munkásért. Bp. 1971, NPI. 33.l.

KITEKINTÉS

A Könyvtárgépesítési Iroda tevékenységének mérlege 1971–1972

(Motais de Narbonne, Anne-Marie)

Motais de Narbonne cikkét (Le Bureau pour l' Automatisation des Bibliotheques. Bilan pour 1971-1972. = Bulletin des bibliotheques de France. 1972. 2.no.) SÖVÉNYHÁZI Csilla tömöritette.

A Könyvtárgépesitési Iroda 1971. januárjában alakult, Párizsban. Feladata az informatikán és a modern technológián alapuló uj könyvtárvezetési módszerek bevezetésének előkészitése és általános gépesitési terv kidolgozása.

SZERVEZETE ÉS MUNKAMÓDSZEREI

Az Iroda, bár helyileg a Nemzeti Könyvtárhoz kapcsolódik, a Könyvtárak Igazgatóságának irányitásával müködik. Munkájába párizsi és Grenoble-i szakembereket vontak be. Az Iroda minden fő munkaterület számára külön felelőst nevezett ki.

A szervezésnél arra törekedtek, hogy a belső információáramlás minél akadálymentesebb legyen: ne adminisztrativ nehézségek hátráltassák a munkát. Olyan belső ellenőrzési rendszert valósitottak meg, amely biztositja a munkaidő, valamint az anyagi befektetések ésszerü, gazdaságos elosztását.

Az Iroda programja három alap-célkitüzést tartalmaz:

1. Egységes müködési terv kidolgozása.
2. A könyvtárak müködésével kapcsolatos alapvető problémák elemzése.
3. A hazai módszerek kompatibilitásának vizsgálata, összeegyeztetése a külföldi módszerekkel.

Első lépésként a könyvtári dolgozók kiképzését tüzték ki célul. Ennek érdekében a könyvtárosok számára gyakorlati jellegü tanfolyamokat és szemináriumokat szerveztek az ország különböző részein (Grenoble, Fontainebleau, Marseille-Luminy), hogy felkészitsék őket az uj módszerek alkalmazására. A tanfolyamok anyagában programozási alapismeretek, a funkcionális elemzés módszerei és az informatikai szakemberekkel való együttmüködés gyakorlata szerepelt.

A könyvtárak müködésének gépesités szempontjából történő elemzését olyan munkacsoportokra bizták, amelyeknek tagjai főként aktiv könyvtárosok, s ennélfogva érdekeltek az elemzendő kérdésekben. Az Iroda munkatársai csupán ösztönzőként, valamint referensként vesznek részt az emlitett csoportok munkájában.

Ebben a szellemben hoztak létre egy bizottságot az országos központi katalogizálás tanulmányozására. A bizottság több kisebb munkacsoportot müködtet, valamint egy könyvtárgépesitéstechnikai csoportot, amelynek munkája szintén több csoport tevékenységéből tevődik össze.

A bizottság 1972. február óta müködik. Feladata javaslatterv kidolgozása bibliográfiai adatokat tartalmazó kartonok és könyvtári katalógusok előállitására és szétosztására.

A munka első fázisában a következő témákat tanulmányozzák az egyes munkacsoportok:

- statisztikai adatok előkészitése a cédulák szétosztási rendszerének kialakitása és értékelése céljából;
- a tervezett szolgáltatás termékeinek pontos meghatározása: a cédulák megszerkesztése, a fejelés meghatározása, rendezési szabályok a nyilvános és tudományos könyvtárak számára;
- a franciaországi könyvtárak jelenlegi katalogizálási költségeinek megállapitása;
- a külföldi adattároló szalagok felhasználási lehetőségei (Brit Nemzeti Bibliográfia, ill. a Kongresszusi Könyvtár szalagjai).

A Nemzeti Központi Katalogizálás Bizottságára vár ezenkivül az indexelés és a retrospektiv katalogizálás kérdésének tanulmányozása.

A bibliográfiai kartonok előállitását és szétosztását megtervező munka befejezéséhez közeledik. (Jelen folyóirat a szolgáltató rendszer müködését is bemutatja majd.)

A központi katalogizálás termékei és a központi katalógusok gépesitése elválaszthatatlan. Ennek tanulmányozására a Nemzeti Könyvtár külön támogatást kapott a Tudományos és Technikai Kutatás Bizottságától.

A könyvtárgépesités Technikai Csoportja a könyvtári munkafolyamatokat elemzi a gépesités szempontjából. Célja a munkafolyamatok normalizált meghatározása minden könyvtár számára használható módon. Modulus-katalógusokat hoznak majd létre a könyvtárak használatára. Ennek a kutatásnak fő eredménye, hogy hozzájárul a helyi rendszerek összehangolásához, a munka koordinálásához, az adatok és eredmények kölcsönös kicseréléséhez, valamint biztositja a későbbi programozás lehetőségét.

A Technikai csoport három munkacsoportra oszlik:

- a beszerzés kérdései,
- a folyóiratok kezelése,
- a dokumentumok használata.

A gyarapitási munkacsoport a "Bibliotheque des Halles" gépesitett beszerzési rendszere alapján folytatja a kutatásokat. Bár igy nem a könyvtárak összességét érintő elemzést végez, olyan müveletrendszert dolgoz ki, amely a későbbi kutatások kiindulópontjául szolgálhat majd.

A folyóirat-kezelési munkacsoport 1972. elején kezdte munkáját. A probléma irodalmának gondos tanulmányozása után a munkacsoport a következő 11 tényező (modulus) elemzésében állapodott meg: beszerzés előtti válogatás és ellenőrzés, megrendelés, uj előfizetés, nyilvántartás (beleértve a rendelési nyilvántartást), folyóirat jegyzékbevétele, szétosztás és körözés, ellenőrzés, reklamációk, kötés, megőrzés, mikrofilmezés, statisztika, használat. A katalogizálás kérdésével a Nemzeti Központi Katalogizálás Bizottsága foglalkozik majd, a kapcsolatot a két munkaterület között a mindkét munkacsoportban résztvevő tagok biztositják. Az elemzés jellegzetessége, hogy nem a meglévő szolgáltatásokból indul ki, hanem az emlitett tényezők müködésének ideális rendszerét igyekszik megteremteni. Mindehhez figyelembe veszi a meglévő elemzéseket és tapasztalatokat. A folyóirat-kezeléssel kapcsolatos munkamódszerek minden változatát feldolgozó müködési rendszert igyekszik létrehozni.

A csoport munkatervében szerepel még a következő témák kidolgozása: a munkafolyamathoz szükséges információk meghatározása, ezek jegyzékbe foglalása, a müveletek gyakoriságának vizsgálata, egy jövőbeni folyóirat-szolgálat müködési folyamatának kidolgozása.

A dokumentumok használatával foglalkozó munkacsoport feladatát nem valósithatja meg egyedül a munkafolyamat elemeinek tanulmányozása utján. A technikai lehetőségek sokasága, amely az adatrögzités különböző szintjeit teszi lehetővé, a könyvtártipusonkénti tanulmányozást követeli meg. A csoport tagjai ezért külön tanulmányozzák a problémát egy nagy városi könyvtárban, egy müvelődési közkönyvtárban és egy egyetemi könyvtárban, figyelembe véve az egyes szakterületek különbözőségét. Kutatásaik szintéziseként az adatrögzités fő rendszereit fogják összefoglalni.

A Könyvtárgépesités Technikai Csoportjának munkájával párhuzamosan az Iroda külön informatikai szakemberekből álló csoportot foglalkoztat, mely a könyvtári munkafolyamatok gépesitésének technikai feltételeit vizsgálja.

FOLYAMATOS FEJLESZTÉS - SPECIÁLIS FELADATOK

A könyvtárgépesités teljes tervének elkészitéséig az Iroda három folyamatos munkában vesz részt:

1. a "Bibliotheque des Halles" létrehozása,
2. a Massy Nyilvános Könyvtár kölcsönzésgépesitése,
3. a Francia Nemzeti Bibliográfia gépesitése.

A "Bibliotheque des Halles" szervezésének meginditásakor a Könyvtárgépesitési Iroda még nem rendelkezett a megfelelő informatikai szakemberekkel. Ezért a könyvtár 500 000 müre tervezett állományának gépesitett beszerzési tervét a párizsi Bányászati Iskola dolgozta ki. Jelenleg a "Bibliotheque des Halles"-ban a müvek megrendelése, átvétele (számlák ellenőrzése, leltári számozás, könyvelés) és katalogizálás automatizált munkafolyamat eredménye.

A Könyvtárgépesitési Irodának a Grenoble-i Gazdasági és Tervező Kutatóintézettel kötött szerződése értelmében elkészitik egy könyvtári dokumentációs rendszer prototipusát. Ez a munka az Iroda szakemberei által készitett elemzésen alapszik, amely az Egyetemes Tizedes Osztályozás fogalmait használja fel. A kész programláncokat a "Bibliotheque des Halles"-ban fogják először müködtetni.

A Massy Nyilvános Könyvtár, amely 1972. elején nyilt meg, gépesitett kölcsönzési rendszerrel dolgozik. Az adatok rögzitése magában a könyvtárban történik, folyamatos feldolgozásuk pedig az Alkalmazott Informatikai Kutatóintézetben, majd a párizsi Bányászati Főiskola Számitóközpontjában.

A Massy Könyvtárban végzett kölcsönzőgépesitési elemzés, valamint az Antony Könyvtárban végzett vizsgálatok a dokumentum-közreadási munkacsoport kutatásainak kiindulópontjául szolgáltak.

A Francia Nemzeti Bibliográfia gépesitése során a bibliográfiai adatokat mágnesszalagokra viszik. Néhány hónapja már a hagyományos katalogizálás által nyujtott bibliográfiai adatokat programozzák, gépi leolvasásra teszik alkalmassá.

A Nemzeti Bibliográfia katalogizálási munkáit (amelyet a Nemzeti Könyvtár végez) a gépesités érdekében átszervezik oly módon, hogy a bibliográfiai adatokat egyenesen gépi leolvasásra alkalmas adathordozóra vigyék. Már elkezdték ezt a munkát, s ha a Nemzeti Könyvtár számitógépét időben üzembehelyezik, 1974. január 1-ig befejezik az átalakitást. A gépesités az átfutási időt három hónapról három hétre csökkenti.

A Francia Nemzeti Bibliográfia hetenként kibocsátott mágnesszalagjai a nemzetközi bibliográfiai cserék és a központi katalógus céduláinak elkészitését is szolgálják majd.

A Könyvtárgépesitési Iroda 1917-1972-es munkáinak mérlege biztatóan alakult; a francia központi katalogizálás gyors megvalósitását teszi lehetővé.

A könyvtár és a reklám

OAKES, ELIZABETH

A szerző Libraries and sales promotion c. tanulmányát (Calif. Libr. 1972. 3. 155-163.p.) PÁLVÖLGYI Endre tömöritette.

A PROBLÉMA

Az embereket befolyásolják a hirdetések. Megvesznek dolgokat, megtesznek dolgokat, támogatnak tiszteletreméltó dolgokat főként azért, mert a piackutató szakemberek szokásos reklámeszközeikkel és -módszereikkel meggyőzik őket, hogy ezt kell tenniük. Tehát bebizonyitott tény, hogy összefüggés van va-

lamely szervezet hirdetési és reklámtevékenysége és a közönség reakciója között. Ennek az összefüggésnek meg kell lennie akár kereskedelmi árucikkről van szó, mint például a cigaretta, vagy az erőgépek, akár elvont dolgokról, mint közbiztonság vagy közigazgatás.

A komplex piackutatási rendszer abból az egyszerü meggondolásból indul ki, hogy társadalmunkban az emberek azt veszik meg, amit reklámoznak, ezért a piacvizsgálat, a termékfejlesztés, a csomagolás, a piacfejlesztés és a kereskedelmi reklám az üzleti vállalkozások vezetői számára a szaktudás fontos területe lett. Felvetődött a kérdés, vajon ezek a módszerek alkalmazhatók-e nemkereskedelmi szervezetek esetében is, elhatároztuk tehát, megvizsgáljuk, mit ér a piacfejlesztés és a reklám könyvtári szempontból.

A könyvtárak a társadalom adófizető szektorától függnek, hiszen folyamatos müködésüket a helyi adóforrásokból befolyó összegekből fedezik. Különösen érvényes ez a közmüvelődési könyvtárakra. Egy tipikus közösségben a közmüvelődési könyvtár nyilt versenyben van a rendőrséggel, a tüzoltósággal, a terek és közterületek gondozását és a szórakozóhelyek fejlesztését végző hivatalokkal, és más osztályokkal a valamennyiük által áhitott adó-dollár elosztásáért. A közmüvelődési könyvtárak pénzügyi vezetői, akik a helyi kormányzat illetékeseivel harcolnak a könyvtár költségvetéséért, tanusithatják ennek a versenynek intenzitását.

Az átlagos könyvtári vezető valószinüleg hátrányban van ebben a versengésben. Először is a rendőrségi és tüzoltósági ellenfeleinek többnyire megvannak a maguk reklámszakemberei, akik rendszeresen küldözgetik mindenkinek a tüzbiztonsági értesitéseket, közbiztonsági körleveleket. Másodszor a könyvtárosok nincsenek meggyőződve arról, hogy a piackutatás és a reklám a könyvtár lényeges feladatai közé tartozik, ugy vélik, hogy az ilyenfajta tevékenység kereskedelmi jellegü és megalázó; szerintük ugyis "mindenki tudja", hogy a könyvtár hasznos dolog, a társadalom könyvtár nélkül elképzelhetetlen, ezért szükségtelen reklámozni. Harmadszor a könyvtárosképzés tanrendjében ritkán emlitik a könyvtári piackutatást, a téma elhallgatásával a szakma érdektelenségét fejezi ki. Ha a könyvtáros utmutatást, tájékoztatókat és példákat keres arról, mit kisérelhetne meg mégis a reklám területén, a könyvtári szakirodalomban gyakorlatilag semmit sem találna, az üzleti élet vonatkozásában rendelkezésére álló bőséges irodalom pedig nem sokat segit a könyvtárosnak.

Márpedig a könyvtárosoknak, tekintettel a fokozódó versenyre, jobb reklám- és piackutató munkát kell végezniük, ha biztositani akarják az adó-dollár elosztásának jelenlegi szintjét, nem szólva arról, hogy a legtöbb könyvtárnak arra volna szüksége, hogy a neki jutó részt növelje.

Ha a hirdetési szakembereknek igazuk van, akkor a könyvtárak, amelyeket a hagyományos módszerekkel reklámoznak, előnyösebb helyzetben vannak a versenyben, mint azok, amelyek figyelmen kivül hagyják a reklámtevékenységet, vagy ügyetlenül alkalmazzák azt.

A HIPOTÉZIS

1971. tavaszán belekezdtünk egy ellenőrző vizsgálatba azért, hogy bebizonyitsuk az alábbi feltevést: azok a könyvtárak, amelyek reklámtevékenységet folytatnak, több támogatást kapnak a közösségtől, nagyobb mértékben

részesednek az adóbevételekből, mint azok a könyvtárak, amelyek ilyen tevékenységet nem folytatnak.

Elhatároztuk, hogy megkíséreljük felmérni a könyvtári reklámtevékenység nagyságát, és ezt összehasonlitjuk az adótámogatás szintjével. Mintául 38 közművelődési könyvtárat választottunk ki California 25 000 főnél nagyobb és 50 000 lakosnál kisebb városaiból. A 38 megkérdezett könyvtár közül 36 válaszolt. A válaszok örvendetesen nagy száma a téma iránti növekvő érdeklődést mutatja. Számos könyvtár cikk-kivágatokat és más illusztrációs anyagot is küldött, és 28 kérte a felmérésről készült beszámoló egy példányának megküldését.

A kétlapos kérdőiv segitségével szerzett információkból hasznos és gondolatébresztő, de nem szükségképpen preciz adatokhoz jutottunk. A kérdőivvel azokat a korlátozott számu, alapvető reklámfogásokat vizsgáltuk, amelyeket a könyvtárak általában használnak vagy használhatnak. Egy kérdés foglalkozott a piackutatással, több a helyi sajtó segitségével végzett tevékenységekkel, más kérdések a reklámozás egyéb módszereivel.

A reklámtevékenység a könyvtár tudatos, átgondolt közeledése környezetéhez. Ezért a kérdőiv kiértékelésekor nagyobb sulyt helyeztünk a könyvtár kifelé irányuló tevékenységére, mint arra, amelyik akkor éri a látogatót, amikor már ténylegesen bejutott az intézménybe, noha ez is részét alkotja a közönségkapcsolatoknak.

A kérdőiv jellemzőbb kérdései a következők voltak: Készült-e felmérés a könyvtár látogatóiról az utolsó 5 évben? Milyen gyakran szokott a könyvtár vezetője vagy valamelyik vezető munkatársa találkozni a közönség vagy a helyi kormányzat csoportjaival? Közli-e a helyi sajtó az alábbi könyvtári hirek és információk valamelyikét: uj szerzemények, kinevezések, könyvtári események, hirek, riportok, ismertetések, egyéb? Felhasználja-e a könyvtár a fizetett hirdetési lehetőségeket? Hogyan jellemezné kapcsolatukat a sajtóval: kiváló, jó, korrekt, rossz? Szokott a könyvtár postai uton hirdetéseket szétküldeni? Igénybe veszik a rádiót és a tévét? Ha igen, naponta, hetenként, rendszertelenül? Az előjegyzett könyvekről az olvasóknak küldött postai értesitések tartalmaznak-e hirdetést a könyvtárról? Hogyan reklámozzák rendezvényeiket? Ha van a könyvtárnak baráti köre, mivel foglalkozik? Ha van bibliobusza, mekkora és látható-e rajta a könyvtár nevén kivül más reklámszöveg is? A könyvtár rendelkezésére álló pénzösszegnek hány százaléka származik alapitványokból, adományokból és egyéb, nem adóbevételi forrásokból?

A kapott válaszokat numerikus kóddá alakitottuk, amelyek meghatározták az egyes könyvtárak reklámhelyzetének pontértékét. Ezt összevetettük az adóbevételből való részesedés mértékével. Az egyszerüség kedvéért a könyvtárakat három egyforma csoportra osztottuk, mindegyikbe 12 könyvtár került. Az első csoportba tartozók 1 adó-dollárból 0-16 centet, a második csoportba tartozók 17-23 centet, a harmadik csoportba tartozók 24 vagy ennél több centet kaptak.

Arra az eredményre jutottunk, hogy fő hipotézisünk alátámasztást nyert. Ha az adóból való részesedés mértéke alapján csoportositott könyvtárak reklámhelyzetét jelző pontszámok közül mindhárom csoportban elhagyjuk a két legszélsőségesebbet (a legmagasabb és a legalacsonyabb értéket), akkor az első, az adóból legkisebb hányadot kapott könyvtárak reklámhelyzetének pontértéke 9 és 47 között váltakozik, a középső csoporté 16 és 54 között, a legmagasabb pénzügyi támogatásban részesülő könyvtárak reklámpontjainak száma 26 és 67 között van.

Jelentősebb megállapitásaink az alábbiak: Ha a reklám iránt érdeklődő könyvtárvezető elterjeszti a könyvtár és szolgáltatásai hirét, ha az emberek meggyőződnek róla, milyen értékes a könyvtár anyaga és munkája a közösség számára, akkor a könyvtár lelkes támogatásban fog részesülni. Természetesen még fontosabb a könyvtár számára, hogy szerves kapcsolatba lépjen a helyi kormányzatnak azokkal a részlegeivel, amelyek megszabják a pénzügyi politikát, döntenek az elsőbbség kérdésében, vizsgálják a személyzeti ügyeket és megszabják a költségvetést. Jó, ha barátságos, együttmüködésre kész lakosság áll az ember oldalán, de hogy mennyi pénzt kap a könyvtár, az a helyi közigazgatás asztalánál dől el.

Vizsgálatunk kimutatta, hogy azok a könyvtárak, amelyeknek munkatársai nagyobb számu találkozót rendeznek a lakosság és a helyi vezetők csoportjaival, általában nagyobb arányban részesülnek az adó-dollárból, mint azok, amelyek nem tartanak fenn állandó kapcsolatot.

Alig van olyan könyvtár, amelyik nem használja fel a helyi sajtó hasábjait arra, hogy tájékoztassa a lakosságot uj anyagáról, kiállitásairól, filmsorozatairól. Ez nem kerül pénzbe, és a 25-50 000 lakosu városok legtöbb ujságja örül, ha időnként olvasható szöveget kap a könyvtártól. Az ujságok éppugy munkaerőhiánnyal küzdenek, mint a könyvtárak, ezért nem járnak a könyvtári hirek után, legfeljebb különleges alkalmakkor. A könyvtárnak kell tehát kezdeményeznie, már csak azért is, mert az tudja, mit akar közzétenni.

Könyvtáraink felének nincs baráti köre. Amelyiknek van, annak tevékenységi köre igen változatos: felolvasás-sorozatok szervezése és támogatása, helytörténeti kutatás és archivum létesitése, anyagi vagy más jelentős hozzájárulás a gyüjtemény fejlesztéséhez, adományok, audio-vizuális eszközök beszerzése, önkéntes könyvtári munka stb. De a baráti kör egyik tevékenysége lehet az is, hogy politikai nyomást gyakorol olyan fontos személyiségekre, akik befolyással vannak a költségvetésre.

A bibliobusz nemcsak kerekeken járó könyvtár, hanem mozgó hirdetés is lehet. Az Ukiah-Mendocino Járási Könyvtár gépkocsija 9 m hosszu, felirata: "Az Ön szórakoztatására; könyvek, magazinok, filmek, lemezek. Keressen fel ma!" Az Oceanside Közmüvelődési Könyvtár kocsija alighanem a legnagyobb az Egyesült Államokban, 11,5 m hosszu, nehéz ugy elhajtani mellette, hogy ne vegye észre az ember, de nincs rajta más felirat, csak a könyvtár neve. A Monterey Közmüvelődési Könyvtárnak mindössze 244 cm hosszu a kocsija, de ötletes a felirata: "The Loan Ranger!" ("A kölcsönző vándor" vagy "A vándor kölcsönző", szójáték a "Lone Ranger" = a magányos vándor, a vadnyugat sokszor megirt és még többször megfilmesitett hőseinek elnevezéséből.)

ÖSSZEFOGLALÁS

A kérdőiveinkre adott válaszok azt mutatják, hogy a magasabb adórészesedéssel legszorosabb korrelációban az alábbi tevékenységek vannak: 1. a könyvtári személyzet gyakori összejövetele a helyi közigazgatás képviselőivel, 2. gyakori találkozó a lakosság szervezett csoportjaival, 3. sok ujságbeszámoló a könyvtár tevékenységéről, 4. speciális rendezvények reklámozása, 5. a könyvtárban rendezett gyakori közönségtalálkozó.

KÖVETKEZTETÉSEK

1. Piackutatás. A gyáros nem dob piacra egyetlen terméket sem addig, amig meg nem bizonyosodik róla, hol van piaca, milyen a fogyasztó, milyenek a fogyasztó igényei. Ugyanigy a könyvtárnak is ismernie kell közönségét, a tényleges olvasókat és a potenciálisakat, egyénenként és mint a különböző csoportok tagjait. A könyvtárosok munkájuknak ezt a részét elhanyagolják, különösen keveset törődnek azzal, hogy kapcsolatba kerüljenek azokkal, akik nem könyvtárlátogatók. Pedig meg kell ismerni őket, és megtudni, miért maradnak távol? Lehet, hogy olyan igényeik vannak, amelyeket a könyvtár nem tud kielégiteni; lehet, hogy téves elképzeléseik vannak a könyvtárról, bizalmatlanok, vagy félnek. Meg kell ismernünk őket, mielőtt hozzákezdhetünk ahhoz, hogy megváltoztassuk őket. Mégis, ahelyett, hogy megvizsgálnánk és meghatároznánk potenciális piacunk egy-egy rétegét, és azután megrohannánk a számára készitett termékkel, ahogyan az üzletember tenné, vaktában lövöldözünk sörétes puskával, abban reménykedve, hogy valami majd csak jut belőle mindenkinek, márpedig ez nem vezet célra. Az emberek kivánságainak és szükségleteinek gondos elemzése mutatja meg a könyvtár tervezőjének, hogyan fejlessze a szolgáltatásokat ugy, hogy a közönség speciális rétegeinek igényeit is kielégithesse, és uj piacokat tárjon fel. Az ezzel járó kiadások nem elhanyagolhatók, ez azonban nem rettentheti el a könyvtárost. Állhatatossággal és találékonysággal elérheti célját, szerezhet adományt vagy segélyt, toborozhat önkéntes munkatársakat, kereshet más intézményeket vagy szervezeteket, amelyekkel megoszthatja a munkát és a költségeket.

2. Hatékony kapcsolat. A könyvtáros nem hanyagolhatja el a kapcsolatokat a helyi vezetőkkel. Akár tetszik, akár nem, politikai tényező máris, de méginkább azzá kell válnia a jövőben. Időt kell szakitania összejöveteleken, gyüléseken való részvételre, minden eszközt ki kell használnia a könyvtár tömegkapcsolatainak fejlesztésére. Igénybe kell vennie a televiziót is, habár ez költséges, de az összeg csökkenthető, ha más könyvtárakkal társul, vagy az iskola-televizió adásaihoz csatlakozik.

3. Könyvtárosképzés. Tökéletesiteni kell a képzést, a piackutatás és a kereskedelmi reklám tárgykörét fel kell venni a tantervbe, vagy legalább egyezményt kötni kereskedelmi oktatási intézményekkel, hogy a könyvtáros-hallgatók ott elsajátithassák a megfelelő szakismereteket.

4. A további kutatások. A mostani felmérés a közművelődési könyvtárakra korlátozódott, a további vizsgálódásokat ki kell terjeszteni más könyvtártipusokra is. Össze kell hasonlitani pl. az egyetemi és iskolai könyvtárak költségvetését más egyetemi intézetekével és részlegekével, és elérni, hogy a könyvtárakra is forditsanak akkora összeget, mint a sportrendezvényekre, az adminisztrációban használt adatfeldolgozó gépekre. A kutatást ki kell terjeszteni, nagyobb mélységben kell végezni, személyes interjukkal, nagyobb mintával kell dolgozni, kisérletet kell tenni annak felmérésére, mennyire hatékony egy-egy reklám-eszköz, pl. a televizió egy könyvtári müsora.

A helyi közigazgatás egyes osztályai között az adó-dollár elosztásáért folyó mind élesebb közdelem arra készteti a könyvtárvezetőket, hogy találékonyabbak, ügyesebbek és erőszakosabbak legyenek piaci és reklámtevékenységükben, annak érdekében, hogy a könyvtári költségvetés összegét a jelenlegi szinten tarthassák vagy növeljék.

FÓRUM

A törökbálinti társasraktár mint központi tároló-szolgáltató raktári lehetőség

BENEDEK JENŐ

Törökbálinton három nagykönyvtár - a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára és az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ kapcsolódott ahhoz a lehetőséghez, amelynek eredményeként laza számítások szerint a KSH és az OMKDK esetében 1 millió - az MTA esetében ennél is több - állományegység befogadására alkalmas raktárhoz juthatnak az emlitett könyvtárak már a folyó IV. ötéves terv során.

A Könyvtári Figyelő 1973. 2. számában a KSH részéről Walleshausen Gyula, az MTA részéről Rejtő István ad rövid indoklást a külső raktár, kisegitő raktár - e pillanatban mindegy hogyan nevezzük - szükségességéről, és ami ennél fontosabb, a felhasználásával kapcsolatos tervekről, elgondolásokról.

Az nyilvánvaló, hogy a DEPO II. elnevezésü beruházásban való részvételével a három nagykönyvtár mindenekelőtt saját raktározási nehézségeit kivánja megoldani. Ezen a téren az OMKDK gondjai sem kisebbek és kevésbé összetettek, mint a másik két könyvtáré.

Egy nagy befogadóképességü külső raktár szükségessége tulajdonképpen már 1958-ban, a jelenlegi székházba való költözéskor nyilvánvaló volt, hiszen az akkori állománygyarapodás mellett 2-3 évnél több előretartás nem volt. Valóban, 1962 óta nap-napi gonddá vált az uj gyarapodások elhelyezése, és, hogy ez nem kis gond, azt igazolja az alábbi kis táblázat is:

Gyüjtemény	Évi gyarapodás 1958	Évi gyarapodás 1972	Állomány 1958	Állomány 1972
Könyv (kötet)	8 572	15 666	157 849	318 096
Folyóirat (cim)	2 242	5 683	18 411 (köt.)	141 104 (köt.)
Forditásmás. (db)	12 050	32 350	98 199	447 600
	22 864	53 699	274 459	906 800

Könyvtárunk ez idő szerint 2 nagyobbnak mondható külső raktárral rendelkezik. Budapest belterületén - a Szabadság téren - van egy 3 150 polcfolyóméter befogadóképességü, önhordó kétszintes raktár cca 100 000 kötettel, és Nagytétényben egy 1 900 polcfolyóméter befogadásu, ugyancsak kétszintes, cca 75-80 000 kötetet befogadó raktár. Mind a két raktár a müszaki átadással szinte egyidőben (Szabadság tér 1966, Nagytétény 1972-ben) telitett volt, és

most minden bizonnyal ujabb nehéz szakasz következik a DEPO II. birtokbavételének időpontjáig. Ez azonban abban a szituációban, amikor a raktározás kvantitativ oldalának megoldása 3-4 év távlatában ugyan, de adottnak mondható, kevésbé érdekes és izgalmas, mint annak az eldöntése, hogy milyen jellegüvé kell épiteni, fejleszteni ezt az OMKDK raktárosi kérdéseit 15-20 évre megoldó "külső" raktárt.

Az ipari termelés és kutatás, valamint a müszaki fejlesztés, azaz a ma és a holnap technikai és technológiai kérdéseit szolgáló szakirodalom raktári rendezésénél magától értetődően adódik az időrendiség fontossága. A székházban - a kialakult lehetőségek alapján - az utolsó 10 év gyarapodása helyezhető el és ez tekinthető egyben az állomány legkurrensebb részének. Igen keresett azonban az ezt megelőző évek szakirodalma 10-15 évre visszamenően is, igy a Szabadság térrel - ahol a kihelyezett anyag időben frissebb része van - naponta és rendszeresen, Nagytéténnyel pedig hetenként 2 alkalommal kell az igények viszonylag gyors kielégitése céljából a munkakapcsolatot tartani. Nyilvánvaló tehát, - e két külső raktár feladatát, ill. anyagának beolvasztását magától értetődőnek véve -, hogy a törökbálinti külső raktárt az OMKDK esetében egy nagy, központi szolgáltató raktárrá kell kialakitani, ahonnan az igénylők az optimálisan minimálisra szoritott időn belül megkapják a kért, kivánt anyagot eredetiben vagy másolatban. E követelménynek a raktár korszerüen gépesitett anyagmozgató és reprodukáló berendezése, a munkaerő-ellátottság, a székház és a külső szolgáltató raktár közötti permanens munkakapcsolatok szempontjából vannak konzekvenciái. Mindenképpen arról van tehát szó, hogy a készülő raktár az OMKDK részére nem egy letéti raktár, hanem élő munkahely, annak minden követelményrendszerével.

Ugy gondoljuk, hogy az OMKDK-nak ebből a konkrét szükségletéből és koncepciójából kiindulva a raktáron belüli munkahelyeit - beleértve a reprográfiai célokat szolgáló igényeket is - ugy kell kialakitania, az ott folyó munkát ugy kell megszerveznie, hogy a törökbálinti szolgáltató raktár az ott tárolt információk visszakeresése és szolgáltatása tekintetében a központi székház tevékenységével vetekedhessen. Ehhez természetesen olyan munkaeszközök is szükségesek, mint a kihelyezett anyagról készitett katalógus (kötetkatalógus), amely a könyvtárközi kölcsönzésben érdekeltek számára is könnyebb, gyorsabbá teszi a munkát, kölcsönző-expediáló apparátus, telex és sok más egyéb.

E lehetőség mellett, amelyre az OMKDK külső raktárát helyes - szükséges volna - felfejleszteni, van egy másik nagy lehetőség, amelyen legalábbis elgondolkodni érdemes: a három nagykönyvtárnak a szolgáltatásra irányuló együttmüködése, illetve a hazai könyvtárügy számára most először - és ki tudja mikor ujból - kinálkozó alkalom megragadása egy központi tároló-szolgáltató egység alapjainak megteremtéséhez.

E feladat nagyságával és nagyszerüségével e sorok irója tisztában van, nem kevésbé a megvalósitás nehézségeivel. Mégis a három társult könyvtár képviselőinek megjelentetett rövid ismertetéseit talán mégsem hiábavaló ezzel a gondolattal lezárni.

A közgyűjteményi együttműködésről

TUBA LÁSZLÓ

Tanácskozások programjában és folyóiratok hasábjain az utóbbi években buvópatakként elő-előbukkanó téma a közgyüjtemények együttmüködésének problémája. Többféle vetületben: muzeumok, levéltárak és könyvtárak együttmüködése általában, együttmüködés a gyüjtésben, gyüjtőköri (müfaji) elhatárolás, összefogás a helyismereti-helytörténeti munka javitására. Legutóbb FOGARASSY Miklós irt erről - több ponton nagyon a szivem szerint! - a Könyvtári Figyelő 1973. 3. számában. Engedtessék meg, hogy én ebből egy dolgot ragadjak ki: a közgyüjtemények gyüjtőköri együttmüködésének megoldatlan vagy kritikus pontjait különös tekintettel a helyismereti-helytörténeti munkára.

Gyüjtőköri elhatárolásra a levéltári, a muzeumi és a könyvtári hálózatok között és az egyes hálózatokon belül is szükség van. Ezt az utóbbi években jogszabályokban is rögzitették. Ugyanakkor azt is meg kell állapitani, hogy ezek merev, szigoru betartását maga az élet mindennapi gyakorlata tagadja. A levéltárak is vesznek könyveket, folyóiratokat - a muzeumok és könyvtárak is; egyes könyvtáraknak komoly képzőmüvészeti gyüjteménye van elsősorban helyi alkotóktól; az aprónyomtatványok gyüjtésében a könyvtárak és muzeumok versengenek; kézirattára (adattára), fényképgyüjteménye mindhárom intézménynek van; régibb alapitásu levéltárak és muzeumok értékes könyvtárakkal rendelkeznek (szakterületükhöz szorosan nem tartozó anyaggal is!) stb..., és végül: ki meri vállalni, hogy elrendeli és végrehajtatja, hogy a levéltárban csak iratok, a muzeumokban (néprajzi, képzőmüvészeti, iparmüvészeti, helytörténeti) tárgyak és a könyvtárakban könyvek, folyóiratok sokszorositványok, ill. csak publikálásra került müvek kéziratai lehetnek. Kicsi és nagy, régi és ujabb alapitásu intézmények féltékenyen őrzik gyüjteményük darabjait akkor is, ha nem "oda való". Továbbá: hiába mondanánk ki, hogy vannak szakmuzeumok, mert egy müvészi kiképzésü hangszer lehet iparmüvészeti tárgy, zenei vagy helytörténeti emlék; régi mesterségek eszközei nemcsak müszaki tárgyak, hanem néprajziak is; vagy mit állitana ki a Néprajzi Muzeum és a Magyar Nemzeti Muzeum, ha a megyei muzeumok nem engednék át a gyüjtőkörükből származó néprajzi és régészeti anyagot. Az országos és megyei intézmények alapitásuktól, anyagi helyzetüktől, vezetőik érdeklődésétől, hagyományoktól stb. függően sokszinü és változatos anyagra tettek szert. Fogarassy Miklós szerint "irói hagyatékok, kéziratok megszerzéséért minimálisan három intézmény: az OSZK, az Akadémiai Könyvtár és a Petőfi Irodalmi Muzeum kénytelen versenyezni (jó esetben, s ha nem kerül magánkézbe)." Szerintem jó, hogy versenyeznek: legalább biztosabban nyilvános, állami gyüjteménybe kerül a hagyaték. Lenne csak még néhány veszélyes ellenfele - a meglevők közül - az egyre nagyobb összegekkel jelentkező magángyüjtőknek!

Mindezzel nem akarom tagadni a gyüjtőköri elhatárolás fontosságát és gyakorlati hasznát, de védem azt a sokszinü, bár néha tulzottan elaprózódó gyarapitást, amely hosszu évek során kialakult. A gyüjtőköri szabályozás akkor jó, ha rugalmas. A jelenleg érvényben lévők véleményem szerint általános vezérelvül elfogadhatók. A munkánál azonban előre nem látható problémák is jelentkeznek. Az ajándékozót például nem sérthetem meg azzal, hogy a szorosab-

ban vett gyüjteménykörhöz nem tartozó ajándékát nem fogadom el, esetleg másik intézményhez küldöm. (Persze itt is be kell tartani bizonyos szabályokat; könyvtáraknak például nem szabad tárgyi néprajzi gyüjteményt létrehozniuk.) Az idő folyamán ezenkivül olyan uj információhordozók jelennek meg (film, hangszalag stb.) a kisebb gyüjteményeknél is, hogy mire a jogi szabályozás megjelenik, többnyire már a kialakult gyakorlathoz kell alkalmazkodnia. Nincs tehát jobb megoldás, mint amit Fogarassy Miklós ajánl: biztositani a hagyományos tárak érintetlenségét, az ésszerü feladatmegosztást és a szakterületek teljes "lefedettségét". A helyismereti irodalom gyüjtésében óhatatlanul vannak párhuzamos gyarapitások (ez a fontosabb müveknél kivánatos is), de az már baj, ha valamely terület vagy müfaj gazdátlan marad. Sokkal nagyobb a használó bosszusága, ha 3-4 helyre is elmegy és sehol sem talál a témájához anyagot, mintha több intézményt kell felkeresnie és mindenütt talál valamit. Fogarassy példája szerint a zenei kutató hat gyüjteménybe futhat, hogy témájához az anyaggyüjtést elvégezze. Valóban kár, hogy a zenei anyag ennyi helyen oszlik meg, az igazi kár azonban az, hogy egyetlen helyen sincs olyan nyilvántartás (lelőhelyjegyzék), amely a többi intézmény anyagát is tartalmazná. Mennyi fölösleges munkától kimélné meg a kutatót, ha egyetlen helyen rostálhatnă meg anyagát és a többi intézményhez már határozott céllal fordulhatna. Bőven van még javitanivaló a gyüjtőköri együttmüködésen, a feltárás és a tájékoztatás közös megszervezése azonban halaszthatatlan. Nem tudom, hogy a szakterületenkénti központi szakkatalógusok vagy lelőhelyet is feltüntető bibliográfiák (egyéb tájékoztatási segédletek) ügye országosan rendeződik-e - én hiszem, mert ilyenre már jó hazai és nemzetközi példák is vannak. A gyors és pontos tájékoztatás sokat segitene a párhuzamos beszerzések ügyén is. Az egész országra - minden fontos gyüjteményre - kiterjedő központi katalógus álom, de a ritka és az egyedi anyag közös feltárására reális lehetőség van.

A helyismereti anyaggyüjtésben és feltárásában ugyanezt a megyei intézményeknek kell produkálniuk. Bár egyetértek azzal, hogy elsősorban a megyeszékhelyeken müködő levéltár, muzeum és könyvtár kooperációját kell megvalósitani, ezek mellett azonban szerintem fokozatosan ki kellene alakitani a nagyobb vagy speciális helyzetüknél fogva kiemelt városok helyismereti gyüjteményét és intézményeik együttmüködését. A nehézségek illusztrálására hadd vázoljam a mosonmagyaróvári helyzetet. (Bár a Városi-Járási Könyvtár központja 1971. február óta helyiségek hiányában zárva van, a gyüjtemény gyarapitása rendszeresen folyik. 1971 előttről a használattal kapcsolatos tapasztalataim is vannak.)

A megyei intézmények (ezt minden vád nélkül mondom!) elsősorban a Győrre vonatkozó anyagra koncentrálnak, mind a gyüjtést, mind a tudományos feldolgozást tekintve. Ezzel szemben Mosonmagyaróváron több közgyüjtemény található, amely (a városra és környékére vonatkozó) helyismereti anyaggal rendelkezik. Magyaróvár a trianoni békéig Moson megye székhelye volt, levéltára tehát (jelenleg a Győr-Sopron megyei 1. sz. levéltár részlege) addig az időpontig éppoly teljes, mint akármely megyéé. 1920-tól viszont a mai Mosonmagyaróvárra és a járásra vonatkozó levéltári anyagot őrzi. Könyvtára nem jelentős, de a helyismereti kutatás szempontjából jónéhány unikumot tartalmaz és megtalálhatók a helyi lapok évfolyamai is. A Hanságu Muzeum 1945 előttről származó könyv- és folyóiratanyaga kitünő, az 1950-ig megjelent helyi periodikákból és könyvekből is itt van a legnagyobb, legértékesebb gyüj-

temény. Az Agrártudományi Egyetem (a régi Gazdasági Akadémia) könyvtára több átszervezés és költöztetés után még mindig jelentős gyüjteménnyel rendelkezik az itt müködött tanárok munkáiból.

Ezek nagy része a helyi nyomda terméke.

A mi szempontunkból jelentős helyismereti anyaggal rendelkeznek még az országos nagy könyvtárak (OSZK, MTA Könyvtára, Egyetemi Könyvtár, KSH Könyvtára stb.), a győri megyei könyvtár, a pannonhalmi főapátsági könyvtár, a győri egyházmegyei könyvtár, a megyei levéltár és muzeum.

1968-ban, amikor a Városi-Járási Könyvtár helyismereti gyüjteményének kialakitását megkezdtem, beláttam: a régi anyag tekintetében reménytelen lenne a verseny az előbb emlitett intézményekkel. A gyüjtőmunkában igy a hangsulyt az 1950 utáni anyagra helyeztem, mert ebből számottevő anyag csak Győrött, a megyei könyvtárban volt. Mivel a helyi muzeum a néprajz, régészet, képzőmüvészet és müemlékvédelem tekintetében helyismereti szemponból ma is teljességre törekszik, ezeken a szakterületeken máris feladatmegosztást értünk el. (Duplumcsere, kisebb állományrészek cseréje stb.) A régi anyagot elsősorban a muzeum gyüjti, ahol ebből régi, kialakult gyüjtemény van, a könyvtár az ilyen dokumentumokat csak szükebb körben gyüjti, elsősorban az uj anyagra koncentrálva.

Munkám során azt tapasztaltam, hogy a helyismeret-helytörténet iránt érdeklődők általában csak egyetlen közgyüjteményhez fordultak, anyaggyüjtésük tehát leszükült. Ezért jelenleg olyan cédulagyüjtemény kialakitása folyik a könyvtárban, amely minden számottevő gyüjtemény könyv-, folyóirat és kéziratanyagát tartalmazza a lelőhely megjelölésével. Nem akarom azt állitani, hogy a helyismereti-helytörténeti munkának ez az egyetlen járható utja; azt sem mondom, hogy a könyvtáraknak vállalniuk k e l l a muzeumok és levéltárak anyagáról a tájékoztatást, felvilágositást, hiszen ez rengeteg munkát igénylő feladat. Ott azonban, ahol lehetőség van rá, nagyon hatásos és gazdaságos egy lelőhelyjegyzék létrehozása. Az ilyen lelőhelyjegyzék segit a gyüjtőterületek elhatárolásában, a gyarapitásban, a feltárás és tudományos feldolgozás közös megszervezésében stb. Azt hiszem, hogy nem lehet sikeres a helyismereti-helytörténeti munkában egyetlen olyan levéltár, muzeum vagy könyvtár sem, amely teljes "önellátásra" törekszik. Kölcsönös segitségre szorulunk: városi könyvtárak segithetik a megyeit, muzeum a könyvtárat és viszont.

Persze már az sem jó, hogy erről csak igy magunk között ejtünk szót, érzésem szerint az eddigi ilyen témáról irt cikkek is ezért maradtak visszhangtalanul. Nem elég, ha mi könyvtárosok egymásnak mondjuk el azt,amiben muzeológusokkal és levéltárosokkal közösen kellene határoznunk. Mégpedig országosan, megyénként és esetleg "lejjebb" is - sürgősen.

KRÓNIKA

Könyvtárról Könyvtárra
MM Könyvtárügyi Osztály

Könyvtárról könyvtárra cimü sorozatunk befejezéseként a könyvtárügy ágazati irányitó szervének, a Müvelődésügyi Minisztériumnak az illetékes osztályát vettük sorra. Mint korábban a KMK esetében, itt is valamennyi érdemi munkatárs nevét és szükebb munkakörét adjuk közre.

KONDOR Istvánné osztályvezető

ZIRCZ Péter osztályvezető helyettes

FUTALA Tibor (közmüvelődési könyvtárak; képzés, továbbképzés)

dr. GERŐ Gyula (olvasómozgalom) - másodállásban

GÖRGEI Györgyné (nemzetközi kapcsolatok)

JUHÁSZ Jenő (tanácsi kapcsolatok)

dr. KÓKAY György kandidátus (muzeális értékü könyvek; egyházi könyvtárak) - másodállásban

dr. NAGY Ernő (tudományos és szakkönyvtárak; könyvtárközi együttmüködés)

dr. NAGY Lászlóné RÁCZ Aranka az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács titkára (gyermek- és ifjusági könyvtárak, iskolai könyvtárak)

SÁRDY Péter (tudományos és szakkönyvtárak; könyvtárgépesités)

VERSEGHI György (közmüvelődési könyvtárak)

SZEMLE

Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. VI.
1972. Bp. 1973. 266 l.

Legnagyobb multu tudományos nagykönyvtárunk évkönyvét mindig nagy várakozással vesszük kézbe. Elsőlegezett figyelmünk annak az intézménynek szól, amely immár közel három és fél évszázada szolgálja a magyar felsőoktatást s ugyanakkor bázisa, mühelye - bizonyos értelemben alkotó mühelye is - a történeti kutatásoknak. A könyvtár évkönyve is ezt a szellemet látszik tükrözni. Hiányzik a könyvtári évkönyvek szokásos beszámolója, viszont számos igen magasszinvonalu történeti tanulmányt olvashatunk a könyvtár munkatársaitól, ami már maga is az előbbiekben emlitett tudományos mühely létezését bizonyitja. Több, a könyvtárral kapcsolatba nem hozható cikk az "Egyéb tanulmányok" c. fejezetben szerepel, jeléül annak, hogy a könyvtár tudós gazdája rendkivül széles érdeklődésü, s irásaik tematikája a szorosan vett könyvtári problematikán tul a középkori szimbolikától a Magyar Tanácsköztársaság oktatásügyéig terjed.

A fentiekben már hiányolt évi beszámolót van hivatva pótolni a "Könyvtárunk és egyetemünk története" c. fejezet élén álló rövid összefoglalás Mátrai László könyvtárigazgatótól: "Az Egyetemi Könyvtár fejlődése a felszabadulás után". Köztudott, hogy az Egyetemi Könyvtár a könyvtári korszerüsitésnek azon az utján, amire más könyvtárak már jóval korábban ráléptek (numerus kurrens bevezetése, ETO-rendszerü szakkatalógus stb.) csak a felszabadulás után indult el. Ekkor viszont fejlődése annál gyorsabb volt. Az ETO-rendszerü szakkatalóguson kivül párhuzamosan tárgyszó-katalógus kiépitését is vállalták, amivel egyedül állnak a nagykönyvtárak sorában. Megszervezték az egyetemi könyvtár tanszéki- és intézeti könyvtárainak hálózatát. A megváltozott társadalmi környezetben ujrafogalmazták az intézmény célját, meghatározták gyüjtési és müködési körét. Utóbbit a könyvtár tradicióival nem ellentétesen, hanem abból szervesen kifejlesztve végezték el. Igy vált a jezsuita alapitásu intézmény napjainkban a vallástörténeti és valláskritikai kutatások könyvtári bázisává.

E fejezet további cikkei közül kiemelkedően értékes TÓTH Andrásnak "Az Egyetemi Könyvtár kézirattárának fejlődése" c. tanulmánya. Tóth András a témát gyüjteménytörténeti oldaláról közelitette meg, messzemenően érvényesitve a tudománytörténeti szempontokat is. Ily módon a deskriptiv állományleirás helyett valóban a gyüjtemény fejlődéstörténetét kapjuk, ami mind könyvtár-, mind általános kulturtörténeti érdekü. VÉRTESY Miklós rendkivül érdekes, adatgazdag tanulmánya az Egyetemi Könyvtár történetét 1899-1919 között tárgyalja. Irásából megtudhatjuk többek között, hogy a könyvtárat a század elején több jogos kritika érte: hirlapi cikkek, sőt parlamenti interpelláció tárgyát

is képezték az egyetemi könyvtárban uralkodó állapotok. Erről természetesen nem mindig a könyvtárosok, hanem a fenntartó szervek szükmarkusága tehetett. Vértesy cikke adatokkal bizonyitja, hogy a pesti egyetemi könyvtár Közép-Európa legrosszabbul dotált egyetemi könyvtára volt. A társadalmi igény viszont már ekkor sürgetően jelentkezett. Ma - sajnos - aligha képzelhető el, hogy egy könyvtár olvasótermi kézikönyvtárának összetétele, pontosabban annak birálata olyan sajtóvisszhangot kapjon, mint ahogy az 1906-7-ben történt az egyetemi könyvtárral (Pesti Napló, Huszadik Század, Magyar Könyvszemle). Az egyetem történetének egy eddig viszonylag elhanyagolt területén: a diákság osztályhelyzetének, társadalmi szerepének bemutatásával nyujt érdekes bepillantást a kor viszonyaiba Pajkossy Györgyné kitünő tanulmánya. (Az egyetem és a nagyszombati városi tanács viszálya az 1640-es években.) VÉRTESSY Miklós bibliográfiai közleménye folyamatosan tájékoztat az Egyetemi Könyvtárra vonatkozó irodalomról - e dicséretes példát reméljük, más könyvtárak évkönyveivel is követik majd.

A "Könyvtári elmélet és gyakorlat" c. fejezet mindössze két irást foglal magában. Közülük az egyik európai hirü katalogizáló szakértőnk, DOMANOVSZKY Ákos magasszintü tanulmánya "A leiró katalógus bejegyzéseinek osztályozása" cimmel. Bár irása tárgyalási módjánál és stilusánál fogva bizonyára csak kevesek számára hozzáférhető, nem kétséges, hogy a tanulmány a hazai katalogizáláselmélet irodalmának értékes gyarapodása. MARÓT Miklósnak a könyvtár kölcsönzését vizsgáló elemzéséből kiderül, hogy az állomány használata - elsősorban a diákok részéről - nem esik egybe a könyvtár fő-gyüjtőkörébe tartozó müvekkel. Inkább elmondható ez a nem-diák olvasókról, mivel az ő kölcsönzésükben első két helyen a történettudomány és a filozófia szerepel. A használatot nyilván károsan befolyásolja az a tény, hogy a könyvtár husz évvel régebben beszerzett könyvanyagáról nem áll rendelkezésre megfelelő szakkatalógus.

"Az Egyetemi Könyvtár Kézirattárából" c. fejezet HÖLVÉNYI György, ill. IZSÉPY Edit tollából közöl egy-egy forrás - feltáró történeti tanulmányt. Mind ezek, mind az "Egyéb tanulmányok" c. rész történeti irásai imponáló filológiai apparátussal, komoly történeti felkészültséggel irt munkák, melyek értékeléséhez bizonyára a szaktudományok recenzenseinek lesz elsősorban szavuk. (Kalmár Lajos, Dümmerth Dezső, Pelle József, Torbágyi Tiborné és Wimmer Éva irásai.) Itt most csak két könyvtártörténeti vonatkozásu tanulmányra szeretnénk a figyelmet felhivni: az egyik Kalmár Lajos müve egy Vitéz János könyvtárából származó, majd Mátyás könyvtárába került és "Corviná"-vá lett kódex ikonográfiai vizsgálatáról, a másik Torbágyi Tiborné cikke Szombathi János sárospataki tanár és könyvtáros Bod Péter "Magyar Athenas"-ához készitett, kéziratban maradt "toldalékáról". A kézirat elemzése során plasztikusan rajzolódik ki egy 18. századi könyvtáros-bibliográfus megnyerő alakja, aki szorgalmasan és kellő kritikai érzékkel gyüjtötte és irta össze adatait.

Ugy véljük, az Egyetemi Könyvtár évkönyve szinvonalában méltó az intézmény nemes hagyományaihoz. Valamivel több információt a könyvtár mai életéről szivesen vettünk volna, - az előző évekhez hasonlóan hiányérzetünk ezen a ponton sajnos, továbbra is megmaradt.

SOMKUTI Gabriella

KATSÁNYI Sándor - KÖNYVES TÓTH Lilla: Fölfedezem a könyvtárat. Irodalomhasználati kézikönyv középiskolások számára. Ill. Kaján Tibor. Közread. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. 1973. Népmüvelési Propaganda Iroda, 128, XII p.

A könyvtárban rejlő lehetőségek ismerete, a könyvtár használatában való jártasság a modern kor emberének alapvető készségei közé sorolandók. Az ismeretek egyre gyorsuló növekedése, az információs áradat megköveteli az információk közötti eligazodás készségét. Az egyes oktatási intézményekben egyre nehezebb körülhatárolni az ismereteknek azon körét, melynek elsajátitása az adott hallgatóság számára szükséges és elégséges. Az iskolának a permanens tanulásra kell felkészitenie, az oktatásban egyre inkább az egyéni tájékozódásra kell támaszkodni.

A könyvtárismeretnek iskolában való oktatása külföldön egyre terjed. A tanulók számára készitett könyvtárhasználati kézikönyv az angol nyelvterületen általánosan ismert müfaj, más országokban azonban még nem terjedt el. Ez még inkább aláhuzza a könyvtáros szerzőpár érdemeit, akik "Fölfedezem a könyvtárat" c. kézikönyv összeállitásával a hazai gyakorlatban először tettek kisérletet könyvtárhasználati kalauz készitésére.

A könyv összeállitásakor a szerzők kettős feladatra vállalkoztak: egyrészt középiskolások számára tankönyvet akartak irni, másrészt arra törekedtek, hogy ez egyidejüleg olvasmányos ismerretterjesztő mü is legyen. E nehezen összeegyeztethető, sokszor egymásnak ellentmondó szempontok ellenére a szerzők céljukat maradéktalanul megvalósitották. A könyvtár és irodalom használatára vonatkozó legfontosabb tudnivalókat nagyon tudatosan és jól válogatták össze, s azt igen átgondolt felépitésben tárgyalják. A szakmai ismereteket szórakoztatóan, de igényes szinvonalon közlik. A mü szerkezete oldottabb egy átlagos tankönyvénél, általában nem definiál, a fontosabb fogalmak értelmezését didaktikai megfontolásból a lap szélén függőleges vonal jelzi.

A könyv felépitése problémacentrikus, a használó problémáiból indul ki, s ezt a gondolatmenetet következetesen viszi végig. Ez a magyarázata, hogy eltér a könyvtárosi kézikönyvek, tankönyvek hagyományos tárgyalási menetétől. A kérdésére választ kereső átlag könyvtárhasználó első lépésként kézikönyvekből informálódik. Igy a könyv első fejezete is a lexikonokat, szótárakat, kézikönyveket ismerteti. Egy témában való további informálódást a szabadpolcon elhelyezett könyvek teszik lehetővé. Ennek tárgyalása során nyilik mód többek között az ETO-ról, a raktári rendről, a raktári jelzetről szóló tudnivalók közlésére. A könyvtár anyagában való további tájékozódást a katalógusok biztositják. Az erről szóló részben szerepelnek a katalógusokra, a katalógusok fajtáira, a katalóguscédula jelzeteire vonatkozó közlések. A mélyebb, a könyvtár állományán tuli informálódás a bibliográfiák segitségével történik. E fejezet tájékoztat a bibliográfia főbb tipusairól és a magyar könyv és folyóiratirodalom fölötti áttekintés lehetőségeiről.

Külön fejezetben foglalták össze a szerzők az irodalom összegyüjtésének és feldolgozásának módját. Ezt a részt főleg a kezdő "dolgozatirók" forgathatják nagy haszonnal. A kötetet a könyvtárakról szóló áttekintés zárja.

A könyvhöz a tankönyv-funkció ellátása végett melléklet készült, mely a fő cimtől eltérő "Könyv- és könyvtárhasználati ismeretek" cimet viseli. E

melléklet az egyes témák rövid összefoglalása. Nem követi a fő rész tárgyalási menetét; logikai felépitése a hagyományos könyvtárosi kézikönyvek tárgyalásmódját követi, a fogalmaknak és főbb gondolatoknak definiciószerü rögzitését adja, s ezzel a tárgyat oktatók részére kiván segitséget adni. E részhez igazodó feladatgyüjtemény ugyancsak a pedagógusok munkáját hivatott megkönnyiteni. A kötethez készitett tárgymutató révén a kiadvány kézikönyvként is használható.

A téma iránti érdeklődés felkeltését és annak megértését gazdag szemléltető anyag segiti. Kaján Tibor illusztrációi kiválóan illeszkednek a mondanivalóhoz. Ha valaki nem tesz többet, mint pl. az egyes ETO főosztályokat szemléltető ötletes és kifejező ábrákat megfejti, már sokat tanult.

Katsányi Sándor és Könyves-Tóth Lilla könyvtárhasználati kalauza szinvonalas ismeretterjesztő munka, amely az irodalom- és könyvtárhasználat népszerüsitésének hasznos kézikönyve lehet nemcsak az iskolában, hanem a könyvtárhasználók széles körében. A tankönyveknél oldottabb szerkezet mindenképpen előnyére szolgál, mert igy nemcsak kötelező tananyag, hanem számithat a tanulók egyéni érdeklődésére, sőt egy szélesebb, a könyvtárhasználat népszerü gyakorlati kézikönyvének funkcióját is betöltheti. E kiadvány fontos segitője lesz a könyvtár népszerüsitésének, bizonyára közelebb hozza az iskolához a könyvtárat, s ösztönzője lehet az egyéni tájékozódásra alapozó oktatásnak.

SZABÓ Sándor

(KERESZTÉNYI József): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem hálózati könyvtárosainak kézikönyve. I. A könyvtári munka. Bp. 1973. Egyetemi Könyvtár 111 p.

Voltaképpen sajnálatos, hogy az Egyetemi Könyvtár uj kiadványát (mely csak látszólag kiadvány, valójában rektori körlevél, mely a kézikönyv kötelező alkalmazását irja elő) mint ujszerü és igen hasznos kezdeményezést kell üdvözölnünk. Szivesebben irnánk le róla, hogy egy évek óta élő és megujuló müfaj legfrissebb darabja, s vetnénk össze sok más hasonló hazai kézikönyvvel. Miután azonban ezt nem tehetjük, eggyel több okunk van, hogy örömmel vegyük kézbe s ajánljuk másoknak is - különösen azoknak, akik talán ennek birtokában ismerik fel hasonló összeállitás szükségességét saját hálózatukban is.

A kézikönyv célja - Mátrai László főigazgató előszava szerint - az, "hogy mind a főfoglalkozásu könyvtárosok, mind a nem főfoglalkozásu megbizott könyvtárosok számára utmutatóul szolgáljon". Amit pedig ez a - szükségképpen általános - megfogalmazás takar: olyan kézikönyvet adni az egyetemi könyvtárhálózat könyvtárosai (elsősorban a tanszéki könyvtárosok és könyvtárkezelők) kezébe, amely kis terjedelemben, könnyen áttekinthetően tartalmaz lényegében minden fontos elméleti és gyakorlati ismeretet, tennivalót. Ugy érezzük, nem szükséges bizonygatni a vállalkozás fontosságát, hiszen felsőfoku szakképzettségü, rutinos könyvtárosaink is szivesen vennék, ha egy ilyen, minden igényt kielégitő kézikönyv állna rendelkezésükre. Tanszéki könyvtára-

ink kezelői számára pedig - függetlenül jószándékuktól, rátermettségüktől, jelentősen javuló szakmai szinvonaluktól - különösen fontos az ilyenfajta támogatás.

A kézikönyv elkészitésének jelentősége, fontossága mellett emlékezzünk meg azonban a kitüzött feladat nehézségeiről is. Aki már irt hasonló, akár csak egy kisebb-nagyobb részterületre is kiterjedő kézikönyvet, fel tudja mérni a felmerülő nehézségeket. A pontosság és közérthetőség, a viszonylagos teljesség és a kis terjedelem ellentétes követelményei közt nehéz egyensulyozó produkció minden hasonló kiadvány elkészitése.

A kézikönyv szerzői, Kereszténvi József vezetésével jó munkát végeztek és ügyesen egyensulyoztak. A kis, könnyen kezelhető formátumu, áttekinthetősen tagolt és világosan megfogalmazott (ha kisebb pongyolaságoktól nem is mentes) füzet a tanszéki könyvtárak kezelőinek ad segitséget, elsősorban a mindennapi rutinmunka kérdéseiben. De éppen ez az a munka, ahol a legtöbb kérdés felmerül, ahol a legszigorubban kell ragaszkodni a pénzügyi, nyilvántartási szabályokhoz, azaz: ahol a legfontosabb, hogy a könyvtáros a számára szükséges információkat hosszas utánjárás, telefonálgatás nélkül, azonnal megkapja. A kézikönyv ezeket az információkat nyujtja.

A kiadvány négy fő fejezetre oszlik. Az első fejezet az ELTE könyvtári hálózatát tekinti át, kezdve az Egyetemi Könyvtárral, mint a hálózati központtal (elsősorban az Egyetemi Könyvtár egyes osztályai és a hálózati tagkönyvtárak közti kapcsolatok, együttmüködés szempontjából), folytatva az Egyetemi Könyvtár Hálózati és Módszertani Csoportjának megismertetésével, majd részletesebben kitérve a hálózati könyvtárakra. A kari könyvtárak hálózati alközpontként való szerepeltetése kissé elméletinek tünik, hiszen az ELTE három kara közül voltaképpen csak az Állam- és Jogtudományi Kar rendelkezik kari könyvtárral. A hálózati tagkönyvtárak tipizálása során ugy tünik, hogy a tanszékcsoporti könyvtár helye, funkciója még nem alakult ki kellő egyértelmüséggel. Nem világos az sem, hogy milyen érdemi feladatokkal, ill. hatáskörrel rendelkezik a Karközi, ill. a Kari Könyvtári Bizottság.

A hálózati könyvtárak müködésének feltételeit vizsgáló második fejezet a személyzeti kérdésekkel, az elhelyezéssel és költségvetési problémákkal foglalkozik. Rendkivül fontos és eléggé nem dicsérhető az a törekvése, hogy a könyvtárosokkal ne csak feladataikat, tennivalóikat közölje a kézikönyv, hanem olyan jogi jellegü kérdéseket, információkat is, amelyek őket közvetlenül érintik, de amelyek megszerzése másként igen nehézkes volna (a könyvtáros és könyvtárkezelő kinevezése, megbizása, szakképesitési kérdések, munkakör, az állomány átadása és átvétele, ill. bérgazdálkodási problémák). Az elhelyezés (berendezés, helyiség, felszerelés) témakörben a szerzők nyilvánvalóan ragaszkodtak a realitáshoz, a lehetőségekhez,ami természetesen igen fontos, igy azonban néhány általánosságon tul keveset mondhattak. Az állománygyarapitással kapcsolatos pénzügyi szabályok egyszerüsitett, oldott, ugyanakkor kielégitően pontos meghatározása sikerült és jelentős része a kézikönyvnek.

A kiadvány harmadik fejezete - egyuttal legterjedelmesebb része - a tulajdonképpeni könyvtári munkával foglalkozik, elsősorban természetesen a hagyományos könyvtári teendőkkel (gyüjtőkör és állománygyarapitás, állománycsökkentés, feldolgozás, raktározás, olvasószolgálat és állományellenőrzés).

Külső szemlélő számára a kézikönyv e fejezete áttanulmányozása után ugy tünhetne, hogy a könyvtáros: adminisztrátor; bevezet, kivezet, leltároz,

összegez, kartotékot ir, kartotékot rendez, lapot készit a könyvről, az olvasóról, a kölcsönzésről stb. És mindezt igen szigoru "játékszabályok" alapján. Ugy vélem, hogy ez a felszines észrevétel nem kérdőjelezné meg a körlevél értékét, hasznosságát. Részint mert hibás észrevétel volna; ha a kézikönyvben viszonylag nagyobb részt foglal is el a szükséges adminisztrativ tevékenységek, formanyomtatványok leirása, mint a tényleges könyvtári munka során, ez nem azért van, mert ezzel a tanszéki könyvtárosokat kivánná adminisztrátorrá, hivatalnokká átalakitani. Arról van itt szó - és ennek helyességét jó lélekkel egyetlen könyvtáros sem tagadhatja - hogy a tanszéki könyvtárak kezelői számára elsősorban ezekben a kérdésekben van segitségre szüksége. A könyvtári adminisztráció legnagyobb része szükséges rossz. Néha nagyon rossz, de mindig nagyon szükséges. El kell végezni, mégpedig szigoru szabályok szerint kell elvégezni. A kézikönyv ebben segit.

Alaposabb vizsgálat után persze kiderül az is, hogy ez a fejezet nagyon sok segitséget nyujt a könyvtáros érdemi (értsd: nem adminisztrativ) munkájához is. A gyüjtőkör kialakitása, az előszerzeményezési segédeszközök használata, a megfelelő állománycsökkentés, a katalógusszerkesztés, az olvasószolgálat különféle kérdései szervesen kapcsolódnak a könyvtár szolgáltató feladataihoz. De még a cimleltárkönyv, a raktári rend, az állományellenőrzés is végső fokon az olvasó érdekeit szolgálja, ha nem is közvetlenül.

A könyvtári munkával foglalkozó fejezet érthető módon viszonylag terjedelmes: sok információt kell tartalmaznia. Ugyanakkor legközvetlenebbül kapcsolódik a könyvtárhoz. Igy bizonyára nem véletlen, hogy legtöbb ellenvetésünk is e rész olvasása kapcsán merült fel.

Előre meg kell mondanunk, hogy ellenvetéseink nagyobb része voltaképpen nem a kézikönyv megfogalmazására, szerkezetére vonatkozik, hanem arra a gyakorlatra, amelyet leir. Hogy a cimleirás szabályait a még érvényes szabvány alapján adja meg, csak helyeselhető, bár az uj szabvány hamarosan hatályba léphet. Hogy a könyvtárközi kölcsönzés ügymenetének leirásában némileg eltér a hatályos jogszabálytól, nem kifogásolható: a kézikönyvben leirt gyakorlat jobb, hatékonyabb annál, amit a jogszabály előir (és amit nemcsak az ELTE hálózata nem tart be). A nemzetközi kiadványcsere kérdésében azonban nem ilyen egyszerü a helyzet, itt aligha volna helyes a fennálló rendelkezésektől a kézikönyvben jelzett mértékig eltérni. Az állományapasztás, selejtezés, fölöspéldány-kivonás esetében a kézikönyv "csak" a jogszabálytól, a kialakult szokásoktól és az összkönyvtári érdekektől tekint el. Attól tartunk, hogy az ezekre vonatkozó részeket módositani kell a közeli jövőben.

A kézikönyv utolsó fejezete a könyvtári munkáról készitendő beszámolókkal, statisztikai adatszolgáltatással, a könyvtári munka ellenőrzésével foglalkozik, igyekszik megkönnyiteni a könyvtáros számára a "mumusnak" tekintett feladat ellátását.

A kézikönyv jelenlegi formájában is jelentős nyeresége az ELTE könyvtárhálózatának. Anyagát, tapasztalatait felhasználva számos más hálózatunk is gazdagodhatna hasonló kézikönyvvel, melyek talán az alapfoku könyvtárosképzésben is igen jól volnának hasznositathatók. Közvetlen haszonként pedig azt várhatjuk, hogy a kézikönyv jelentősen hozzájárul az ELTE tanszéki könyvtáraiban folyó munka szakmai szinvonalának további emelkedéséhez.

SÁRDY Péter

MAGYAR András: A Vas- és Fémmunkások Diósgyőri Szövetsége könyvtára a két világháboru között.
Miskolc, 1973. 56 p.
(B-A-Z megye és Miskolc munkáskönyvtárainak története 5.)

A Szakszervezetek Borsod megyei Tanácsának Központi Könyvtára 1970-ben inditotta el "Borsod-Abauj-Zemplén megye és Miskolc munkáskönyvtárainak története" cimü kitünő sorozatát. Az első évben egy, 1971-ben három, majd egy évi szünet után 1973-ban a sorozat ötödik füzete is megjelent s értesülésünk szerint nyomdában van további két füzet, amelyek megjelenése szintén várható az idén. Ilyenformán látszik már, hogy nem ötletszerü vállalkozásról, hanem tervszerü és mind a kutatásban, mind a közreadásban következetes könyvtártörténeti tevékenységről van szó, amelyet - ugy látszik - van erejük végigvinni. Nyilvánvaló az is, hogy a vállalkozásnak MAGYAR András a motorja, az ő érdeklődése és szenvedélyes munkásmozgalmi kutatómunkája inditotta el a kiadványsorozatot, de nem maradt egyedül, hanem sikerült kitünő munkatársakat is megnyernie a kutatásnak és feldolgozásnak.

A kiadványok áttekintésekor mindenekelőtt a témaválasztás fontosságát, időszerüségét kell hangsulyoznunk. A munkásosztály müvelődési ellátásának elemzése és fejlesztése napjaink egyik legfontosabb müvelődéspolitikai feladata. Mai és holnapi tennivalóink világosabb megállapitását segiti, ha jobban megismerjük az utat, amelyen hazai munkáskönyvtáraink fejlődése elindult és kibontakozott. Elég csupán SZABÓ Ervinre hivatkozni, aki kora munkáskönyvtáraiban ismerte fel - szemben a szellemi inségkonyha jellegü akkori népkönyvtárakkal - a haladó és szinvonalas hazai közmüvelődési könyvtári rendszer csiráját. Ő állapitotta meg, hogy a munkásosztály első hazai könyvtárai nemcsak korszerübb társadalmi tudatot, hanem magasabb iz-lésszintet is képviselnek, mint a kor hivatalos polgári közkönyvtárai.

Az eddig megjelent öt füzet mindegyikéhez LENGYEL Ágoston irt előszót. Ő állapitotta meg, hogy a kiadványsorozat a szakszervezeti mozgalom tudományos irodalmát is gazdagitja. Napjaink feladataival hozza kapcsolatba a kiadványok tartalmát, midőn hangsulyozza, hogy "a tudatformálás, az általános, politikai és szakmüveltség emelése a szocialista épitőmunkával egyenrangu feladattá vált". Kijelenti, hogy "az olvasási kultura közmüvelődésünk alapvető területe". A multra visszatekintve megállapitja, hogy "A munkáskönyvtár bölcsője volt a munkásosztály kulturális szórakozásának, a szabad idő hasznos eltöltésének... Erjesztője annak a gondolatnak, hogy a kultura, a könyv részese és eszköze annak a harcnak, amit társadalmi méretekben a szabadságért, az ember felemelkedéséért folytattak."

A munkáskönyvtár a multban s a szocialista könyvtár ma jóval több, mint a szabad idő felhasználásának egyik lehetséges eszköze: harci fegyver s egyben a további felemelkedés feltétele, az iskola után a legfontosabb müvelődési intézmény, az önmüvelődés szintere s a társadalmi demokratizmus egyik nevelő iskolája. A munkásmozgalomnak mindig egyik fő, néha kizárólagos fegyvere volt a könyvtár, a müvelődés.

Növeli MAGYAR Andrásék vállalkozásának jelentőségét az a körülmény, hogy éppen a borsodi iparvidék müvelődési hagyományainak feltárásán fáradoznak, annak a vidéknek munkásmozgalmi multját kutatják, amelyben a főváros

után a legerőteljesebb volt az iparfejlődés, amelyben ennek következtében a legnagyobb vidéki munkásközpont alakult ki.

Az első füzet az 1895-ben alakult diósgyőri "Jószerencse" Dal- és Önképzőkör könyvtárának történetét tartalmazza s éppen a könyvtár fennállásának 75. évfordulójára jelent meg Magyar András tollából, érzékletesen mutatva be a könyvtár alapitásának és fenntartásának érdekében kifejtett nagy küzdelmet s a fejlődés nagyszerü ivét. A második ugyancsak Magyar András tollából, egy kis bányászközség, Pereces "Bányamécs" elnevezésü Dal- és Mükedvelő Egyletének olvasókörét ismerteti meg 1906-os alapitásától napjainkig. A szerző a történeti háttér felvázolása után szemlélteti, hogy a bányamunkásság akkori gazdasági és politikai elnyomorodásából a szellemi, a kulturális felemelkedésen keresztül vezetett kiut. Megrajzolja LAUDAY János tanitó és egyleti könyvtáros alakját, aki 1903-tól 1933-ig volt a községben a közmüvelődés munkása s akit 1952-ben az általa alapitott dalárda és zenekar nagy részvéttel kisért utolsó utjára.

A harmadik füzet HERNÁDI Istvánné müve, a Borsodnádasdi Munkás Olvasóegylet könyvtárának történetét tartalmazza, amelyet 1894-ben alapitottak. Ez a kiadvány már tanulságos elemzést tartalmaz az egykoru könyvtár állományáról, annak használatáról s igyekszik összefoglalni a könyvtár tevékenységének hatását. A negyedik füzetet megint Magyar András irta, s az ormosbányai munkások olvasókörének történetét tárja fel 1924-es alapitásától. Érzékelni tudjuk elolvasása után, hogy az ottani munkásság milyen erőfeszitésekkel kivánt kitörni elszigeteltségéből. Ugyancsak Magyar András müve az ötödik, az eddigi legtartalmasabb füzet; a Vas- és Fémmunkások Diósgyőri Szövetségének könyvtára a két világháboru között. Kár, hogy a cimben eltüntették a birtokos jelző ragját s emiatt suta, magyartalan lett a cimadó mondat.

A szerző a gazdasági, társadalmi és kulturális helyzetkép felvázolása után ismerteti az ugyan nem nagy, de mégis legszinvonalasabban dolgozó egykori munkáskönyvtár kitünő állományát, részletesen bemutatva állományának összetételét, elemezve a benne foglalt magyar szépirodalom, külföldi szépirodalom, szakkönyv- és ismeretterjesztő állomány, valamint marxista és szocialista könyvállomány értékét. Ez az állományelemzés kiemelkedő értéke a münek. Érdekes epizódként emlithetjük, hogy a könyvtár 1933-ban Szabó Ervin nevét kivánta felvenni, s hogy 1940-ben épitett székházát Major Máté tervezte. Számos más epizód felelevenitése hozza személyes közelbe a könyvtár küzdelmes multját.

Valamennyi tanulmánynál kitünő eszköze ennek a közvetlennétételnek a dokumentumok bőséges közlése. Munkásotthonok és könyvtári épületek képét, egykori munkásmozgalmi vezetők arcvonásait, alapitási okmányok, könyvtári szabályzatok, tagsági jegyek, állománylisták, plakátok, kölcsönzési jegyzékek s számos más irat és emlék fotokópiáit tartalmazzák a gazdagon mellékelt illusztrációk. Nagyszerü munkával sikerült összegyüjteni a sok értékes adatot, amelyekből kihámozható az egykori munkásmüvelődés életrajza. A feldolgozás mindenütt szabatos, kerüli a bőbeszédüséget, de kitér a legfontosabb kérdésekre. S nyomon kisérhető a feldolgozásban a fejlődés is, mert az ujabb kötetek tartalmasabbak, a könyvtári szakma mind több területét fogják át.

Nagy nyeresége lesz könyvtártörténeti kutatásunknak, ha a kezdeti szivós munkát folytatva sikerül feltérképezni a borsodi táj munkáskönyvtárainak multját. SZILÁGYI Jánosnak 1961-ben megjelent alapvető müve óta, amely a

két világháboru közötti magyar munkáskönyvtárak müködését mutatta be, ez a legjelentősebb uj eredmény a munkáskönyvtárak történetének kutatásában. Gazdagitják, kiegészitik és uj adatokkal dokumentálják a szerzők a munkásmüvelődés hallatlanul fontos multbeli eredményeit. Igaza van a sorozat első kötetében megjelent bevezetőnek: "A dokumentumok összegyüjtése és feldolgozása lényegesen hozzájárul a magyar munkásmozgalom, munkásmüvelődés, a legujabbkori magyar müvelődéstörténet és könyvtártörténet teljesebb és hitelesebb képének kialakitásához". Érdeklődéssel várjuk tehát a folytatást.

PÁLDY Róbert

AZ EDDIG MEGJELENT TANULMÁNYOK

1. Magyar András: A diósgyőri "Jószerencse" Dal- és Önképzőkör könyvtárának története. Miskolc, 1970. 44.p.
2. Magyar András: A perecesi "Bányamécs" Dal- és Mükedvelő Egylet Olvasókörének története. Miskolc, 1971. 48.p.
3. Hernádi Istvánné: A Borsodnádasdi Munkás Olvasóegylet Könyvtárának története. Miskolc, 1971. 25.p.
4. Magyar András: Az ormospusztai munkások olvasókörének története. Miskolc, 1971. 47.p.
5. Magyar András: A Vas- és Fémmunkások Diósgyőri Szövetsége könyvtára a két világháboru között. Miskolc, 1973. 56.p.

Előkészületben

Dr. Deák Gábor: A miskolci bőripari dolgozók könyvtárának története.

Hernádi Istvánné: Az ózdi munkásegylet könyvtárának története.

KANTOROVICS, V.: Glazami literatora. Szociologicseszkie ocserki. Irodalmár szemmel. Szociológiai karcolatok. Moszkva, 1970. Szovetszkij piszatel'. 320 p.

A "Konkrét kutatások" c. fejezetről.

Az "ocserk" és a szociográfia nagy öregje száz oldalon kommentálja, értékeli, birálja a szovjet szociológiai kutatások eredményeit. Az iró szemét természetesen nem kerülhetik el az olvasással foglalkozó szociológiai kutatások eredményei sem. "Nekünk iróknak a szociológia kedves tudomány" - irja a bevezetőben, de a meleghangu beköszöntő nem hozsannával, hanem értő és megértő kritikával folytatódik. "Szociológusainkat nagy számu sarlatán szoritógyürüje veszi körül" idézi Jadovot, amikor a "szociológiai divatok" és az

"anketománia" veszélyeire figyelmeztet. Az idős szociográfus, aki állandóan járja az országot, és hol a szezonmunkásokról, hol a kis népekről, hol a legkisebb településekről is, a szociológiai irodalomban is rendkivül tájékozott. A szovjet szociológusok mellett jól ismeri az amerikai, francia, német szociológusok és szociálpszichológusok munkáit, de még a magyar szociológusok eredményeiről is tájékozott. A hosszu kényszerszünet előtti szovjet szociológiai kutatásoknak is komoly figyelmet szentel, és igy tőle tudhatjuk meg például azt is, hogy a huszas években a nagy lendülettel folyó olvasáskutatás jelentős segitséget kapott az ugyancsak dinamikus szociológiai kutatásoktól: csupán 1924-ben 200 olvasáskutatási eredményeket ismertető tanulmány jelent meg a Szovjetunióban.

A mai olvasásszociológiai kutatások közül elsősorban a Lenin Könyvtár vizsgálatainak eredményeit kommentálja, melyek "A szovjet olvasó" (Szovetszkij csitatel'. Moszkva 1968) cimü kötetben jelentek meg. Kantorovics nem elégedett az olvasási versenyben elért világelsőséggel. A magas százalékarányok mögött a tapasztalt szociográfus sok esetben "holt lelkeket" sejt. "Mi tetszett Önnek az elmult hónapban olvasott könyvek közül?" kérdésre sokan igy válaszoltak: "Azok a könyvek tetszettek, amelyek szórakoztatóan vannak megirva, de a cimekre nem emlékszem." Azok közül pedig, akik cimeket is említenek, sokan iskolai olvasmányaikat és a nemrégen megfilmesitett könyveket jelölik meg olvasmányaikként. Kantorovics a vizsgálati adatok szekunderelemzését végezve, igen figyelmesen vizsgálja át a módszereket. Nyilvánvaló számára, hogy a nem megfelelő módszerek segitségével kerekedett fel jó néhány százalékarány. Kantorovics egyugyanazon kutatómühely adatait összevetve bizonyit. A "Munkásolvasók-mérnökolvasók" kutatás (Sz. M. Szmirnova - I. P. Oszipova - O. M. Szmirnova: Csitatel' rabocsij i csitatel'-inzsener. =Szovjetszkij csiatel'. Moszkva, 1968. Kniga. 29-115. p.) szerint ezeknek a rétegeknek 98-98%-a olvas szépirodalmat; az irodalomtanárok olvasásával foglalkozó kutatás (V. V. Nejman - V. D. Sztelmah: Ucsitel' i szovetszkij csitatel'. Moszkva, 1968. Kniga. 157-219. p.) viszont igen sivár képet fest az olvasni tanitók olvasási kulturájáról. Kantorovics V. Sztelmah "igaz és férfias" következtetéseit fogadja el. A kutatónő nem tudja irodalmi érdeklődési körük, izlésük alapján az irodalomtanárokat az olvasók más rétegeitől megkülönböztetni.

Avval sincs kibékülve a kiváló szociográfus, hogy a Lenin Könyvtár kutatói nem találtak különbséget a munkások és a technikusok között, amikor a két réteghez tartozó olvasók arányát vizsgálták. Crusin és mások korábbi kutatásai jól érzékelhető különbségeket tártak fel e téren. Leginkább azonban azt fájlalja Kantorovics, hogy csupán egyetlen rétegképző tényezőt emeltek ki. "Eltekintve az individuális vonásoktól - csupán a társadalmi helyzettel operálva - ki tekinthető kulturáltabb olvasónak, az a nemrég érettségizett és azóta talán már esti egyetemet látogató, de nem kvalifikált munkát végző munkás, vagy az "arany kézzel" és nagy gyakorlattal rendelkező, de csak hét évig tanuló technikus?" - kérdezi Kantorovics, aki közelről és belülről ismeri ezeknek a rétegeknek az életét, de nem ismer rájuk a különbségeket összemosó átlagokból. Amikor ezekután azt hangsulyozza, hogy az iskolai végzettség és a személyiség erősebben befolyásolja az olvasói érdeklődést, mint a társadalmi helyzet, nem lép vissza, hanem éppen a szociológiát kéri számon azoktól a szociológiainak nevezett kutatásoktól, amelyek a sokdimenziós szerkezetet egyetlen dimenzióra egyszerüsitik le.

A minél több olvasót kivánó iró kénytelen megkérdőjelezni a tulságosan is szép 98%-ot. Felhivja a figyelmet azokra a ködös és alig ellenőrizhető kérdésekre, amelyekre csak csupa szépet és jót lehet válaszolni. Az "Érdekli Önt az irodalom valamely témája vagy müfaja?" kérdésre például alig lehet nemmel válaszolni, hiszen csaknem mindenki olvasott valaha irodalmi müveket, ha máshol nem, az Ogonyok-ban. Az ilyen kérdések mennyiségi feldolgozása felesleges, a minőségi különbségek viszont jól jellemezhetik az ország olvasási kulturáját. A Lenin Könyvtár 98%-ban állapitja meg a szépirodalmat olvasó munkások arányát, ezzel szemben a Komszomolszkaja Pravda Közvéleménykutató Intézetének vizsgálatai szerint a fiatal munkások egyötöde nem olvas könyvet. Maga a "Szovjet olvasó" kötet is tartalmaz olyan adatokat, melyek megdöntik ezt a nem hiteles körülmények között született világcsucsot. A munkások 10%-ának nincsen otthon könyvgyüjteménye és csak 60%-uk rendelkezik müvészi értékü szépirodalmi müvekkel (és csak 65%-uk olvas ilyeneket). Az elolvasott könyvek mennyiségének számolgatása helyett az olvasmányok szinvonalának mérését szorgalmazza Kantorovics.

Az olvasói tipológia megalkotásához még csak most láttak hozzá a szovjet kutatók. A Lenin Könyvtár mellett a tallini Történeti Intézet munkatársai evvel próbálkoztak meg. Gondos Ernő kutatásához hasonlóan 100 különféle könyv olvasottságát és kedveltségét vizsgálták, de a mérőeszközül használt listán szindarabok, filmek és zenemüvek is szerepeltek. Érdekes és fontos megállapitásnak tartja Kantorovics azt, hogy Fellini, Prokofjev és Kafka müvei, valamint a jó lakás és a tiszta becsület iránti igények "jól ismerik egymást", de ezek az igénynyalábok szerinte még nem irják le az olvasói tipusokat. A módszer sem problémamentes Kantorovics számára. Bár az észt kutatók nem csak a tetszés felől érdeklődtek, mint Gondos, hanem a tetszés-elutasitás ötfoku skáláját használták, kevesen jelentették ki Tolsztoj regényéről, hogy nem tetszett, vagy, hogy unalmas regény. Nagyon fontosnak tartja, hogy a kérdőivek szépitett, kerekitett adatait mindig objektiv tényekkel vessék egybe a kutatók, mint ezt a Lenin Könyvtár kutatói is tették akkor, amikor a kérdőiv-válaszokat a könyvtári kölcsönzőkártyákkal szembesitették. Evvel még mindig nem elégszik meg a szociológusokkal és könyvtárosokkal erősen rokonszenvező szociográfus, és nem leplezett türelmetlenséggel a pszichológiai és a szociálpszichológiai vizsgálatok megkezdését szorgalmazza Rubakin és mások nyomdokain.

KAMARÁS István

Encyclopedia of library and information science. Ed. by Allen Kent, Harold Lancour, Jay E.Daily. 1-9. vol. New York, Dekker, 1968-1973. 9 db

A könyvtár- és tájékoztatástudomány enciklopédiája, mint Janus-arcu szakmánk első átfogó, a kettősséget integráló segédkönyve a 2. világháboru utáni hatalmas arányu szakmai fejlődés tényleges igényeiből jött létre. A teljes müvet 18 kötetesre tervezték, ebből eddig 9 jelent meg. Szerkesztőinek szándéka - ahogyan ezt a bevezetésben elmondják -, hogy a legkorszerübb,

ugyanakkor időtállónak bizonyult alapelvek fundamentumán lehetőleg minden régi és uj fogalmat és módszert megismertessenek a szakma müvelőivel. Törekvésük az "egy világ" szemléletéből kiindulva nem-nemzeti mü létrehozása. Ezt találóbbnak érzik a "nemzetközi" jelzőnél. Ez a törekvés a szerkesztőbizottság összetételében meg is mutatkozik, amennyiben az amerikaiak mellett Ranganathantól Josef Stummvollig, Japán képviselőjétől Vickery-ig (ASLIB) ténylegesen a világ sok országának könyvtár- és tájékoztatásügye képviselve van. Ezzel szemben, ha a kötetek elején az egyes cimszavak szerzőiként felsorolt névjegyzéket átfutjuk, nagy arányszámmal szerepelnek az amerikaiak. Maguk a szerkesztők is mentegetőznek bevezetőjükben, hogy nem minden cikkiróval sikerült megértetni ezt a koncepciót, a cikkek szemléletét és földrajzi fedését illetően. Erre példának elég az ARCHITECTURE, LIBRARY BUILDING cimszóhoz mellékelt illusztrációkra utalni, ahol a 23 kép közül csupán 3 ábrázol nem-amerikai könyvtárépületet. A szerkesztők kifejezett törekvése, szándéka mindig az egyes fogalmak mélységbe hatoló megtárgyalása volt. Ez meg is valósult - legalábbis a terjedelem szintjén -, amennyiben a fontosabb fogalmak 30-150 oldalas cikkeket, egész kis monográfiákat kaptak. Arra is ösztönözték munkatársaikat, hogy értékelő módon közelitsék meg témájukat, s ahol lehetséges, a jövő távlatait is vázolják fel.

Az enciklopédia elrendezése szoros betürendes, egyes cimszavak alatt hivatkozások állnak az alá- vagy fölérendelt, vagy kapcsolt kifejezésekre. A dolog természetéből adódóan tehát a teljesség és fedés tekintetében véleményt csak a teljes mü megjelenésével alkothatunk. A teljes mü részletező analitikus indexe az utolsó kötetben jelenik meg, ez lesz a szöveg mélységeihez elvezető alapvető segédeszköz. Ebből izelitőt kapunk a 6. kötet végén, ahol az 1-5. kötet indexe már megtalálható. Egyetlen betürendben sorakoznak itt a főfogalmak, személynevek (az emlitett személyek vagy az egyes cikkek szerzői) és a földrajzi nevek. A főfogalmak alatt foglalnak helyet a fogalommal kapcsolatos, az 1-5. kötetben előfordult alfogalmak (hivatkozással természetesen a kötet- és lapszámokra).

Sajnos nem mindenütt, hanem "csak, ahol helyénvaló", adnak a tárgyalt cimszavak alatt további bibliográfiai hivatkozásokat. Mindenesetre ez rendkivül hasznos segédeszközzé teszi a használók számára az enciklopédiát, különösen akkor, ha ezek a bibliográfiák jól szelektálnak és gondos munka eredményei. Pozitiv és negativ példák erre egyaránt találhatók. - A könyvtár- és tájékoztatástudomány - már nem élő - nagy egyéniségeit bemutató biográfiák is a szoros betürenden belül helyezkednek el, valamint az egyes földrajzi nevek is (a következő formában: BULGÁRIA, LIBRARIANSHIP IN), tehát a kontinensek, országok vagy tagállamok könyvtár- és tájékoztatásügyének általános helyzetképei.

Szurópróbaszerüen ragadjunk ki néhány cimszót. Pl. egészen kiváló elméleti összefoglalást és mintaszerü bibliográfiát ad B.C. Vickery az ANALYSIS OF INFORMATION cimszó alatt, ahol átfogóan tárgyalja a visszakeresés, a tartalom visszaadása vagy a dokumentum helyettesitése céljából történt süritett dokumentum-reprezentációt. Ez lehet kivonat, referátum, katalóguscédula, nyelvi kifejezés vagy szakjelzet, akár lyukkártya-kód is. Érdekes, hogy ez alatt a cimszó alatt nem áll hivatkozás sem a katalogizálásra, sem az indexelésre, sem az osztályozásra, holott a cikk alcimeiben vagy tartalmában kifejezetten benne foglaltatnak. Ezt a szerepet az index látja el. Mindenesetre a cimszó kifejezésmódja és a benne foglalt tartalom közti összefüg-

gés - különösen az angolszász terminológiában járatlanabb használók számára azt illusztrálja, hogy ajánlatos az enciklopédiát - különösen az eddig még index nélküli 6-9. kötetet - a böngészés módszerével használni. Ez könnyen meg is valósitható, mivel a nagy terjedelmü, átfogó cikkek vannak többségben, egy-egy 500-700 oldalas kötet alig tartalmaz 50-60 cikket.

A CLASSIFICATION, THEORY OF szerzője (A. Neelameghan, 5. köt. 147-174.p.) ezzel szemben elég egyoldalu. Nagy részben Ranganathan elmélete alapján fejtegeti tárgyát és példáit a Colon Classification (kettőspontos osztályozás) jelzetelési módszerével adja. A vetületes osztályozás elméletét részletesen tárgyalja, sokkal kevésbé a TO-t és az ETO-t, valamint az egyéb osztályozási rendszereket. Itt a negativ példa a közölt bibliográfiák vonatkozásában: ehhez a rendkivül fontos cimszóhoz igen szegényes, összesen 8 tételből álló bibliográfiát találhatunk.

Többet vártunk a CATALOGS AND CATALOGING (4. köt. 242-305.p., szerzői E.R. Ranson és Jay E. Daily) cikktől is. Az rendben van, hogy a katalógustörténet nagy helyet kapott (242-279.p.). A XX. századi fejlődést azonban tulnyomórészt amerikai szempontból tekintik át. A függelékben, keletkezésük évének időrendjében megadott (1791-1967) cimleirási szabályzatok jegyzéke csak a legnagyobb vagy a szerzők által ismert (pl. skandináv) országok szabályzatait közli. Durva hiba is becsuszott itt: a különböző dokumentumtipusokat 8 kötetben tárgyaló szovjet cimleirási szabályzatból csupán az 1. kötet (A könyvek cimleirása) 2. részét (A betürendes katalógusok elrendezése) közlik (2. kiad., 1961). A cikkben magában az angolszász terminológiának megfelelően mindenféle katalógusfajtáról (szerzői, szótár-, tárgyszó- és szakkatalógusok) esik szó, ugyanakkor a 94 tételes hivatkozásjegyzékben és a 19 tételes bibliográfiában egyszer sem fordul elő Ranganathan egyetlen müvével sem!

Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy a DOCUMENTATION cimszó alatt csupán az SLA Documentation Division és a Documentation Research and Training Centre (Bangalore, India) található. A fogalom tárgyalása nyilván Information Science alatt lesz, viszont az 1-5. kötet indexében önálló index-kifejezésként szerepel különféle összefüggésekben.

A legutolsó cimszó a 9. kötet végén a GERMANY, LIBRARIES AND INFORMATION CENTRES IN (395-545.p.). Érdekes ennek a terjedelmes összefoglalásnak a fejezetek szerinti megoszlása. A 2. világháboru előtti német könyvtárügy történetének 23 oldalt szentelt Hermann Fuchs, az NSZK könyvtár- és tájékoztatásügyét (419-532.p.) 9 fejezetben különböző szerzők ismertetik, mig az NDK könyvtárügyének egy fejezet (532-545.p.) jutott.

Nem szeretnénk, ha a találomra kiragadott példák kapcsán észlelt hibák, egyoldaluságok megemlitése elhomályositaná az egész vállalkozás iránt érzett őszinte nagyrabecsülésünket. Önmagában az a tény, hogy szakterületünk ilyen átfogó, mélyrehatoló és terjedelmes kézikönyvét fogjuk megkapni, a részletező index segitségével könnyen visszakereshető formában, - csak örömmel üdvözölhető. Ilyen nagy vállalkozás esetében a hibák vagy egyoldaluságok bizonyára elkerülhetetlenek, ezekért az igen nagy értékek bőségesen kárpótolnak. A teljes cimszó-készlet nyilván már az induláskor rögződött - különben lehetetlen lenne a folyamatos betürendes közlés - ezt azonban majd csak az egész mü birtokában értékelhetjük. Az is biztos, hogy minden kézikönyvnek, igy ennek is, a használatába, terminológiájába bele kell tanulnunk, ha eredményesen akarjuk forgatni. De ezt a csekély fáradságot mindenképpen érdemes rá-

forditanunk, ha ki akarunk tekinteni, át akarjuk látni szakterületünk "nem-nemzeti" aspektusait, és meg akarjuk kapni a számtalan uj fogalom egzakt definicióját. Bizonyosak vagyunk abban, hogy az egész mü szakirodalmi tájékozódásunk nélkülözhetetlen segédeszköze lesz.

HORVÁTH Magda

KÜLFÖLDI HÍREK

AZ UNESCO titkársága a FID-del együttmüködésben "ISORID" névvel nemzetközi tájékoztatási rendszert szervez a tájékoztatási kutatások számára. Az együttmüködésre eddig 39 ország vállalkozott, 14 európai, 8 amerikai, 6 afrikai, 6 ázsiai és 5 arab. A munkát a kutatási feladatok és jelentések jegyzékének összeállitásával kivánják meginditani. (Ceskoslovenská Informatika, 1973. 6. sz.)

MEGNYILT EURÓPA ELSŐ TANKÖNYV-KÖNYVTÁRA. 68 nyugatnémet tankönyvkiadó és a frankfurti Tanszer Intézet összefogásával jött létre a több mint ötezer kötetes könyvtár, amely nemcsak a tanárok és szülők tájékoztatását szolgálja, de felhivja a figyelmet arra is, hogy milyen tankönyv-káosz uralkodik ma Nyugat-Németországban. (Die Welt, 1972. 12. sz.)

A VARSÓI VAKOK KÖNYVTÁRA 1974-ben uj épületet kap és állománya is jelentősen megnövekszik. A könyvtár jelenleg 1900 vakirással irt müvel rendelkezik, az uj épületben a könyvek száma több tizezer lesz. A szépirodalom mellett megtalálható lesz a legkülönbözőbb szakmák kézikönyveinek, szakirodalmának gyüjteménye is. A lengyel nyelven kivül olvashatnak a vakok német, orosz, angol, francia, spanyol,eszperantó nyelvü munkákat is. (Der Bibliothekar, 1973. 9. sz.)

A FINN GYEREKEK felnőtteknek szóló könyveket olvasnak 11 éves koruktól kezdve. 14. életévük betöltése után pedig már a legcsekélyebb érdeklődést sem tanusitják a gyermekirodalom iránt. A finn gyerekek olvasási szokásait vizsgáló felmérés kideritette azt is, hogy az ország gyermeklakóinak 80 százaléka évi egy vagy két könyvet olvas el, nem számitva a tankönyveket. (UNESCO-Dienst, 1973. 9. sz.)

AZ NDK MINDEN KERÜLETÉBEN, JÁRÁSÁBAN ÉS MEGYÉJÉBEN szorosabbá teszik a könyvtárak és a könyvkereskedések összefogását, együttmüködését. A Német Könyvkereskedők Egyesülése és a Könyvtárosegyesület főként arra törekszik, hogy ez az együttmüködés területi lebontásban funkcionáljon jól, és vonja be a könyvtárakat is a könyvterjesztés munkájába. (Der Bibliothekar, 1973. 9. sz.)

SZTRÁJKBA LÉPTEK az ausztráliai Brisbane város könyvtárának dolgozói, mivel a város vezetősége nem hajlandó a könyvtárban dolgozók létszámát növelni, holott az előírások szerint annak a jelenlegi létszám háromszorosának kellene lennie. (Australian Library Journal, 1973. 3. sz.)

Ára: 15,— Ft